НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
На та с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Бранко.

1

На ново љето.

I.

Срећан нек' вам, браћо, буде
Овај нови год!
Нека *слогу* бар донесе
Међу српски род!
Јер без слоге није можан
Заједнички рад;
А где нема *заједнице*
Ту је готов пад!

Сложно дакле српски синци,
Сложно сви у ред!
Нек' са српског тонлог живља
Отапа се лед!
Нек' и српском роду сијне
Благог сунца сјај,
Да у њему већ угине
Вечни уздисај!

—

Срећан нека браћо буде
Свима овај год!
А у њему нека узре
Наше *слоге* плод!
Слога, браћо, она диже
Народе у вис,
А неслога силно вуче
У бездани низ!

Васа Крстић-Љубисав.

II.

Роду моме, роду миломе.

„Caissons dans les cieux les sciences tres sublimes,
Travoillons dans le monde à detruir le crime".

Здраво да си роде мили
Из српскога цела света,
Нек те увек добро прати,
Нек ти лепша срећа цвета.

Здраво да сте на Бојани,
Синци негда старе славе,
Здраво и ти на Цетињу,
Из јуначке земље праве!

Здраво и ти у крај мора,
Под туђином још и саде,
И ви храбри Ерцеговци,
Уздамо се српске наде.

Здраво да сте у Банату,
Родном Срему, у крај Драве,
И у Босни и Призрену,
Српски роде старе славе!

Здраво и ти у Прилипу,
Ђе с' Маркови двори били,
Тамо и ти у Косову,
Ђе су Срби крвцу лили.

Здраво и ти што проводиш —
Горке дане — свога века,
Здраво да си и ти тамо —
Ђе с гусала чује јека.

Здраво да си свуда роде,
Ђе годер се српски збори,
Ђе год има српске славе,
Ђе се српска ријеч ори.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Здраво, крепко и весело,
Дочекујте благе дане...
А душмани нека знају:
Слобода ће да нам сване.

Сима Сарајлија.

III.

Милораду Шапчанину.

Ти нам пишеш дивне ствари
Разноврсне садржине,
Због тога ти пјесму спјевах,
Шумадински врли сине.

Спјевах ти је на Цетињу
Под високи Ловћен горди,
Те поздрављам тебе, Србе,
На Дунаву хладној води.

У поздрав ти ово вељу:
Здраво да си Милораде,
И дај Боже, да ти перо
Још бисера много даде!

С којим ће се и још боље
Српска књига окитити,
С којим ће се и слобода
Српска увјек поносити!

Радоје Црногорац.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

И опет о „чакавштини“ у опће а напосе о „чакавштини“ у Дубровнику. [1])

Опаске и примједбе, којим је проф. Јагић попратио моју расправу о чакавштини штампану у XIII. књизи његова архива, а још више његова приватна писма, у којим ми још тачније и потање каза своје мишљење и своје разлоге, увјерише ме да сам се ја у њој — поведавши се у тому за Вуком и Миклошићем — упутио од криве премисе, да се је српски језик већ у најстарије доба дијелио само у *два* диалекта, па с тога и дошао до кривога закључка, да се, дајбуди за најстарије доба (а то изријеком истакох на стр. 388.) „Штокавци“ могу изједначити са „Србима“ а „чакавци“ са „Хрватима“.

Не мислим дакле никако више да се је српски језик у почетку дијелио само у *два* диалекта, већ прихваћам сасвим мисао, коју је проф. Јагић изрекао на стр. 166 у опаски, да ће доћи вријеме, када ће боље познавање диалектичкијех особина штакавскијех и чакавскијех и тачније учење старијих језичнијех споменика доказати, да је у опће криво говорити о једному цјеловитому штокавскому диалекту, већ да је усред тога дуализма, за који се обично мисли, да је сасвим укочен и непомичан, било многијех диалектичкијех прилазâ. А тијем радије пристајем на то мишљење Јагићево, што и сам бијах на стр. 165. споменуо, да је могуће да је посред „чокавскога“ и „штокавскога“ диалекта био и неки трећи посредни диалекат.

Како пак још не познамо лијепо диалектичке особине свих српскијех крајева, а још су нам слабије познате старије особине, које се сада у којем крају више не говоре, то ја искрено неповиједам, да не знам како треба дијелити српски језик у диалекте, па ћу од срца захвалити свакому који то покаже и докаже. Према тому мени сада ријечи „штокавци“ и „чакавци“ значе нешто сасвим друго него ли су ми доскоријe значиле: ја зовем сада „чакавцем“ свакога који мјесто старога словенскога *чьто* говори *ча*, а зовем „штокавцем“ свакога који мјесто те ријечи говори *што*. Него тијем нећу никако да дирам у питање, нијесу ли сада или у старије доба њеки штокавци у многоме или у нечему блиски чакавцима него ли осталијем штокавцима, или нијесу ли напротив њеки чакавци сада или у старије доба у чемугод блиски штокавцима него ли осталијем чакавцима. Јер тек кад се тачније проуче садашње особине свих наших диалеката и старији језични споменици моћи ће се ријешити то питање, а међу тијем треба да се задовољимо овом површном диобом у штокавце и чакавце, као што за невољу дијелимо опет што-

1) Овај чланак, који је управ само поговор мојој расправи о чакавштини штампаној у XIII. књизи Јагићева архива, био је у почетку намијењен истому журналу, него како би га дошао ред да се штампа тек јула мјесеца, то га по жељи проф. Јагића а и својој штампам ево овдје, јер је много боље да угледа свијета, док се није још сасвим заборавило на оно што сам казао у самој расправи. За то гдје год се у овому чланку спомиње нека страна а не спомиње се књига треба помислити на XIII. књигу Јагићева архива.

кавце у „екавце“, „јекавце“ и „икавце“, док свак, ко поле позна српске дијалекте, зна да је н. пр. говор босанскијех јекаваца ближи говору босанскијех икаваца него ли говору дубровачкијех јекаваца, а опет говор сријемскијех екаваца ближи говору славонскијех икаваца него ли говору екаваца у источној Србији. Ја мислим дакле да нијесмо довољно приправљени да ријешимо питање, који се српски подијалекти имају скупити у једну групу и зашто, и колико такијех група треба углавити. За сада нека нам задаћа буде да лијепо одредимо како се у којем крају говори сада а како се је у њему његда говорило, јер кад с тијем будемо готови групе ће саме собом искочити.

Оно што сам дакле казао у својој расправи о бићу „чакавскога“ дијалекта и о његову односају према „штокавском“ дијалекту, сматрам сада само као мали прилог рационалном рјешењу питања о дијељење српскога језика у дијалекте. Напротив у границама, што сам онда ударио чакавцима за садашње и за старије доба, немам но једно само да промијеним. Одбијам наиме Рћане, Корчулане и Ластовце у јужној Далмацији од чакаваца те их прибрајам штокавцима, јер се доиста тамо говори увијек само *што*, *зашто* и т. д. а никада *ча*, *зач* и т. д. По свој прилици није се тамо ни у старије доба говорило *ча* мјесто садашњега *што*, јер су се Корчулани и Ластовци за цијело мање мијешали са штокавцима с копна него ли чакавци у Трогиру, Каштелима и у Сплету, па се опет овуда још увијек чује *ча*, док га на Корчули и Ластову нема никако. То нам потврђују и старији споменици из тијех крајева, који су мени познати: Корчуланин Иван Видали (: одно се год. 1525.) у пјесми намијењеној Н. Наљешковићу има два пута *што* (Stari pisci V., 351.); у статуту њекога веселога друштва у Жрнову на Корчули, који је писан год. 1620., налази се само *што*, *зашто*, *штогод* (Običaji na otoku Korčuli, Zadar 1881.); на Канавелића се и не обазирем, јер се зна да је он пјевао више дубровачкијем дијалектом него ли корчуланскијем.

Него поред тога што узимљем да Рћани, Корчулани и Ластовци нијесу никада говорили *ча* него увијек *што*, опет с друге стране признајем да се они у многијем карактеристичнијем особинама одвајају од осталијех штокаваца а пристају уз чакавце; кад се дакле буду одређивати групе, они доиста неће бити заједно с Дубровчанима и с Херцеговцима.

Ако ко прихваћа Јагићево мишљење о односају српскијех дијалеката међу собом, тај мора да свакако забаци и хипотезу да су „чакавци“ исто што „Хрвати“ а „штокавци“ исто што „Срби“. То ја и чиним те с искреном радошћу пристајем сада и ја уз Даничића и уз Јагића, који узимљу да није могуће ни на историјском ни на језичном темељу дијелити наш народ у двије половице, од којих би једна била само „српска“ а друга само „хрвацка“, већ мисле да је то *један* народ под *два* имена. [2])

И тако ја сада стојим на истому темељу на којему стоји н. пр. проф. В. Клаић у својој географији Босне, и проф. И. Броз у својим „цртицама из хрвацке књижевности“: што је „српско“, то је и „хрвацко“, а што је „хрвацко“ то је и „српско“; као и они и ја не волим називу „српски или хрвацки“, „хрвацкосрпски“, „српскохрвацки“, јер нас то доиста некако сјећа као да смо двоје а не једно, — већ као и они мислим да треба држати се једнога од наша два народна имена. Само што ја идем нешто даље од њих те мислим да ћемо јединство народно на културному пољу боље посвједочити и постигнути, ако „Хрват“ буде говорио само о „хрвацкој“ књижевности и „хрвацком“ језику на радило се о Хрвацкој или о Србији, о Далмацији или о Босни, а ако опет „Србин“ са своје стране буде звао сву нашу књижевност и све наше дијалекте српскијем именом па говорио о Србији или о Хрвацкој. За то ја као Србин у овому чланку спомињем само српско име за народ и за језик, а биће ми веома драго ако који Србин, који себе зове Хрватом, буде напротив само спомињао хрвацко име а никако српско, јер

2) На ову промјену у мојему мишљењу нијесу наравски ни мало утјецале клевете и грдње којим на ме навалише уредник загребачкога књижевнога листа Вијенца, гимназијски професор Ј. Пасарић, на Народни Лист и Католичка Далмација у Задру, јер клевете, које с презирањем одбијам, и грдње не доказују ништа, сјем да је лакше кому постати гимназијскијем професором и уредником књижевнога или политичкога листа него ли разложито и на људан начин говорити о каквому спорному научному питању.

се тада барем нећемо свађати када говоримо о књижевности и о језику!

Док дакле у главноме прихваћам мишљење Јагићево што се тиче диобе српскога језика у диалекте и одношаја међу диалектима и двама народнијем именима српскога народа, не могу да пристанем узањ гледе на дубровачки диалекат у старије доба. Док смо наиме сви сложни како се *сада* говори у Дубровнику, не можемо се тако лако сложити како се је *његда* у њему говорило. Тому је узрок што нијесмо на чисту с питањем је ли се збиља у Дубровнику *говорило* све оно што је *писано* у ћирилскијем листинама дубровачке републике из XIII.—XV. вијека и у дубровачкијех пјесника XV. и XVI. вијека: док проф. Јагић више вјерује пјесницима него ли листинама, ја више вјерујем листинама него ли пјесницима. То своје мишљење хоћу још једном да потврдим.

Што се најприје ћирилскијех листина тиче, то се ја све више увјеравам да су оне у главноме онако писане како што се је говорило српски баш у самоме Дубровнику — одбијам наравски стари словенски елеменат који је у њима и који се једнако налази у свим српскијем споменицима до под крај XV. вијека па били писани од католика или од православнијех или од богумила, ћирилскијем или глаголскијем словима. А ово су ми разлози: 1) два најстарија дубровачка писара бијаху два дубровачка племића, а по свој прилици бијаху Дубровчани и њеки од млађих (исп. стр. 362. 363.); 2) у дубровачкијем листинама XIII. вијека има често тако крупнијех језичнијех погрешака, да човјек мора и нехоте помислити да потичу од људи који су слабо били вјешти српскому језику. То су могли бити или писари позвани из Италије или — а ово је ваљда приличније — тек на пола посрбљени Дубровчани; свакако било ово било оно опет је приличније да су ти писари, који нијесу били сасвим вјешти српскому језику, писали, барем што се гласова тиче, онако како се је у Дубровнику говорило[3]); 3) па и ако је *могуће* да су дубровачки писари, који су били баш Дубровчани, у листинама истицали србијанске и босанске диалектичке осебине више него ли дубровачке, само да их србијанска и босанска господа љепше разумију и да тако буде њима по вољи, то није доиста било узрока да то чине када су писали листине које нијесу имале изаћи из Дубровника, или када су *преписивали* листине, које су долазиле с двора у Дубровник или које су ишле из Дубровника на двор, јер је све то имало остати у канцеларији дубровачкој а није имало доћи у руке србијанској и босанској господи. Човјек би се дакле могао надати, да су барем у тијем *унутрашњим* писмима дубровачке канцеларије писари слободно пуштали да избијају на врх осебине дубровачкога говора. Али тога нема! између дубровачкијех листина, што су ишле на двор српској господи, и оннјех листина, које су остајале дома, нема никакве разлике у језику: што више, преписујући туђе листине, које су с двора долазиле у Дубровник, дубровачки су писари, особито у гласовима, које шта у њима мијењали, чим су их изједначивали у језику с оригиналнијем дубровачкијем листинама, које су ишле на двор. Тако су н. пр. преписујући босанске листине врло често замјењавали икавске облике јекавскијем, глас *ј* (које је мјесто *дј*) гласом *ђ*, а *л* на крају слога вакалом *о*; а то су осебине, које налазимо и у дубровачкој прози XVI. вијека, за коју се не може сумњати, и доиста нико не сумња, да приказује прави дубровачки говор онога доба; 4) кад би стари дубровачки писари били вјешти србијанскијем и босанскијем диалектичкијем осебинама, па више њих истицали него ли дубровачке, то би требало и да више истичу србијанске осебине када пишу србијанској господи, а више босанске када пишу босанској господи. Така разлика у језику дубровачкијех листина, колико ја могу сада о томе судити, не може се никако констатовати. Напротив дубровачке листине, наравски особито оне које надају у исто доба, сачињавају њеку

3) Проф. Будмани (у акад. рјечнику II, 432 s. v. dje) мисли да је таки писар био ваљда који Бугарин. Премда је и први учитељ српскога језика при крају XIV. вијека дошао у Дубровник из Бугарске (исп. у програму наут. школе дубров. 1884/85 стр. 41), опет не могу вјеровати да је и међу писарима XIII. вијека био који Бугарин; Бугарин је могао написати н. пр. ѡдь ѡнькина градьска Mikl. monum. serb. 21 или да не пошлѣ ни книга ни слѣ 30., али није прилика да би написао н. пр. и сию обетование 21. керьм8. герьл8. пакостити пределихь кнезьство д8бровьчькихь 31.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

језичну цјелину. Тако н. пр. у њима пише увијек *ѣ*, на биле управљене србијанскијем владарима, у којих листинама такође се налази само *ѣ*, или босанскијем краљевима, којих писари или често или увијек пишу мјесто њега *ј*; а опет дубровачке листине, као и босанске, већином мијењају у сложеној деклинацији и у косијем падежима конс. групе *ск, чк* пред мекијем вокалом у *сц, чц* (н. пр. *босанцијем, дубровачцијем*), док србијанске листине остављају их без промјене (*босанским, дубровачким*); *б*) у опће дубровачке листине нијесу, како се мени чини, ни у графичком ни у језичном ни у стилистичном погледу пуке имитације србијанскијех и босанскијех, и ја сам увјерен да ће се у њима конетатовати многа специјално дубровачка особина, кад се лијепо успореде с једнијем и с другијем. У те специјално дубровачке особине чини ми се, да се могу већ сада убројити сљедеће: а) у замјеничној (сложеној) деклинацији и мекe основе имају већином дочетке са ѣ н. пр. *нашијем, шујијех, шујијеми*: б) вокално се *л* често замјењује дифтонгом *ко* н. пр. *дуог, Вуок*; у листини писаној изван Дубровника нијесам нашао (барем прије године 1435.) него само у једној *Вуко* Mikl mon. serb. 381. 382 (4); в) врло се ријетко пише знак *ѣ* за гласове *ѣ* и *ѣ* и знак ѣ за слог *ја*; г) често се слог *ри* пише рѣ н. пр. прѣдати, Марѣнь, хрѣстовь, смотрѣти; д) мјесто којега вокала пише се често, особито иза *р*, знак ь н. пр. дѣбрьвникь, дарьвати, прьдати (=прѣдати), вькь (=вијек), властельнь, сребрьнь (=сребрн) и т.д.

Ето ово су разлози с којих ја, док се противно не докаже, још у вијек мислим да дубровачке листине XIII.-XV. вијека приказују у главноме баш дубровачки дијалекат онога доба као што босанске приказују босански а србијанске опет србијански.

Него и што се тиче најстаријих дубровачкијех пјесника ја опет остајем при својој, бива да су они којешта *писали* што нијесу *говорили*, премда с друге стране нијесам никада о томе сумњао да у њих има и много што, које се је у њихово доба доиста у Дубровнику говорило и ако се данас више не говори. — Ако на име прозвасте В. Градић, М. Држић (у комедијама), А. Вучетић, М. Орбини, *та пјесници Лукаревић, Рањина* и *Златарић у предговорима, који су од њих састављени у прози*, већином имају јекавске облике, увијек *о* мјесто *л* на крају слога и без изузетка *зашто*, то се не може сумњати да су исти М. Држић, Лукаревић, Рањина и Златарић писали нешто што се у њихово доба није говорило у Дубровнику, док пишу већином икавске облике а често *л* (мјесто *о*) на крају слога и *зач*: другога тумачења тој разлици у језику нема и не може да буде!

Али и најстарији пјесник, М. Менчетић, пише којешта што сигурно није говорио. Он пише на пр. неколика пута *вамрити* и *вадрити*, а то су облици које је он сам измислио по њекој кривој аналогији; он је на име говорио *узети* [4]) а писао је често *вазети*, па је промислио да исто тако може мјесто *умрити* и *удрити* написати *вамрити* и *вадрити*, док свак зна да према стар. слов. вѣзѧти може бити *вазети* али према стар. слов. оумрѣти и *оударити* српски не може бити него умрѣти — *уд(а)рити* а никако вамрѣти — *вад(а)рити*. Менчетићу се је дакле од прилике исто догодило што и босанскому писару, који је мјесто гласа *у*, који је постао од вокалнога *л*, писао каткад л ь н. пр. длъжань, Влькаць, па је према тому, опет по кривој аналогији, написао и апльстоль мјесто *апустол* (Mikl. mon. serb. 256.), као да је и ту *у* постало од вокалнога *л*. А по свој прилици Менчетић је говорио и *њедан, ниједан, нијмим*, а опет је каткада писао *идан, нидан, ријам*, (ист. стр. 375. 382. 383). Не можемо дакле ни најстаријему пјеснику у у свему слијепо вјеровати!

Стога и хоћу да још једном истакнем важност рукописа, који би написан год. 1508. од дубровачкога племића Н. Рањине, јер пада од прилике у исто доба када и Менчетић живљаше. Како казах на стр. 364. Рањинин је рукопис састављен од два дијела, која се и гледе на текст и гледе на језик веома разликују. Мањи дио (биће шестина цијелога рукописа) има исти текст и исти чакавски дијалекат, који је у лекционару Бернардина Сплећанина од год. 1495; много већи дио напротив има сасвим другачији пријевод св. писма и штокавски је

4) То изводим одатле што ни дубровачке листине XIII.-XV. вијека ни дубровачка проза XVI. вијека нема никада вазети а има често узети.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE PODGORICA

написан. Ко је спојио та два различита дијела и зашто је то учинио, не умијем казати; али свакако то стоји да је дубровачки племић Н. Рањина преписао овај рукопис, који нам је сачуван, године 1508. Преписујући већи, штокавски, дио Н. Рањина, који је врло нетачан преписивач, није *ни један цигли пут* написао *ча, зач, ј, шћ,-л* мјесто *што, зашто, ђ, шт,-о*, па одатле ја изводим да се у његово доба у Дубровнику није никако говорило *ча, зач, ј, шћ,-л*, јер би му се иначе дабуди који пут поткрало у преписивању *ча* и т. д. мјесто *што* и т. д. Напротив преписујући мањи, чакавски, дио Рањина (или њеки други Дубровчанин прије њега) већином је *ча, зач, ђ, шћ,-л* и икавске облике замјењавао са *што, зашто, ђ, шт,-о* и јекавскијема облицима (исп. стр. 366.), па ако је који пут оставио без промјене *ча* и т. д.. то, како се мени чини, не доказује да се је тако говорило (па било и од мањине) у Дубровнику, већ да Рањина није марио да баш све обрне на дубровачки говор. Тако је н. пр. и Трогиранин Н. Лучић преписао једну подужу пјесму Дубровчанина М. Ветрањића а да није у њој скоро ништа мијењао (исп. стр. 379. оп.); па опет нећемо рећи да се је тада у Трогиру говорило *што, ђ, шт.* и јекавски, како је у тому Лучићеву пријепису, већ ћемо једноставно казати, да је Трогранин Лучић са свим вјерно преписао пјесму дубровачкога пјесника а не искао да је окрене на трогирски говор.

То су разлози који ме силе да останем при својему тумачењу на стр. 381—385.: сви су се пјесници XVI. вијека поводили за двама најстаријема, Ш. Менчетићем и Ц. Држићем, а ова су опет којешта заимали у Марулића, једно да иду за њим и у језику, а друго да се бар донекле одалече од говора простога пука; — а силе ме да останем при својему тумачењу, јер иначе не знам како би се протумачило што су пјесници XVI. вијека већином икавци а прозаисте напротив већином јекавци, а још мање знам како би се могло на други начин протумачити што *исти пјесник* у својим пјесмама је опет већином икавац а у предговору прозом написану напротив је већином јекавац.

Што се тиче најстаријих дубровачкијех пјесника ја узимљем дакле ово као правило: све што је у њихову језику а *противи се* језику старијех дубровачкијех листина XIII—XV. вијека и дубровачке прозе XVI. вијека, није се у Дубровнику *говорило* већ се је само од пјесника *писало*. Међу те језичне особине, које се нијесу у Дубровнику говориле, бројим за сада ове: *ча* (свега 10 пута!), *зач, крозач, ј* мјесто *ђ* (11 пута), *шћ* мјесто *шт* (5 пута, од којих ни један у два најстарија пјесника), претежност икавскијех облика, *л* на крају слога мјесто млађега *о, вазети*. Напротив мислим да се је говорило *пријати* мјесто *примити* можебит и *међу* мјесто *међу* и доста више икавски него ли дан данас, јер нам то потврђује старија дубровачка проза.

У задњу хоћу да споменем и Јагићеву хипотезу, да су ваљда дубровачки племићи били у вишој свези с племићима осталијех далматинскијех градова него ли с простијем пуком на селима; кад би се то питање ријешило, вели проф. Јагић, ваљда би се за тијем признала и чињеница, да су дубровачки племићи говорили неким старијим, конзервативнијем језиком него ли нижи пук, њеким језиком који је нешто ближи чакавштини. — Доиста причају најстарији дубровачки љетописи да још од г. 1441 дубровачкијем племићима није било више допуштено женити се с дјевојкама из пука већ само с дјевојкама из племићкијех кућа у Дубровнику па из Далмације и Арбаније (Monum. Slav. merid. XIV, 9.181.) Јели то истина и колико је тада утјецало на дубровачко племство што су долазиле у Дубровник дјевојке и из осталијех приморскијех градова, не умијем казати; а не умијем ни казати од старијех дубровачкијех властеоскијех кућа колико их је што се у Дубровник преселиле из којега приморскога града. Али мислим да се на темељу сачуванијех споменика може доказати, да је од XIV вијека даље придошло мало новијех племића (а од њих мало је који из наших приморскијех градова!), а да су женидбене свезе с приморскијем племићима биле тако слабе, да нијесу никако могле утјецати на језик цијеле дубровачке властеле. Из прве половице XV. вијека имамо пак добра свједока, да у то доба дубровачка властела нијесу говорила српски већ романски (талијански). То је Талијанац Филип де Диверсис, који је од год. 1434 до г. 1844 био у Дубровнику учитељем; он усво

јему опису града Дубровника, посвећену Дубровачкому сенату, ово вели: у свим тијем вијећима и уредима, говорници, одвјетници и суци говоре латински а не српски (sclave), али опет не говоре нашим талијанскијем језиком, којим с нама разговарају и онће, већ њекијем другијем пучкијем говором, који је њима осебит, и који ми Латини не можемо разумјети, осим ко му је вјешт јер га је много говорио или слушао; хљеб зову pen а оца teta, кућа се зове cbexa, а мјесто facere (чинити) говоре fachir, па тако и за остале ријечи, тако да излази нама неразумљив говор (програм задарске гимн. 1880—81 стр. 18.). То нам свједочанство Талијанца де Диверсис потврђује дубровачки књижевник Е. Л. Цријевић (год. 1463—1527.); он наиме ово каже: српски (scythicus) језик, који је сада наш пучки и обични говор, не противи се овому (римскому) поријетлу Дубровчана; јер још имају у нас њеки трагови романскога језика, а стари се спомињу да су наши дједови и јавно и приватно говорили романски језик, који сада није више поништо у обичају; а спомињем се док сам био дијете да су њеки старци пред судом говорили романскијем језиком, који се тада зваше дубровачки језик (Starine IV, 193.). Ја мислим да можемо вјеровати тијем двама свједоцима, па с тога узимљем да се је и с Дубровником било што и с другијем градовима: у те његда чисто романске градове српски је језик продирао из најближе им околице, те се најприје посрбише пучани па грађани, а најзадњи се посрбише племићи, јер се они највише и најдуже држаху далеко од простога пука. Ја узимљем дакле да су и дубровачки племићи научили говорити српски од својих пучана и грађана те да нијесу у граду Дубровнику никада била два српска диалекта — једно пучки а друго властеоски.

Него и ако се то не призна, има још ешто које, како се мени чини, не допушта да се говори о каквом осебитом диалекту дубровачке властеле. Џоре Држић, врсник најстаријега дубровачкога пјесника III. Менчетића, и М. Ветранић, који је најстарији иза те двојице, нијесу били племићи већ прости грађани, а нијесу били племићи ни многи други пјесници XVI. вијека (Димитровић, Чубрановић, Водопић, Наљешковић, Бурешић, М. Држић, М. Мажибрадић). Напокон хоћу и ово да споменем: племић III. Менчетић пише уз *зач* често и *зашто*, а много чешће *међ* него ли *меу*, а грађанин Џ. Држић има само један пут *зашто* а нема никада *међ* него увијек *меу;* племић и старији Менчетић има скоро без изузетка млађе облике *дођи, дођем* и т. д., а грађанин и млађи Ветранић много радије употребљава старије облике *дојти-дојдем* и т. д.; дакле *племић* Менчетић воли „штокавске“ и млађе облике (*зашто, међ, дођи—дођем*) а *грађани* Џ. Држић и Ветранић воле „чакавске“ и старије облике (*зач, меу, дојти—дојдем*).

Да завршим: што се тиче старијех дубровачкијех пјесника остајем при својој, бива да су *сви* којешта писали што нијесу говорили већ узајмили у Марулића и његове школе; напротив, како горе казах, веома радо пристајем уз мишљење проф. Јагића, да је криво говорити само о два диалекта српскога језика и да наш народ не може ни језик цијепати у двије половице. Па на тој лијепој и племенитој науци баш му од срца хвала, а дао бог да је и народ прихвати!

У Спљету на Савин-дан 1891.

Др. Милан Решетар.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Романтични пјесник.

Већ тихано вече слази
низ стрме путеве неба,
а мој романтични пјесник
справља већ све шта му треба.

Справља перо и хартију,
харт'ју најфиније врсте —
и облачи рукавице
да танке не гнуси прсте.

Он иде до на крај мора
на једно познато мјесто;
ту, каже, и други пјесник
у ноћи долази често.

Па вади фину хартију,
гледа около у зраку
би л' му мјесец ил' звијезде
шапнуле пјесмицу млаку.

Ал' видје га моја вила,
(враголано чедо моје!),
пут њега отплије, пред њим
све откри љепоте своје:

„Хоћеш да напишеш пјесму,
пјесму да с' допане свима?
ево је, справна је, момче,
узми је мени на устима!"

И прстом, ружичним прстом
уста показује своја;
пјесник се скамени читав,
с лица му излиња боја.

Вила га заман позивље,
а враголанка се смије;
на отплије морем. — Луђак
још ништа не разумије.

Јосип Берса.

Из љубавницјех пјесама

Ј. Поповића-Липовца.

IV.

Кад бих, мила, скупит' мога
Све што на св'јет има срећа!
У китни бих в'јенац свио....
— Да бих ти га мјесто цв'јећа!...

Љепотице, још да могу
Скинут зв'језде с ведрог неба!
Казао бих вишњем Богу,
Твоме грлу ђердан треба!...

Сунце дану бих отео!
Ноћи тавној мјесец бајни!
Из њих бих ти створит хтјео
Црној коси накит сјајни!....

Земља с небом тад би стали
Око тебе да се вију....
Молећи би пред те пали,
Да се твојим сјајем грију!

Грађани, „Липовчев Бријег", 3 дец. 1890.

*) Виђи XII. свеску год. II.

V.

Једној слици.*)

Посвећено

једној Рускињи.

По језеру ко-кап чиста,
Или суза мила злата,
— Када у бој војна прати,
Приводећ' му бојна хата!...

Чамац плови... што кроз грање
Мјесечина бл'једа гријe...
Као мрка Црногорка
По бојишту кад се вије!...

Сребрни су б'јесни вали,
Те ко муње небом хрле;
Но што су се узбуркали?
— Хоће вилу да загрле!...

Којој с' уста — ружа стидна
Кад невина зором цвати!...
Лице зора миловидна —
Кад је сунце дању прати!...

Осмјех слатки слика неба
Обучена густом тамом,
— Кад му за час сунце сине
И огрије јарким пламом!...

Поглед ока — бл'јес ханџара,
Који турску главу коси!...
А стас вити — ко џевердар
Црногорац кад га носи!...

Сва је дивна!... ко је гледа,
У мрежу јој ситну пада...
Нисам ни ја груда леда —
У мрежу ме ево сада!...

Цетиње, 26 децембра 1890.

VI.

Љубљах једну...

Љубљах једну... и цар да је
Љепотицу ту љубио,
— Ко је знаде, он се неби
Ни најмање зачудио!...

*) Слика представља дивну госпођицу, која у чамцу по језеру плови, ловећи рибу.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Љубљах једну... пуноћ бјеше,
Од свакојег љепши цв'јета!
Ал' увену пр'је времена...
Смрт покоси њега клета!

Љубљах једну... Бог завиђе,
Анђелом је својим створи!...
Њу ограби, мене тужна
Ту остави — не умори!...

Ње већ нема... ал' дух њезин
Дању, ноћу, свуд ме сл'једи,
Њу смрт узе — а смрт њена
Мене уби, срце следи!...

Но ме каткад спомен тужни
Усамљена и огрије....
Да тог' нема, давно мислим,
Рекли бисте: „Већ га није!"

****

Љубавне.

I.

Не криви ме... не убијај...
не труј дањи жића лет;
док се срцу у храм пр'јечи —
крвав му је цио св'јет!

—

Дуго сам те — дуго вреб'о...
с тим кршио живот пуст...,
ал' ме свакад заносио
косе твоје прамен густ.

—

Свакад ме је к тебби вук'о
црног ока страстан глед, —
твоје чине... пратио сам,
сустопице на сав ред.

—

Свакад мишљу и потајно
слуш'о сам ти млађан дах;
гдје си била, што радила,
ту сам био на сав мах.

—

Не криви ме... не убијај...
не труј дањи жића лет,
док се срцу у храм пр'јечи
крвав му је цио св'јет!

II.

Хеј! што никад срца не бје...
у ту твоју бујну груд;
хеј што никад срца не бје...
узалуд ми сваки труд!

—

Хај! све бих ти опростио
док ме пржи љубве плам...,
само једном—једном реци:
„Ја те љубим! ја то знам!"

—

Реци само; ал' нек збори
са дна душе бистар вир...;
хај све ћу ти опростити
за твој дарак — за свој мир!

Саво Ст. Рачета.

****

Из „љубичица",

I.

Мила ми је млада зора,
Када јутром исток краси;
Мио ми је хладак гора
И тичији рајски гласи.

Мио ми је шапат цв'јећа,
Кад га лахор крилом крене;
Мио данак премаљећа,
Кад из санка све се прене.

Мило ми је сунце сјајно —
Плавог неба круна чиста; —
Трепетање росе бајно
Сред зеленог мајског листа.

Миле су ми ведре ноћи,
Када санак спусти крила,
Кад се б'јела у самоћи
У језеру купа вила.

Мио ми је мирис биља,
Што уздисај сјете гаси,
Ал' од свега тога миља
Ти ми, душо, милија си!

II.

Крв и живот, младо доба,
Срце чило, ока оба —
На свијету све,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

За Срйство ћу дати мило
И за тебе — моја вило,
И за очи те!

III.

К'о лагана срна,
К'о на лахка крила,
Трчала си мила
У зелени гај,
А коса ти црна
По грудма с' развила —
Мирисна к'о рај.

У том светом часу,
У блаженом трену —
Срце ми се прену —
Поста сами жар;
Златне искре расу,
Тије пјесме крену,
Да твој слави чар.

На славим те, зоро!
Славим непрестано
Као обасјано
Сунце славља мој!
К'о висину оро —
Бисерова грано,
Слатки данче мој!

IV.

Гледај р'јеку како чиста
У сунчаном злату блиста
Као алем сам,
Тако исто — вјеруј цв'јеће —
У мом срцу пунан среће
Блиста вјере храм!

V.

Гђе си био,
Ој лахоре мио,
Да-л' си летом
Грлио се с' цв'јетом:
Са ружицом,
Или са љубицом,
С' руемарином,
Ил' са драгим крином,
Ил' са миљем,
Са густим ковиљем,
Те ти мила
Рајем мире крила?

Гђе си био,
Ој лахоре мио?
Зашумори
Лахор па прозбори:
Мојим крилом
Љубљах ти се с *милом*.

У *Мостару*, 1889.

Алекса Шантић.

Сниј е г.

Освануо прави зимски дан.

С мутнога неба навалио густи сниј ег, да покрије дебелијем сагом дуге ливаде и плодне пољане, које су се онако дивно у задњем прољећу китиле миомиришнијем цвијећем, а јесени богатијем плодом. Велика и мала стабла савише своје пусто и голо грање под теретом слеђена сниј ега. У лугу не чујеш, да прижељкује умиљати славуј, са грана стадала одлетјеле ласте у топлије крајеве: свега нестаде, све побјеже пред страшном зимом, само ти по каткада око падне на несретнога гладнога вранца, који дршћући од циче зиме, прелијеће с гране на грану, не би ли се нашла милостива рука, која би му хтјела добацити коју мрвицу.

Сељак се повукао у своју колибицу; рало, мотику, цијелу своју храну и обрану, морао да баци у запећак, јер му сада не требају...

На пољу је сама пустош.... Ријетко когод прође, замотан, погурен, хитајући. Тишина наоколо влада..... Из подалека једва можеш да чујеш како са црквенога звоника покуцава мало звонце, које на молитву позива вјерне.

Малена, али удобна црквица, уздигла се на широкој пољани. Не

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐ CRNOJEVIĆ

прте је велики и богати уреси, већ скромно саграђена од простог камена, радо прима у своја њедра оне, којима утјехе треба.

Поврх црквенијех врата уклесан је крст, као ознака божјега дома, а уз врата стало дјевојче и проси милостињу од онијех, који улазе и излазе....

Јадна то бјеше слика.

Изнемогло јој тијело покриле неке отрцане хаље, под којима сегдје-гдје види од зиме већ помодрело месо. Прсти малијех јој ножица вире из подеранијех ципела, а смрзнутом руком пруженом проси милостињу. Лијепу главицу уморно нагнула к рамену, те црне очи по каткада подигне, не би ли тијем прије смиловала човјека....

— Чија си ти и шта те је присилило, да при оваковој зими просиш? — запита је један добро огрнути старкеља тужнијем гласом.

Сиромашно дјевојче усправило главу, погледало болно старца својијем лијепијем, али мутнијем очима и суза јој стаде да гони сузу низ блиједе обрашчиће.

— Удијели гладној и сиротној, која до Бога нема никога, да је храни и од зла брани....! — једва кроз сузе проговори.

Када је старкеља очински помилује и опет је исто запита, открије му јаде своје....

— Ја сам из .....ћа. Сама морам да његујем болнога оца; његујем га оном сиротињом, што испросим од добријех људи.... Мајке се и не сјећам, а не имадем брата, који би могао да заради штогод, те да нас отхрани.... Док још није снијег попадао, пасла сам двије овчице, а отац радио, те се хранили корицом сухога хљеба.... Али снијег — ту се јадно дјевојче стресе од зиме и зацвокота зубовима — оте ми зелене пашњаке, те остадох без оваца.... док ми оца љута бољетица свали у постељу....

Па застаде.... али се није могло видјети, да ли јој љубопитни старкеља пружи штогод....

М. Србинић.

Бранко Радичевић.

Покушај

Луја Војновића Ужичкога.

Свом побратиму **Милану Решетару**

у знак љубави посвећује

писац.

II. *)

Бранкови сонети нијесу сонети. Мањка им ритам, класична мјера, мисао која обухваћа ту врсту пјесме и ствара неко јединство угодио оку тијела и оку душе. Јесу ли ти одломци прави одломци, или је Бранко само покушао ону врсту пјесме и забацио, када је видио немоћ своје антикласичне нарави? Не знамо. Али они свједоче недвојбено, да Бранко није имао ни нарав, ни темпераменат, ни узгој, ни ону особиту врсту генија која подиже Петрарку у Италији, а у нашему народу Меда Пуцића, до савршенства у умјерености и у класичнијем мислима одјевенијем у класичноме руху. Какве ли силне разлике између Бранковијех и Медовијех сонета! Вас је дубровачки властелин у оно двадести и четири сонета, а с њиме и цио карактер Дубровника, пуно и пуно више него ли у старијем пјесницима.

Доста их је именовати:

Тихи пламен што ми живот д'јели
Приличан је слабахној свјетњици,
Што у чистој цркве стакленици,
Једва мирно пушта зрак свој б'јели.
. . . . . .
. . . . . .

*) Вићи „Нову Зету“ Септембра год. 1889. и Марта 1890.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Или онај који почимље:

С тобом прође среће моје дио
Ал ни ријечи зато од пр'јекора.
Зашта би те, тужну ја корио
Кад што бива, све то бити мора?
. . . . . .
. . . . . .

Ето ту. Сама се од себе одваја владичанствена карактеристика те пјесме: мир. У њој нема нити неуредна чезнућа, ни недостиженијех идеала, ни душевне борбе, која тамани високу и веселу акцију, нити расуло великога јединства, нити необуздане и здвојне сјете. Његова нам пјесма спомиње симетричне и богате дворове, класички починак и достојну доколицу, умјереност у страстима и добро опредијељену цијељ. Не смета га бескрајни оризонат дубровачкога мора. Мјеште да га помамно чезнуће мори, а њему простор говори о потреби унутарњега задовољства. Плачу изгубљенијех ствари не дава више од једнога сонета. Кад проговара мору ону дивну апострофу, која нам спомиње све дане дјетињства проживјеле између Госпе од Милосрђа и Локрума и бескрајну химну олује и шушањ бора:

„Пачек желим да кад мој час дође
„У најкрањим св'јетом растављењем
„Да твој талас преко мене прође",

ми ништа друго не читамо у томе класичкоме свршетку, него слободњачки полет племенита сенатора који, учивши цио дан у вијећу законе равнотежја, састављања и растављања малијех и невидљивијех сила за видљиву и велику цијељ, радосно дава себи процијеђену и одмјерену раскош необичнијех ријечи и фантастичнијех жеља. У Меда је мали, сјајни уломак српскога племена, који зна куд иде и зашто живе — ма и под другијем именом. У Бранка је мисао српска у својој нејасној величини и у несхватљивоме облику, који једва зна да живе, а не зна добро куд иде. А то доказују све његове пјесме овога годишта до мјесеца Октобра, кад му јесенско умирање истрже опет синфонију, пуну душевнога плача и њежне шаре нашијех предјела гдје се заклонио мир који пред нама бјежи:

Ветрић пири
Липа мири
К'о и пре
. . . . . .
Сунце бега
Ал' нема њега
К'о и пре.

Па ове мале строфе прелазе у дугу мелопеју, која рег' би није него звук гусала у облику пјесме:

„Ој вечери, о слатко чекање,
„О ви ноћи моји бели дани,
„О ви дани а са два сунашца,
„Де сте јако, де је злато моје?"

Али је одређено да ће тај велики дух проговорити самртном жицом неумрломе народу. Та што ће те тужнијега открића до овога:

„Плачи траво, запјевај славују,
„Злато моје земљица покрива!
„Мили Боже подигни олују
„Сред ме срца громом удри жива!
„Рака њега крије сад и тама,
„Шта ћу овде ја на свету сама!

Па опет еклипса генија. Пјесме „Нека Сунце" и „Ране" не би написао стихотворац средње руке. Али је тако Бранко. Ако је велик, недостижив је. Ако пада, не уставља се на по пута. Слиједи свој инстинкт и пјева како што његов народ мисли. У ниједноме се човјеку наше крви није силније објавила немирна и неједнака ватра која у нама игра. И колико нам је указао крјепости наше душе растворене простодушно и дјетиње пред Богом, толико је опет указао фрагментарну нарав нашега бића, недовршену и неједнаку основу грађе изгубљене у нејасноме сјену будућности. Сам пјесник оправдава и тумачи нашу мисао. Ако прочитате све Бранкове пјесме, па тек на пошљетку „Тугу и Опомену", која није млађа него за тринајест дана од оне баналне пјесме „Ране", што нам доиста мало одвише спомиње дјачку клупу, ми ћемо за један час подвојити о њезиној аутентичности. Критика која гради на основи моралнијех вјеројатности, тешко би могла доказати, да је „Тугу и Опомену" Бранко написао. У овој се пјесми оштро подиже особни значај чисте лирике. Бранко није више шума кроз коју јечи вјетар. Његова је пјесма освећена неком проживјелом љубави, те је у њему још никада не сумњасмо. Народноме мотиву нема више ни трага. Он говори самоме себи и својим успоменама. Изазивље лик жене тоном и ритмом обична разговора. Ми смо харни великоме пјеснику, да је сашао са пријестола на коме се с почетка јави, те се с нама шета и даје нашијем осјећајима шару и осјећање модерна духа.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIC

17.

И када је дошла недељица света,
Полутину већ премерио дан,
Ја с' њоме онда на поље пођоше,
Свој лисни гај де шири сунцобран,
Де играјуће нико нас не смета,
Де јато тица гласни држа стан,
Де врела око види жубореља,
И лепопарна дено расту цвећа.

18.

Ветрића тада слушали смо аук,
И гледали смо, како умилно броје,
По валовима кристалнога врела,
На сувом листу, што је зима снела.

20.

Маленн тица лик је тада стао,
И вир је уставио жубор свој,
Немирни ветрић смирио је крило,
Милине гласа свашта је ту пило.

Ове би стихове потписао сам Алфред де Мисе (Alfred de Musset).

22.

Ал' на једанпут бурни ветар пуну,
И све ми руже мало не одуну.

Ово је par excellence значајна црта у Бранка: напрасан свршетак најинтесивнијих осјећаја. То даје његовоме дјелу нешто недовршена, готово бих био рекао, морбозна! Али колико је у схватању живота фрагментаран, обијестан, неустрпљив, толико је јединствен и миран у царству нарави, томе пошљедњему затону његове немирне душе. Ми двојимо да ли је он у тој врсти савршенијих стихова написао, него ли је онај оквир у коме живи плаха опомена његове љубави.

Ми остављамо читаоца да мирно прочита ово што слиједи и да пресуди, да ли се српска пјесма подигла икада до сјајније и савршеније и чистије фразе, да ли је већим класицитетом опјевала славу спољашњега свијета. Ни Враз, ни Прерадовић, ни сам Змај Јован на своме зениту, не створише такву пјесму. Овим се стиховима Бранко подиже на пријесто васионе поезије и не боји се присподобе са пјесником „Ноћи“ ни оне златне његове апострофе:

Étoile, qui descend sur la verte colline,
Triste larme d' argent du manteau de la nuit

. . . . . .

Ево оних стихова:

А преко реке подижу се горе,
А преко гора, гледај, какав шар.
Вечерно када сунце простре море,
Облачак никак не квари му жар —
О сретно гледај оно сјајно море,
О гледај око дивни неба чар! —
Посљедњи врак већ дана ено тоне,
А траве витке сјајне суве роне.

А траве витке сјајне суве роне,
Свечана лежи свуда тад тишина,
Славуја само слатки поји звоне,
Из зелени лиснати дубљина,
У море сласти теби срце тоне,
По груди гајна оди ти милина,
Из узнијева ока света суза,
Низ образ доле теби туда пуза.

А сада чујте како наставља пјесму:

Већ густа с' магла јутром започела,
На земљу мраз је веће пад'о крут,
Зелено лишће јесен је однела,
И голи дрва небу дрво прут,
Ка месту давно остављена врела,
Једаред ја пред вече узе пут,
Менека тамо не знам шта је вукло,
А срце моје необично је тукло.

. . . . . .

Ја гледа онде лишће однадуто,
По њем је ветрић трајућ' се душко,
А лист је гоњени претужно шушко
Разасипајућ веће разасуто.

. . . . . .

. . . . . .

Године 45. и 46. прођоше онако, без особитијех појава. У двије године пет пјесама! Између једне и друге брат му Стеван умре. Племенита му елегија нашега пјесника подиже спомен у народу. Пуна је увијена и благога трпљења. Млади пјесник у томе нејасноме времену говори мирно и достојанствено на прагу смрти. Његова дубока маланконија нема ништа заједнички са грком и безбожном тугом нашега пјеснички кољена. И у томе се указује пјесник царскога кољена, класик за живота;

Брате драги, цвете мојој души,
Мало цвета, клону ли с' осуши,
У књигу те мећем житка мога,
Житка мога, брате, млађаног.

. . . . . .

Дани твоји, извори његови,
Процветали, брже увенули;
Дани твоји, меки вруле звуци,
Зајечали, таки нестанули.
О око, што си онде за брдашце
Залазити видело сунашце,
Око бајно, као сунце сјајно,
За што с' ниси онде заклопило,
Не би сад ми тако тешко било.

Пјесан „Пут“ припада години 1847. Ми не можемо изрећи повољан суд об овој пола сатири, пола фантазмагорији. Дјело не-

једнако како су све Бранкове пјесме до „Ђачког Растанка“. Дјело пуно хумора, пикантне, али често распуштене и сирове сатире, дјело пуно бљесака генија и стереотипнијех фраза. Нама се чини да Бранко не бјеше рођен за сатиру. Његова је муза племенитијега кољена.

У „Путу“ не влада ни особита логика, она божија, која има да влада са сваким човјечјим дјелом, па и пјесниковим. Ми не разумијемо добро то махнито тргање Пегаза од Црне Горе до Србије, ни то нередно редање слика од Цетиња до Биограда. Видимо једну јасну цијељ, бива сахранити у гроб црковни словенски језик, еру постања која бјеше и одвише савладала српски дух и узвеличити објављење силе српскога језика и његове вјечне младости у старцу Вуку. Ученик бјеше дужан химну великоме учитељу. Бјеше ли химна достојна Вука? Страх нас је да није.

„Пут“ се отвара дозивањем Пегаза и Апола у Афенбахову стилу. Сатира овдје има силе и оригиналности.

Само викни, па тек што с' умук'о,
Лети Пегаз, јер мора ма пук'о.

Кад је на небу, пјева у шали постање свијета и реда створове сретнијем редом:

„Жанце, гује, сомове и раке,
„Месец, звезде, ветрине и дугу,
„Сову, славља, орлове и вугу . . .
. . . . . .

Али се не можемо отети осјећању, да је све то доста тривијално и да не видимо особите поезије у магарцу и јарцу којима Бог,

„да онде добро виде јести,
„Јарко сунце на небо намести“.

Причање о постању Црне Горе тјеши нас с тог интермеза. Чудна је прича. Бог редаше горе и врлети по свијету из неке огромне вреће. Предиво јој бијаше неки кажу од гвошђа, неки од злата. У један мах продре се врећа те „испадоше брда сваколика“ и — постаде Црна Гора. Није се човјек родио, који би вишим достојанством, племенитијом фразом, ријечима више налик на бронцану плочу неумрлости проговорио о нашему Highlandu као што је то учинио Бранко. Ни сам се Владика не може мјерити с њиме. Пишући те златне стихове дизаше се без двојбе у племенитоме пјеснику опомена древнога родства, опомена заједнице крви са крвљу просутом по врлетима Горе Црне, те је с висине у три потеза испричао све знаменовање оне велике повијести:

Кад је оно српском орлу крила
На Косову срећа саломила,
На ови је камен се врлетан
Одонуда довукао сјетан.
Па је онде крила обадвоја
Близу неба излечио своја,
Са неба и росом заливао
Муњом витом крила завијао,
Повратио здравље и весеље,
Па удрио у бојеве веље,
Ох бојева донде невиђени!
Ох кланаца крвљу обливени!
. . . . . .
. . . . . .
Туре бије, Црногорац коси,
Туре праа, Туре главу носи,
Праа носи да се пањга пуши,
Главу носи да с' на коцу суши.

Ето. Страница повијести заокружена у три стиха. Свједочанство једнога кољена изуштено у облику пуну величанства и армоније. Па како да то није доста, док они осветници милијуна жртава христијанскога имена „нишан бију“ — „нишан турска глава“ —, Бранко подиже нам пред помућенијем очима лик друге Спартанке. Танка струка, црнијех очи и дугијех трепавица, блиједа лица и мирна профила, таква је жена опојила славом и љубави тисуће јунака у очи смрти. Пјесник ставља јој у уста молитву, па какву молитву! Љуба моли за јунака Бога великога:

„Та узми га када ти је воља,
„Ал' га узми са крвава поља,
„Само дома јао не умори!“

Приказавши нам ову слику, подбоде Пегаза и настави пут. Живина нема више класичнога чара. То јој је пошљедњи дан у српској пјесми. Сва једна цивилизација, коју ми нити не познаемо доспијева у овијех варвара са Пегазовим déjeûner à la fourchette на зеленој ливади.

„Када стаде травицу мотати
„Би рекао и би се заклео
„Да он нигда неба ни видео.

Спушта се на дивно поље. Бјеше дивно, а сада је посуто копривом, чкаљем и травурином. Занимљиво је видјети пјесникову машту у акцији. Треба признати да има нешто неуредна та машта, да би ми жељели финију иронију, укуснију слику. Момак се поиграва са дјевојком. Игре аркадске, нешто налик на Дафниса и Клоу. „Срце даље теде“ али ето ти мноштво људства:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Овај носи са Олимпа камен, онај брате с Еликона пламен“. Ето ти калуђера — наш пјесник не штује особито калуђере — са огромним „јером“ испод пазуха. Проклиње младост и ње страствене и, ми би рекли, мало распуштене игре. Старо доба проклиње ново кољено, које забаци „јере“ и „јерине“ и прогласи на њиховим развалинама миран, али радикалан преврат. Младост је у играма по ливади. Старост у калуђерову плашту. Је ли сретан контраст? Није ли увријеђена црква када у њој не види пјесник него омражена слова, када у манастирима не види до бесрамнијех попова, када нам приказује калуђера гдје лишава поштења сиротну дјевојчицу? Није ли младост понижена присподобом игре момка с дјевојком? Није ли ово погибељна синтеза Вуковога дјела? Не може ли пјесник спасити достојанство цркве и достојанство младости? Ако му бјеше цијељ да се смијемо, промаши је. Ми не можемо одобрити ни тај облик, ни смјер тога „Пута“, али се опет бојимо, да је и овдје, како свуда, пјесник прави, имперсонални тумач народа, онога барем што ми народом називамо. Повратићемо се у своје вријеме на ову важну страну Бранковога духа. Али опет не може пјесник а да не поздрави достојно велико Вуково дјело. Он хита к' другој ливади. На њу, посуту копривом и чкаљом, Вук ступа сјекиром у руци:

„Како дође на њ га ука, дрека“
„Од јејина и од кукавица“,
„Ал' он ништа већ секиру лати“,
„Па њом десно и лево довати.“

Али хитајмо и ми. Ради би видјети мање ријечи, мање опетованијех фраза, мање „народне“ монотоније. Залуду је. Пјесник је промашио циља. Ми му опраштамо због једнога стиха:

„Кад чујете изгубљене дане“.

Дане приче које нам Вук поврати! Изгубљени доиста, јер у њима живи наш језик, а ми их не познасмо него јучер, када нас посао заокупи овога тешкога времена, те времена немамо да подигнемо мирно и високо народну грађу!

„Пут раскрчен, горе њиме ајте,
„Ајте горе ал' се и сећајте,
„Коно красна пута вам огради,
„Па му руци прионите млади,
„Пољубите ону руку свету,
„Што разагна невољу вам клету,
„Ноћ вам дође са Вука једнога,
„Данак бели браћо са другога,
„Онај мишку у гвожђе вам скова,
„Овај души вериге раскова,
„А ко вели: он то није био,
„Бог је тога давно већ убио.“

У облику неуредан, неједнак, преобилан, па зато слаб, „Пут“ не одговараше Бранковој ћуди. Ово је, чини нам се, прва, „источна“ мана ове пјесме. Бранко је доселе протумачио лијепу страну српскога духа својом неизрецивом елегичном струном. Ону подигну и показа свијету, заливши је овом, ударивши јој биљегу дубоке туге растрканога народа. То је Бранково царство. Када је томе царству вјеран, даје нам најприје „Ђачки Растанак“ а сада у бурној години 48-ој „Гојка“!

(Наставиће се.)

Народне јуначке пјесме.

Из збирке

С. Радуловића и Б. Средановића.

IV. *)

Смрт Тафа Бошњанина.

Књигу Тафо Бошњанине пише,
Па је посла у Сибињу граду
А на руке војеводи Јанку:
Чуј војводо, Сибињанин Јанко,
Чуо јесам ђе казују људи,
Да си јунак добар на Крајину,
Ал' ни мене не худи дружина;
Још сам чуо Јанко војевода,
Да ти имаш вјерену љубовцу,
Да је такве нема у другога;
Ти ако си ка' те људи кажу,
Изиди ми на мегдан јуначки,
Од три мјеста на које ти драго:
Ал' ти драго под моје дворове
У крваву Босну поноситу;
Ал' ћу доћи у Сибињу твоме,
Ђе ти мајка гледа и љубовца;
Али дођи на помеђу љуту,
На помеђу турску и маџарску,
И доведи вјерну љубу твоју,
Ја ћу довест Хаџи-булу младу;
Ко добије нек води обије,
Ко погине срамоте му није.
Књига дође у Сибињу граду
А на руке војеводи Јанку,

*) Виђи свесну XII. г. II.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Кад видије што му књига пише,
Он се сјетно невесело шета.
А виђе га вјерена љубовца,
Па је Јана Јанку бесједила:
Господаре, војевода Јанко,
Каква ти је голема невоља,
Те се сјетно невесело шеташ.
Све јој каза што је и како је,
На је Јанко љуби бесједио:
Него чујеш, вјерна љубо моја,
Силан јунак Тафо Бошњанине,
На ме може Тафо погубити;
Ја не жалим што ћу погинути,
Но ће Турчин тебе заробити,
Да робујеш до вијека свога.
Ал' га Јана стаде слободити:
Господаре, Сибињанин Јанко,
Ти ако ћеш мене послушати,
Турчину ћеш главу погубити,
А самном ћеш у душеку спават.
Него справи госпоцку вечеру,
Тер позови бане и сердаре,
И војводе наше крајичнике,
И позови Бана Страхинића;
На кад буде вече по вечери,
Ти изнеси пера и челенке,
На ти даруј бане и сердаре,
Свакога ћеш редом даровати,
Неком пера а неком челенгу,
Не даривај Срба најбољега,
Не даривај Бана Страхинића,
Бане ће се разљутити грдно,
И тебе ће ријеч бесједити:
Војеводо, Сибињанин Јанко,
Зар ме Срба најгорега читаш,
Те ме нешће даром даровати,
Али пером ал' челенком златном?
Ти ћеш њему ријеч бесједити:
Ако су ти пера омилила,
Омилила пера и челенке,
Ет' у Босну Тафо Бошњанине,
На њега су пера и челеке,
Ајд' изгуби Тафа Бошњанина,
Даћу тебе три товара блага,
И сувише сестру за љубовцу,
И даћу ти токе колајлије,
И о бедри сабљу оковану.
Кад то зачу Јанко војевода,
Он направи госпоцку вечеру,
И окупи Србе на вечеру,
И позвао Бана Страхинића;
Пошто су се с вином накитили,
И госпоцком части угостили,
Тад устаде Јанко војевода,
Те дарива Србе свеколике,
Неком пера а неком челенгу,
Не дарива срба најбољега,
Не дарива Бана Страхинића,
Нит му перо даде ни челенгу.
Онда Бане ријеч бесједио:
О војводо Сибињанин Јанко,
Зар ме Срба најгорега читаш,
Те ме нешће даром даровати?
А Јанко је њему бесједио:
Чујеш Бане, силан Страхинићу,
Ако су ти мила пера златна,
Златна пера и чекрк челенке,
Ет' у Босну Тафо Бошњанине,
На њега су пера и челенге,
Ајд' изгуби Тафа Бошњанина,
И од њега донеси ми главу,
Даћу теби три товара блага,
И даћу ти токе колајлије,
И о пасу сабљу оковану,
Да будемо главни пријатељи,
Да идемо један у другога,
Да питамо један за другога.
Кад то зачу Бане Страхинићу,
Скочи јунак на ноге лагане,
Опреми се Страхинићу Бане,
Тури на се страшно одијело,
На плећима суру мећедину,
А на главу капу вучетину,
А за капом орла перушину,
На усједе на коња дорина,
У прсно тешку топузину,
Обје-но криву гадарину,
А узео копље коштујницу,
На поход се вином накитио.
На отиде због путовати;
Када Босни каловитој дође,
Све њаше од града до града,
По питању и по кажевању,
Нађе кулу Бошњанина Тафа,
Када дође под бијелу кулу,
Баш пред кулу под неранџу жуту
Сједијаше Тафова љубовца,
Сједијаше ситни везак везе,
У руке јој игла од биљура,
А у игли свила из Мисира,
Шара злато по бијелу платну;
До ње бане коња догонио,
На јој божју помоћ називаше:
Божја помоћ Тафова љубовцо,
Јели дома Тафо побратиме?
Али була Бога не одзива,
Него бану грдно проговара:
Иди отле, гола дервишино,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

С таквима се не братими Тафо.
Кад то зачу Бане Страхињићу,
До буле је коња догонио,
Удари је руком уз образе,
На образ јој рану начинио,
А скиде јој три струке ђердана,
Па их себе у џепове тура;
А були је ријеч бесједио:
Ајде кажи Тафу господару,
Нека иде у џјану механу,
Да пијемо црвенику вино,
Ни за моје ни његово благо,
Већ за твога злаћена ђердана.
Писну була као змија љута,
Па потрча на бијелу кулу,
Те казује Тафу господару,
Све му каза што је и како је.
Кад то зачу Бошњанине Тафо,
Скочи Турчин на ноге јуначке,
А при себе прикити оружје,
Бан га чека на сред поља равна,
Докле Тафо посједе гаврана,
Па изђера под бијелу кулу:
Стан јуначе на коња дорина,
Та ласно је жене ударати,
Ал' је мука Тафа причекати.
Па изђера коња у ширину,
Бан га чека на мегдан јуначки,
На њега је Турчин налетио,
На бритке се сабље ударише,
Погоне се по дугу мегдану,
Но је Турчин први замахнуо,
И бана је мало дофатио
По капици и по перјаници,
На образ му даде рану грдну,
Обали му капу и челенку,
Паде капа у зелену траву,
Те је коњи газе копитима.
Кад то Бане виђе Страхињићу,
Онда бане ријеч бесједио:
Давор као не остала пуста,
Мислио сам да си на јунака;
И још моје перјанице златне,
Које но сам на крв задобио!
Махну боље, примаче се ближе,
Угрaби му иза шаке руку,
Паде рука и сабљица бритка,
Ал' је Турчин јунак на мегдану,
У лијеву сабљу уграбио,
Да се с њоме брани на мегдану.
Ал' залуду фајде неимаде,
Јер му добро навалио бане,
Угрaби му са два рама главу,
Паде глава у зелену траву.

Тада Бане коња осједнуо,
Па изиде на бијелу кулу,
По кули му покупио благо,
На Тафова коња товарио,
Привезао вранца за дорина,
Узе главу Бошњанина Тафа,
Па побјеже бане у пријеку,
Прифати се крила и планина,
Здраво дође у Сибињу граду,
И донесе од Турчина главу,
Те је даде војеводи Јанку.
Кад је Јанко главу угледао
Од ње мртве на ноге скочио,
Па дофати три товара блага,
И дофати токе калајлије,
И даде му сабљу оковану,
Ал' кад виђе нагрђена Бана,
Не даје му милу сестру своју.
Скочи Бане на ноге лагане,
За сабљу се руком прифатио,
Одиста га изгубити каше,
Него не да Јанкова љубовца,
Но се моли Страхињићу Бану,
А изведе лијепу ђевојку,
Те је даде Бану Страхињићу.
Отолен се Бане подигнуо,
Те отиде на своје дворове.
Пошто јунак ране преболио,
Он привјенча лијепу ђевојку,
Њиом лијепи пород изродио
Бановиће Секула и Михајла.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURE CRNOJEVIĆ

Још нешто о српскијем старинама у Херцег-Босни.

И ако се по ријечима г. В. В. Вукасовића „да Бог поможе, писало доста о задужбини Херцега Стјепана,“ то нека трнјељива артија пренесе још и ово што шљедује, па макар било и сувише на утрешњу.

Кад сам ја 1866 године (уз трајућу колеру) путовао у Чајниче и Св. Тројици у Пљевљима, па се узгредно свратио и у цркву Херцега Стјепана, ја нијесам ни сањао, да ћу ту наћи онај натпис, о коме и потље мене још и сада многи пишу, не били у њему открили још које сокровиште, које се измакло оку и перу првога преписивача. Преписујући ја тај натпис, нијесам могао ни помислити, да ће наком толико година доћи господа др Трухелка и В. В.

Вукасовић и то не на кљусини као ја, него на кароцама, којима ће окупациона војска уравнати тесту, те ревизорским тоном моје омашке исправљати, које сам учинио преписивајући тај натпис „онако преко руке и без жељене епиграфичне строгости.“ А ја на то госп. Виду смјерно одговарам: Да сам знао за ону справу при преписивању старина и да сам имао оно доцније упуство славнога г. В. Јагића, можда бих и ја тачније и овај и многе друге натписе преписао. Али и наком упуства г. Јагића и наком Вашег и г. дра Трухелке ревизорства, ја нити се кајем, нити сам се огријешио о препис натписа: према натпису не за то, што знамо, да су нам ратови и зуб времена поништили безбројне старине; пак у прошлим устанцима могла је и Херцегова црква подлећи тој истој судбини; и у том случају да ја нијесам уграбио онај натпис, ми га данас не би имали у рукама. Нијесам се огријешио ни доцније према надгробнијем споменицима, јер их је окупациона војска са сељацима, особито у почетку, при поправки путова и грађењу новијех теста, приличан број разбила, као на прим. оне код Плоче Хана-Сарајево — Кисељак, и при грађењу споменика погинулим војницима на Гласинцу. Најпошље, од мене је доста, ако сам ја показао мјесто ђе се налази која старина, како ће је вјештак лакше наћи и боље протумачити, што мени неће бити криво, као ни оно, што г. Трухелка вели: да је у Дрежанки он „први открио“ онај натпис са двора великог војводе Максима и његова два сина: Радослава и Мирослава, — премда сам ја тај натпис давно послао *Словинцу* у Дубровник, а мени га прибавио г. Ристо Иванишевић из Мостара.

Али и г. Др. Трухелка и г. Вид, при свој њиховој специјалистичној епиграфској вјештини, у тумачењу натписа на цркви Х. Стјепана опет су учинили једну погрјешку, као год и ја невјештак, што сам прочитао ријечи моле ємѕ — моємѕ. Обадвојица су они написали: г(осподње), а требало би да стоји б(ытія). Јер ни по самоме смислу ни по рачунању година она ријеч не може имати мјеста, пошто године нијесу од Христа — Господа — 1446, него од Адама или од створења свијета 6954.

Даље, да и научењак није infalibile ево доказа. Г. Др. Трухелка скидајући натпис (такође објављен прије у *Словинцу*) на *Забрђу* са споменика „Радоје вел. кнеза босанскога,“ или није видио, или није шћео споменути: да се на грбачи тога споменика налази и једна повелика *репаша звијезда* или комета, која има неког свог значаја. Па ако сам ја у *Словинцу* споменуо, да је на челу тога споменика *лав*, а оно није него *вук*, — ја бих, ако ме памћење не вара, могао замолити г. дра Трухелку, да још једном разгледа онај споменик и натпис, ђе ће наћи ту звијезду, а пошље оне три звијезде — чини ми се и једнога сина Радојева Павла; и да је кнез *Радић* сасвијем трећа личност.

Повраћајући се опет на онај натпис на цркви Х. Стјепана, остаје непобитно, да се још прије једне близу четвртине вијека знало у Српству и Словенству: да се у Горажду налази тај натпис; да је то црква Х. Стјепана подигнута 6954 г. од створења свијета и посвећена Св. в. м. Георгију, што је најглавније у њему. И тај натпис давно је имао у рукама г. Руварац и о њему мозгао у оној својој старој и јогунастој калуђерској лубањи ваше него три дузине другијех. Г. Вид ће имати разлога, да се жали, што се затајива његова мука; али што се тиче онога натписа, ја се небих вртао у коштац са оним старчином, који је на лакоме топузу „горопадници“ него што бјеше Херцег Стјепан присташа „народне цркве“....

При закључку ја вељу: добро је сваку ствар поправљати, али исправљач нека само гледа, да и сам не пада у погрјешке, или, исправљајући друге, нека бар буде мало скромнији и справедљивији.

М. Савва.

Неколико анекдота

из збирке

Кан. **И. Стојановића.**

Некакав велики кнез нареди једноме сликару, да му наслика пријелаз Израиљаца преко Црвеног мора, и рече му, да ће га код себе хранити и дати му стан, док слика не буде готова. Сликар пристаде на то, али од једном постаде немаран, волећи радије јести и пити, него радити. Опазивши кнез да је сликар врло спор у радњи, а

досјетивши се да он то навлаш ради, рече му, ако до одређеног дана не буде слика готова, да ће га истјерати и неплатити му. „Ја ћу доћи“, настави кнез, „тога и тога дана, тога и тога сата, да развидим је ли све у реду“.

Сликар, који се много уздао у своју вриједност, не започе ипак сликати слику, него тек оног дана, кад је кнез рекао да ће доћи, и, пошто бјеше насликао море на слици, обазна некако да кнез не може никако тај дан доћи, за то опет остави кичицу и стаде се одмарати. Кад на велико чудо сликарево рупи кнез у собу у одређени сат и запита сликара за слику. Овај му покаже слику недовршену, а кнез ће га у јарости запитати: „А камо Израиљћани, камо Мојсија, ја не видим овдје нипта“. „Високанстао“, одврати присебни сликар, „они су давно прошли; не могоше чекати Ваш долазак од страха цара Фарауна, да их овдје не затече“. Кнез прсну у смијех; сликара узе под своју заштиту и пријатељство ради духовитости његове.

Њеки пуковник бранио се често пута оне војнике, који му бијаху мрски, те би им што-год осорно рекао, па би ли му они одговорили, само да их може казнити. Једном у разгледању чете, рече једном поручнику, који му не њаше особито по ћуди: „До мало спустиће се страшна олуја на твоју главу; буди о томе увјерен“. На што поручник окренувши сабљу, коју држаше у руци, у вис, као да пуковника поздравља, одврати: „Против тијем олујама ја вазда имам овај муњовод“.

Кад Валтер Скот једном сусрете једнога просјака, хтједе да му да милостињу, те се маши руком џепа и извади златан шилинг. „О мој брате“, рече, „немам ситнијех новаца, ево ти овај шилинг, али треба да знаш, да нијесам рад да ти дам више но један сикепанс, али пошто сад немам, гледај на ми с временом врати остало“. Тад просјак заупи: „А Бог те поживио, господине, све док ти вратим“.

Питаху Фонтенела, како би он дефинирао појам љепоте. „Свака љепотица је“, одговори он, „рај за очи, пакао за душу а чистилиште за тоболац“.

Некакав младић замоли једног трговца да му позајми њешто новаца. Трговац је оклијевао, да му да. „Ево ти моје главе, ако ти не вратим у осам дана“, увјераваше га младић. На што ће му трговац: „Мој синко, не примам ја у залог шупље судове“.

Кад се кнегиња Метерних враћала с једне игранке у Паризу, тужила се да у вријеме поклада увијек дувају студени вјетрови. Отац Феликс, језуит гласовити, који се с њом налазио, одговори: „А шта ћете? покладе и њихове забаве узрокују вазда 'наку *омразу*“.

На њеком посједу говорило се о томе, којем би се човјеку могла повјерити каква тајна. На то ће њеко из друштва одговорити: „Лаживцу“.

Њека госпођа, разуздана понашања, говораше у друштву, да је она непријатељица свакијех правдања и кавгања. „Вјерујем вам, ви сте живо попуштање“, примјетиће јој њеко из друштва.

Лопов њеки буде ухваћен и хтједоше га бацити у тамницу. Али он преклињаше да га поведу пред министра полиције, Сартена, да заиште милост код њега. Дошавши преда-њ, баци се на кољена и стаде преклињати министра, да га помилује, напоминьући, како је он отац толикој дјеци, а има и жену, која неће моћи исхрањивати сама толико чељади. Лопов је плакао, ваљао се по прашини и грлио ноге министрове и заклињао се да неће никада красти. На то се Сартен смилује, те му опрости, запријетивши му, да ће га двоструко казнити ако га други пут ухвате у крађи. „Обећајем ти, да нећу више красти, а за доказ тога ево ти враћам ову сребрну заппьачу (fibbia), коју сам ти с нога скинуо сад, док сам те грлио“.

Посљедњи од царева, који признадоше Наполеона III. царем француским, био је Никола, цар руски. По закону дипломације пошље му посланика у Париз са једнијем оптографом, у ком га називаше „mon ami“ (пријатељу мој) мјешто „mon

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

frére“ (мој брате), како обично цареви пишу у писмима један другоме. То је Никола навлаш урадио, да умали достојанство Наполеона, јер није био легитимиста. Наполеон прими посланике и прочита автограф, те му најзад рече: „Захвали своме господару на свему овому, а највише на име, којијем ме почастио, јер браћа се подносе онако, како их је Бог дао, а пријатељи се изабиру.“

Кад је Иван, краљ саксонски, превео Дантеову „Божанску комедију“ на њемачки језик, распрострe је у више егземплара рукописнијех, а под псевдонином *Филалетес*. Но кад је год. 1842 имала бити прештампана у Колонију, ћенсура прекрижи је сву, рекавши: „Ствари божанске не ваља представљати у комедијама.“ Ето што је ћенсура, о коме и о чему виси!!!

„Несрећниче!“ рече један судац неком оптуженику, „ти си и своју част, и свој живот и све своје до душе ставио у погибао. А за што? За ништавнијех 30 новчића!“ Тај лупеж био је разломио и отворио једну касу, у којој се надао да лежи благо, а кад тамо, не нашао више но 30 новчића. „Господине! Са јесам ли ја крив, што не нађох више?“ примјетиће лупеж суцу равнодушно.

Негдје на Сићилији водила се г. 1888 пријепирка на суду између два сусједа ради једне чатрње, правдајући се сваки од њих, да њему припада. Бранитељ једнога од ове двојице говорио је врло дуго у корист свога браћеника, а у говор бјеше ушлео све фразе, једну љепшу од друге, наводио стихове из разнијех ауктора и т. д. Суцу се досади и дотужи у неко доба, те прекиде говор бранитеља, напоменувши, да не треба толико говора због мало воде. „Јест“, одговори бранитељ, „а знатели ви, суче, да је овај човјек, што тврди, да је његова те његова чатрња, продавалац вина?“

Кад је Душан Силни долазно у Дубровник, био је сјајно дочекан. Господа му у двору књажевом конак приправише а собу му за спавање украшише многијем сликама, које представљаху њекоје од његових славних побједа. Душан, наговаран непрестано од својијех доглавника, да извади у сред града мач и да завика: „Свршила је република! ово је од сад моје мјесто!“ — одврати им: „Ја у велике поштујем и овај град и споменике његове; за то не могу на ваш савјет пристати. Пустите, нек се нађу српски споменици и изван српскога царства; то ће бити и нама и потомцима нашијем на дику и понос! Пустите за то, нек слободнијем српскијем духом дише и овај мали али славни град“. Доцније пошље у Дубровник велику библиотеку српскијех књига, која се чуваше у манастиру св. Јакоба, док га Французи не оплијенише, а велики дио књижнице изгорјеше тада Црногорци. Петар I. влад. црногорски у велике је жалио за том књижницом, и док се бавио на Босанци, близу Дубровника, шта више је и плакао, што се то догодило.

Наполеон хтједе једном ударити војском преко Семпиона, за то га опћина дотична замоли, да то не уради јер би ваљало порушити многе знамените споменике, који би били војсци од сметње, кад би пролазила. Али Наполеон се расрди на то и повика: „Више вриједи добар пут, него хиљаду споменика.“

Нека пијана лола пшао је са својом женом касно ноћу од биртије кући. Пошто се бјеху прилично одмакли од крчме, стаде жена да му држи предику, корећи га да оваквијем живљењем занемарује рад и кућу, па му између осталога рече: „Драги мој, промисли се, како ћемо ми овако ићи напријед!“ На што ће пијани муж, који није добро разумио женину предику: „На ми хајдемо опет натраг.“ И одвуче жену собом опет у биртију.

Један младић јавно је брбљао да нема Бога, јер да га никако није видио, нити се може доказати његово биство. Један стари свећеник, који је чуо младића, што говори, одврати му: „Такијем разложењем, мој младићу, и ја би могао доказати — да ти немаш памети, јер до сад ми још нијеси дао ниједан доказ о њој, а нијесам ти је, богме ни видио“.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆA

Нека постарија госпођа частила је често у својој кући неког великог шаљичивну, посластицама, изабраним пићем и јелом, а он њу за уздарје вазда је звао: „анђелчићу мој!“ „Збиља се ти самном ругаш“, рећи ћему једном она. „Не, ја истину говорим, јер су анђели најстарија створења божија.“

Чувени Рафајило сликајући једном апостоле св. Петра и Павла, наслика им лица сасвијем црвеном бојом. Кардинô, који је слику прегледавао, расрди се јако на сликара, што их је тако насликао, е би рекао да су пјани. „Ја сам их насликао“, примјети му Рафаило, „онаке како сад изгледају, бива, гдје се љуте, у чијим се рукама налази римска црква“.

Народне приче.

1. Ћосо и три дива.

У једној пећини живљаху три дива, а ш њима Ћосо. Заједно су се ранили, а рад око варења и другог свршавали су редом; али вазда иђаше уз онога, те свршава рад, други да му припомаже. Тако, кад су одили у дрва, један је крљао, пресијецао и цијепао, а други носио; на воду један усипао и дизао оном другом на раме, а они носио. Дође ред на Ћоса, да иде у дрва; он оде, а с њим један див. Див искрља једну букву, па рече Ћосу, да носи; а Ћосо неће, но гули лику, па заокупи три букве, те их поче везати ликом; а див га пита: „Што то оћеш, Ћосо?“ „Ја не могу једну носити од срамоте; у њу ми нема ни пô бремена, но ево три, таман обично бреме, бреме момачко, па да не трчимо сваки час у дрва“ — одговори Ћосо диву. — Див га је одвраћао, да то не чини, да није кадар три букве понијети, но му је доста она једна; а Ћосо неће, никако, но закахта, преврни, обрни, па отуда, па одовуда, док их најпослије свеза. Див види, да он то није кадар понијети, па рече: „Ћосо, нијеси ти кадар то понијети, но ми дигни, ја ћу их понијети!“ Ћосо једва дочека, за то је то и радио. Други дан ево Ћосу ред, да иде на воду: узме мијех од љељена, па крене, а с њим један див. Кад дођу на воду, Ћосо убере четири кочића, сажули лика с дрвећа, побије оне четири кочића на четири стране око воде, свеже за један кочић лик, па поче прести ликом око кочића, а див га пита: „Што то оћеш, Ћосо?“ „Не можемо се сваки час вући с овом мјешином воде од пећине довде, но ћу оплести око воде овим ликом, па ћу и извор и воду понијети и пред пећину поставити, да не долазимо овдје више на воду!“ „Немој, чоче, зло је; ово је на крај пута — вели див — па народ уморан сврће, да пије, а кад га однесемо нема окле народ пити!“ „Нијесам ја од сто ријечи, чујеш, но или нећу нимало носити, или ћу све понијети!“ — Повикаће Ћосо на сав глас. „Нећеш, но ћу ја носити у ови мијех, радији сам, но да не куне народ, пролазећи жедан!“ Задигне див мијех воде и дођу у пећину.

Пошто их Ћосо за више ствари извара, почну се дивови договарати, како ће му доћи врху главе; здоговоре се, да иду у лов на љељене, па да оставе Ћоса на ждријело, а они да наждену љељене, не би ли га разбучили. Крену у лов, па Ћоса оставе на ждријело и реку му, да ту чека, ако што наљезе, а они отиду, да нагоне. Ћосо остане на ждријело, па чује љељена јарку, ђе трче к ждријелу, те он уз једно дрво високо припне се, па се онђе стисни, док прођу љељени. Једна мала тичица препаде се од љељена, па долеће на оно дрво, ђе бјеше Ћосо, а Ћосо полако руком — ћап — уфати је. Ћосо се скиде с дрвета, држећи тичицу у рукама, кад ево дивова, па питају Ћоса: „Налази ли што, Ћосо?“ „Не вала ништа, до једне тичице мале, па ево и њу уфатих!“ Дивови знаду да Ћосо лаже, али му не зборе ништа, но отидоше у пећину сви четворица. Ћосо лежаше сваки вече на ледину пред пећином, код огња се гријаше, а гуњином покриваше, ето то му постеља бијаше. Једно вече легао, ма не заспао, а дивови се разговарају у пећину, мислећи, да је он заспао: „Ајте, да сврућимо један кота' воде, да га опаримо, па да га топузинама испребијамо!“ „Оћемо ли?“ „Еламо!“ Наставе котао воде да узаври. Ћосо чује њихов договор, па се дигне, доваља једну гњилу кладину, па је попријечи покрај огња, кудије је он лежао, па је покрије, а он се попне у једну греду више пећине, ђе га не могу дофатити, па се ту ушути. Дивови изнесу котао вре-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

ле воде, па изаспу на кладину, па посље топузинама по клади, док је сву издробе: „Заисто смо га убили, неће нас више варати!“ па отиду у пећину, легу и заспу. Ћосо одма скочи из греде и домисли се, те укрије своју лукавштину: покупи све дроботине гњиле кладине, па их далеко одбачи, не остави баш ни једне, па легне покрај огња, покрије се и заспи. Пошто сване, дигне се, намакне гуњетину на рамена, па потрчи к огњу у пећину и рече: — „А прогрните, људи за Бога, е ме помете!“ — Дивови се зачуде, па га запитају: — „Ћосо! јеси ли добро спавао? Јели ти се што снијевало?“ — „Па и јесам добро спавао, но ми двије три бухе мало сметаху, кољаху ме: једна у главу, а двије са страна и нешто се бјех згрија', па линула пот низ мене, као да ме чојак млаком водом посипаше; ма ме јутрос помело, — огањ се ућешио, а ова ми гуњетина добросретна пала с мене, па ме помете.“ —

Дивови овога пута мишљаху, да је истина, што Ћосо прича, па им се укоријени у мозгу мисао: да му се ништа не може, те ће један од дивова: „Ми више не можемо с тобом у пећину, Ћосо! — или ћеш ти или ми у њој, — ти имаш кућу, а имаш фамељу, па је боље, да ти идеш из пећине кући, а ево ћемо ти дати један мијех блага, што си до сад с нама зарадио!“ — „Ва истину ја оћу! — да право речемо: мало сте ми дали дијела, али му може бити, мене ће Бог дати, — опет . . . ја . . . . како с ким . . . да добар друг и више дијела узме, не мари; но сам њешто слаб, па га не могу понијети, но да ми га оће један од вас понијети, би добро велико учинио!“ — „Па оћемо, како не!“ — скочи један, дигне мијех блага, а Ћосо за њим. Кад су дошли у кућу Ћосову, див бачи мијех на сред куће, па уморан ујкне, а жена и ђеца Ћосова полете к петру и почну падати по кући, те див запита Ћоса: „Што им је?!“ — „Како што им је, јадан био . . . виде, ђе си им дошао у кућу, па скочило свакоје да тражи тољагу, да те ћера; но бјежи, ако ти је живот мио!“ — Кад див чује, брже боље утече из куће, а Ћосу остаде мјешина блага, чим храњаше нејаку ђечицу.

Прибиљежио *Стари Новак.*

Књижевни преглед.

Горски Вијенац, Владике Црногорскога *Петра Петровића Његоша.* Увод и коментар написао *Др. Милан Решетар.* У Загребу штампала дионичка тискара 1890.

Г. Др. Милан Решетар, млади гимназијални професор у Сиљету и наш вриједни сарадник, управо нас је изненадио као уводом тако коментаром *Горског Вијенца.* Ипак овијем лијепијем дјелом својим ево како скромно ступа пред нас: „Како се је у нашој књижевности с те стране сасвим мало радило, увјерен сам, да ми радња неће бити онака, каква би имала бити и каква бих ја желио да је Свакако надам се да ми труд неће бити сасвим узалудан; а кому је стало до владике и његова *Горскога Вијенца* нека рече што ја нијесам умио да речем и нека поправи гдје сам ја погријешио: за цијело мало ће му се ко веселити колико ја сам, јер друго ни не иштем него да овијем потакнем наше књижевнике да се живље баве око овога бисера наше народне поезије.“ Овако скромно пише г. Р. у своме приступу, и одиста из цијелога његова рада, што је посветио *Горскоме Вијенцу,* види се, да га је руководила велика љубав и пошта према великоме пјеснику, и таква љубав и пошта мора да жуди све живље и озбиљније проучавање *Горскога Вијенца,* те да се радује свакоме кораку унапријед на томе раду.

Увод г. Решетарев јесте читаво једно дјелце о *Горскоме Вијенцу.* Најприје се ту расправља питање о посвети; у другоме одјељку се дијели дјело, изводи садржина му и истиче свезе појединијех призора; у трећем одјељку проучава се, из којих је елемената дјело састављено и којој врсти композиције припада; у четвртом се расправља о историјском елементу, о изворима, којима се пјесник служио, и о лицима, што у Горски Вијенац долазе, те се проучава у њима опћа својства Црногорца; у петом одјељку се говори о језику *Горскога Вијенца* и о метру; у шестом о досадашњим издањима, о коментарима, о преводима и књижевнијем расправама И све то г. Р. расправља темељито и опширно а хладно — управ научењачки, тако да те све интересира, да је све важно и већином ново, достојно *Горског Вијенца.*

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

У трећем одјељку учени писац долази до закључка, да *Горски Вијенац* „није пјесничка приповијест којега дјела или којега лица, него је баш оно што му име каже — он је вијенац корскога цвијећа, скуп призора из живота горскијех јунака, Црногораца. То значи његово име: њим пјесник бистро каже, за чим је ишао, кад је ову пјесму састављао, па према намјери пјесниковој треба да и ми судимо пјесму.“ С тога нема приговора композицији *Горског Вијенца*. Напротив треба да се дивимо владици, како је вјешто толико разноликијех призора и толико различитијех лица скупио у једну цјелину, те од њих створио пјесму, којом је насликао Црногорце и живот и мислење њихово два пут тачније и десет пута љепше, него ли ико, који се бавио тијем послом, и у српској и у којој туђој књижевности“. За то није у њему излишан ниједан стих: „сваки је на својему мјесту, јер сваки тому доприноси, да читалац ухвати што вјернију слику, како Црногорци живу, мисле и осјећају“.

У овај оквир долази све што се тиче истраге потурица. „А што тај моменат није приказао као један цјеловит призор, већ га узео као основ, на којему је пак осталијем призорима и цртама, да тако речем, изаткао цијелу пјесму — то је доиста врло добро учинио, јер је тако дао Горскому Вијенцу донекле и спољашњу свезу, која би му иначе сасвијем мањкала, да је покољ с Турцима скупио у један призор, или у више њих, на све то оставио на окупу у средини или на крају пјесме. Овако, како сам пјесник уради, пјесма изађе много љепша и драматичнија: мимо остале призоре и црте из црногорског живота, који часом дођу и прођу пред нашим очима, покољ с Турцима провијава кроз цијелу пјесму те читалац с интересом прати његов развој“.

Поред овог објективног елемента долази субјективан, гдје пјесник износи *своје* мисли, а то у ријечима владике Данила и игумна Стефана. Док је у свијема лицима дикција проста народна а мисли бистре, у ријечима владичинијем и игумновијем налазимо дубоко а често пута и тамно размишљање о великијем питањима, што су морила пјесникову памет, и о љутијем невољама, шта су тиштиле његово срце“.

Према томе *Горски Вијенац* није драма, нити је пјесник хтио драму да напише; него је то „низ призора из живота црногорскога, који се оснивају на погибији турској, а приказани су у драматичној форми“.

У главноме овако су свој суд изрекли о *Горском Вијенцу* академици Новаковић и Вуловић, али тек мимогред, јер је ово прва расправа о самоме *Горскоме Вијенцу*. Заслуга је г. Решетарева дакле, што нам је први научењачкијем стрпљењем и пажњом проучио састав и природу ове дивне пјесме, те темељито и поуздано образложио горњи суд.

Прво издање *Г. Вијенца* приредио је сам пјесник у Бечу г. 1847; друго је изашло у Н. Саду г. 1860; треће у Биограду г. 1867; четврто у Задру г. 1868 (издала Матица далматинска и приредио Ст. Љубиша са тумачењем); пето у Бечу г. 1876; шесто у *Народној Библиотеци* браће Јовановића у Панчеву г. 1881; седмо браће Поповића у Н. Саду г. 1885; осмо исте браће Поповића (латиницом) у Н. Саду г. 1889; а девето је ово Решетарево, које је приређено по првом пјесниковом издању без икаквијех промјена или поправака осим у интерпункцији и ортографији.

Горски Вијенац је превео у цијелости проф. Кирсте у Бечу на њемачки г. 1886, а вит. Ђудина у Спљету у својој књизи Canti del popolo slavo (Firenze 1878) на италијански сва кола осим четвртог, писмо Селим-везирово, што Драшко приповиједа из Млетака, пјесму Вука Љешевоступца о Чеву, Мустај кадијну пјесму, Клетву Вукотину и други игуманов говор. Треба овдје надоставити, што је г. Решетару избјегло, да је ово г. Ђудина преводио још за живота пјесникова и штампао баш кад се пјесник бавио у Италији, тер је много кашње све ове преводе покупио и изводом осталијех дјелова у прози саставио у једну цјелину, те је тако штампао у горњој својој књизи.

Г. Решетар се неповољно изражава како о италијанском тако и о њемачком преводу *Горског Вијенца*. Нама се чини, да је доста строг његов суд о италијанском преводу, и жељели би само, да буде њемачки као што је италијански.

Питање о посвети, које се створило без икакве потребе, ријешава — што се рече — у рукавицама. Дочим не хоће, да побија версију г. Миличевићеву, обара је

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

истијем разлозима, којима је прије г. Медаковићеву причу оборио.

Прелазећи на коментар г. Решетарев, најприје треба констатирати, да се овај његов има сматрати као први почетак озбиљан; јер Љубишино тумачење на издање *Горског Вијенца* Матице Далматинске врло је слабо, што је већ у своје доба (г. 1870) доказао Архим. Дучић. Тумачењу *Г. Вијенца* доприносе неколико мали рјечници, што су уз бечко издање од 1876 и уз пачевачко. Осим тога г. проф. Јагић протумачио је, ко је Гертуда у *Горском Вијенцу*. Најпослије долазе тумачења г. Киртеа уз њемачки превод, кога г. Решетар наоди много поузданијега и тачнијега од Љубише. Г. Решетар је у своје вријеме исправио у Јагићеву архиву 39 мјеста и протумачио, што их је био г. Кирете криво схватио па с тога наопако превео, па и Љубиша у својему коментару понајвише наопако протумачио или их мимошао, а ни Дучић о њима не проговорио.

Тако сада имамо први коментар *Горског Вијенца*, достојан овога пјесничкога дјела, од г. Решетара, младога учењака из некадашње српске Атине. Проф. Вуловић пишући ону красну своју студију о великом пјеснику, кад је дошао до *Горског Вијенца*, вели: „Зазор је у њега и гледати, а приступити — само са страхом. Опрости ми, највећи српски пјеснице!..“ Одиста је оваковом побожности и Решетар приступио *Горскоме Вијенцу*, што се види из цијелог његова рада на овоме дјелу.

Но кад смо рекли, да је ово тек почетак коментирања *Горског Вијенца*, већ се разумије, да тумачења Решетарева нијесу пошљедња ријеч, као што и није у стању један човјек ма како учеван да *Горски Вијенац* сам протумачи. Ту је од потребе, да учени тумач буде још рођени Црногорац, или бар да живи у Црној Гори, на што сам не досеже, да може у свако доба упитати не једнога него више људи компетентнијех. И г. Решетар се обраћао у Црну Гору са неким питањима — али нити се преко поште може питати нити одговарати на питања како треба. Ту се хоће непосредна саобраћаја.

Ради примјера ми ћемо навести нека нетачна тумачења Решетарева од онијех, што су нам на први поглед у очи пала:

1. На стр. 99: *Цркванце* „У наше доба влад. Петар II ту сагради малу цркву и у њој је покопан“. А није него на *Језерском Врху;* а Цркванце су на Ловћену између *Језерског Врха* и *Штировника*.

2. На стр. 106: „Текелићко племе на пољу цетињскому“... није на пољу цетињскому него подалеко од поља цетињскога к сјеверо-западу у планинском предјелу.

3. На стр. 109: *Рудине*, није планина сјевероисточ. од Никшића, него један планински предјел на југу од Никшића.

4. На стр. 116: „Збили ти се снови па Турчина“, значи, да се збуду, да се обистине на Турчина, а не: „скупили су ти се снови на Т., једнако о Т. мислиш“.

5. На стр. 144: *поље крстачко* није између Црмнице и Паштровића него оно поље, што се нађе, тек се изађе путем из Котора на Његуше.

Но није нам намјера да овдје нетачна тумачења исправљамо: то ће бити дужност наша и свакога компетентна пријатеља Његошеве поезије, да послужи дра Решетара умјеснијем исправкама при његовоме приређивању *другог* издања ове књиге, од кога се већ потреба осјећа, јер је ово прво издање од хиљаде егземплара управо разграбљено било.

Још ће нашему ученоме пријатељу послужити доста при приређивању другога издања *рукопис Горскога Вијенца*, који је био објављен у 48 броју загребачког Viencа, пошто је књига Решетарева свијета угледала. Ту читамо: „Рукопис *Горског Вијенца* добила је прошавше године царска дворска књижница у Бечу. Рукопис је од 18 листова in folio a на првоме листу изнад написано је туђом руком: Виенацъ Горскій. Gebirgz-kranz von Péter Petrovits v. Njegosch, Vladika von Montenegro. I Abtheilung. Са версом *да могаше облачити дужда* (у изд. Решетареву в. 1528 на стр. 165) свршује се први дио рукописа. Гдје је остатак, не знам. Посвети, која толико занима књижевни свијет, нема на жалост ни трага. Рукопис је особито из почетка пун знатних исправака и додатака: тако се на пр. први говор владике Данила почињао изнајприје с версом *црни дане а црна судбино* (изд. Реш. в. 43 на стр. 95), а версови 1—42 спјевани су касније и више махова и додани у рукопису са стране и т. д. — За критичне студије налази се у владичину

рукопису доста прилога, а ја ћу овдје још један да споменем. Владика није био изнајприје наумио да назове своје дјело *Горски Вијенац*: то показују три записа руком пјесниковом, од којих су два на првоме, трећи на пошљедњему листу, а сва три казују исто. Како се из тих записа разбира, владика је мислио надјенути своме дјелу најприје име *Изви Искра*, па онда *Извиша Искра* а напокон *Извијање Искре* (а може бити да је овај потоњи натпис био први). На пошљедњему листу извана има још један натпис, али га пјесник испрекрижао, па онда преко њега написао други, те се слова од оба натписа тако преплела, да поред свега труда нијесам мого ништа прочитати". (Чудимо се, како не стоји у Vienci, с које је стране дворска књижница у Бечу добила овај рукопис!)

При свршетку књиге долази рјечник, у којему су све ријечи *Горског Вијенца*, којих нема у Вукову рјечнику, а много и што их има у њему, које су мање познате у приморју. Ту су још све ријечи протумачене у рјечницима уз друго бечко издање и уз панчевачко. Такође се г. Р. послужио и са академијскијем рјечником, по чему се може судити унапријед о доброти и овога дијела ове тако савјесне радње младога Дубровчанина, који већ толико обећава српској књижевности.

Проф. Вуловић је рекао, да су Његош и Бранко као неком акламацијом њежнијех срдаца проглашени за прве српске пјеснике. Глас народа — глас сина божија! Иза првога издања, што га је сам пјесник приредио, слиједило је другијех седам, али та издања нијесу стручњаци приређивали. Па и оно што је Матица Далматинска издала а пок. Љубиша приредио доста је слабо. Тако послије оне акламације њежнијех срдаца, послије гласа читавог народа од мора до Дунава, првоме Милану Решетару иде част у нашој књижевној републици, да је, приредивши савјесно ово издање и отпочевши добријем успјехом каментирање *Горског Вијенца*, уложио около њега учењачког труда и љубави, достојне великог пјесника!

Ми му се од свега срца радујемо!

I. **Он зна све** — прича *Л. К. Лазаревића*. II. **Ново оружје** — прича *С. Матавуља*. Овим двјема причама академија је досудила Маринковићеву награду за 1890 годину. У Београду 1890.

Чим је прошлога љета угледала свијета књига под горњијем насловом, одма се показало неко особито интересовање за њу, пошто су нам писци добро познати као ваљани приповједачи, а и из пијетета према ономе, у чији су спомен написане.

Када се дочепах књиге — на коју сам наравно морао дуго да очекујем, пошто је наша велика невоља, што не само имамо нечувену књижевну републику, него и то што се хоће по вијека докле књига дође с краја на крај српства — нијесам био миран, док је не прочитах; али право да рекнем нијесам читао, него сам лакомо гутао и умирио се тек онда, када прочитах задње ријечи.

Одма сам мислио, да је прикажем у „Н. З.", али тога не могох одма да урадим, већ сто тек сада, када је српско срце пропарала тужна вијест, да је писац једне од тијех приповједака оставио ову јадну долину суза!

Лазаревића више не има међу нама! Али ако не има њега, остају дјела његова као вјечна Му успомена, која ће можда многе упућивати и подучавати.

„Он зна све" задња му је приповијетка, коју штампану имадемо, а дај боже, да се штогод још нађе у његовијем остављенијем списима!

Он је за ову приповијетку црпио са извора истог народњег живота, одакле је узео грађу и за остале своје приповијетке, те нам је тијем показао, како и у нашем народу имаде доста градива, а да га не узимљемо у туђега. Живот нашега простога сељака тако је пуно разнијех догађаја и толико науке можемо из њега црпити, да би била грјехота и срамота не употребљавати тако богату грађу.

Али да видимо садржај ове приповијетке Лазаревићеве.

Вучко, немирно и живахно дериште, својим понашањем додијао свакоме. За њега школа није имала никаква васпитна утицаја. Ишао је у школу, да смета другијема. Немирни Вучко топио се два три пута. Ради својега понашања био је бијен пре д сва четири разреда, али то ништа није по -

могло, него је и у напријед остао, какав је био. — Али је напокон и он напрасао! Скупише се дјеца, да играју рата. Вучко је наравно и свога пута, као и увијек био цар једне стране и његово му је славољубље налагало, да упрегне све силе, пак да његови војници однесу побједу! Дошло до рата. Његова војска стаде да узмиче и напушта шанчеве непријатељима, али мој Вучко, који није погао да претрпи такав пораз, тргне нож, повије своје другове и продере се: „Свакога ћу пробуразити, ко не јуриша!“ Непријатељ се брзо поколеба, када види сву ту силу гдје на њега лети, али њиховоме цару, Ђокици, не би по ћуди оступање, већ се залети на Вучка, удари га једном дурунгом по главц, па нагне да бјежи, али на злу његову и своју срећу, Вучко се још више разјести, прида ногама и непријатељскоме цару протјера ножић кроз бутину. Ту долетише пандури и стрпаше Вучка у апс, али у прави апс, у начелништво! Пошто у то доба није имао ни оца ни мајке, те нико није могао да моли за њега код школскога директора, и истјераше га из школе. Ту свршава један дио Вучковога живота, школски живот! У њему видимо живахно лудо дијете, напрасите ћуди, које много зла уради не од злобе него у неразумљању. Школске батине не помогоше ништа, није се никога бојао, осим — брата Видака. — Кад је протјеран из школе, његовијем судруговима одлануло малко, те му је тада брат Видак измолио, да га прими за шегрта у исту радњу, гдје је и он био калфа. Ту је увијек био под Видаковијем назором. Али Вучко увијек исти, па и онда, када му је брат отворио за себе радњу, те њега узео к себи. Брат га по пуље једном у варош да покупи вересију и да новац кући донесе, али Вучко проиграо на картама сав новац, те се сада налази на великој муци, јер брату не смије да изађе пред очи. Даћу заслужио пошто новаца и на вечер повратио на картама све оно, што је дан прије изгубио, пак се је брату вратио и од тада више никада није узео карата у руку. Играо је само дјечију игру крајцара. — По од када га је Видак к себи узео није му никада ништа зла рекао, пити урадио, већ је све мало по мало говорио с њиме блаже и дружевније. Није му ни ријечи рекао када је чуо о догађају у вароши, те се ништа осврtao није на опомене, које су му пријатељи давали, да боље стегне свога брата немирњака. — Видак се до мало ожени Илинком Теча-Тодоровом, која је по Видаковој жељи пазила више на Вучка, него на самога својега мужа, а богме и Вучко стече неколико памети, те није више био онако велики вјетрогоња и дрндало као некада. Видак је у кругу своје обитељи мирно спроваћао дуге вечери и којешта причао, тако да је Илинка увијек говорила, да *он зна све!* Међу тијем се Вучко угледа у Милку Станишину, те је с њоме ашиковао, али никоме није хтио да каже пити ријечи, премда то његови ближњи опазише, но чињаху се са свијем невјешти. — Несрећа, која се догоди Видаку са свијем опамети Вука. Јахали једном у пријатељском друштву, те при утрквању Видак паде несретно са коња и тешко оболи, тако да су се бојали за његов живот. Вучко постаде сад господар у дућану. У кући се сви смели и бојали за Видаков живот, а Вучко само ради, час је у дућану, гдје охтро заповиједа момцима и с њима више не поступа као са друговима; час је опет у кући, те с Илиником вида болнога Видака. Вучко је био само забринут и намрштен; на његовом лицу нијеси могао да опазиш весеље, него највећу озбиљност. Није хтио више да зна за никакве игре. Тачно водио рачун, те на вече сав новац давао Илиници, а да ни повчића за духан не остави код себе. Видаку ишло на боље. Доктор често залазио и настојао око болесника. Чим Видак устаде, сво ти га у дућан, а Вучко се опет помијеша у калфе. — Видак чисто увидио, да није ни мало погријешио, што је лијепо поступао с Вучком. *Знао* је *он*, да је то била само дјетињаста нарав, која се напокон истрошила, а остао Вучко као паметан и вриједан момак. — Дошао је ред, да се брат и на Вучка сјети. Једне недјеље справио Видак објед, позвао свога нераздјелнивога пријатеља Павла, попа и писара Стојана, те при свечаноме ручку прими брата Вучка у заједницу са собом и цијело његово имање назва њиховијем заједничкијем. — За мало времена пир пировали Вучку, те га вјенчали Милком компије Станише.

Ето нам приповијетке из чистога народнога живота. Лијепијем језиком, — само грјехота, што није писано јекавштином, као

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆA

што је Матавуљева — на згоднијем мјесстима окићена бистријем хумором, показује нам се ова приповијетка, као да је саставио прости човјек, човјек, који је дуго и дуго живио у народу нашему и познао све његове мане и невоље, који не зна за какве високе госпоштине и напрашене салоне — а такове су и остале приповијетке Лазаревићеве.

Кад је Лазаревић ткао, његов се дух није верао по облачнијем висинама, него је зашао у прост живот простога нашега човјека, описао му мане, својијем проницавијем оком увидио, што се мора лијечити, шта се мора кудити и искорјењивати, а што хвалити и подржавати. Лијепијем примјерима из народнога живота, знао је изнијети на видјело оно, што се даје и мора поправити!

Несташни Вучко, регби, да се никада поправити не ће, да никада памети не ће стећи, него да ће увијек остати немаран, али ипак неко старији и паметнији *зна*, како ће се умирити, како ће лијепим начином Вучко постати поштен и вриједан члан друштва.

Колико ли младијех људи имаде, који су Вучкове нарави, па нека нам ова приповијетка непрежаљеног Лазаревића послужи као добар примјер, како се све може постићи на лијепи и племенити начин! —

И Матавуљева је приповијетка узета из народног живота. У таквом писању као да се Матавуљ угледао на Лазаревића, те и он свијем својијем приповијеткама описује само народњи живот.

Новијем оружјем показао је Матавуљ оружје деветнаестога вијека: *Књигу и перо.* Просвјета, народно наображење може да спаси народ од пропасти, која му са свијех страна пријети, исто као и метално оружје.

Отац Серавим, главна личност у тој приповијетци, јунак на пушци, који је народ знао да подигне на Турке, лаћа се и другога срества, да народ свој спасе. Кршну, милу му Херцеговину не ће да остави у ропству, него хоће да је спасава *новијем оружјем!* — Дијете једно, Тадијом га крстише, али га на сто начина зваху, као Шкембо, Грабењак, Ошкопица и т. д., јер је било кржљаво и није расло — узме Серавим к себи; назва га Страхињ-бане, научи га књигу читати, уз гусле гудити, пак када мало поодрасте, пошаље га у Дубровник, да учи учитељску школу, те да у својему селу отвори народну школу, која би била огњиштем свијем онијема који желе да стеку мало наобразбе и да тијем помогну народу својему. Страхињ-бан доврши науке и ево ти га кући, да запали лучу просвјете, да помогне народу својему, те се је отац Серавим могао мирно с душом да растави, јер је за собом оставио ваљану замјену! —

Ето нам двеју приповиједака, два нова бисера у низу српске књижевности, из народа за народ наш, који поуке требује.

Мил. Србинић.

Slovanstvo ve svych zpěvech. Sbornik narodnich a znarodnělych (vyznamnych) pisni vsěch slovanckych narodu. Sbira, harmonisuje a vidava Ludvik Kuba v Poděbradech. Dil V. Pisne jihoslovanske. Kniha VIII. Černohorske. Překlada Bohumil Dadourek. 1890. Nakladem vydavatelovym. V komissi F. Hoblika v Pardubicich.

У ред знатних скупљача пјесме народне, а нарочито народне словенске пјесме, као Ј. Ербена, К. Станковића и Кухача, ступио је у новије доба г. Л. Куба. Његов на овоме пољу развијен рад је веома заслужан те и признања достојан.

Поред марљивости пчелице у скупљању пјесама, развија г. Куба оштар и јасно одлучујући поглед испитача — а спаја са овим својствима јоште и солидно музикално стручно изображење.

За то су и сви у горњем дјелу његовом објелодањени радови г. Кубе и за музичара стручњака појаве веома занимљиве. Ово посљедње је знатан моменат, јер код етнографа музичара обично исти не избија свагда на површину.

Потоње издање двије свеске Кубових „Černohorske pisně“ достојно се низају на предходне публикације његове. Нарочито са гледишта абсолутно музичког пружају исте много занимљива и потичу и самог музичара стручњака на даљи штудиум.

Мирослав.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

†

Војвода Петар Филипов Вујовић

(1810†1891).

На 11 тек. јануара преминуо је на Љуботињу, своме родноме мјесту, Војвода Петар Филипов, један од најзаслужнијех главара црногорскијех како на бојноме пољу, тако на пољу унутрашње државне управе.

Његово дјеловање отпочиње још г. 1835, у најмучније доба владања Петра II-ог, који га је тада поставио племенскијем капетаном, па војводом и сенатором, што је заслужио вјерношћу, јунаштвом и разумом лијепијем.

И под владом блаженопочившег Књаза Данила Војвода Петар Филипов био је сенатором, а на бојном пољу био је учесником славе граховачке.

Ступивши на владу срећновладајући наш Господар, потврдио је Војводу Петра Филипова у истоме достојанству.

Г. 1862, кад је оно био завојштио Омер паша на Црну Гору, са свијех страна, да је покори, војвода Вујовић остаде тешко рањен у боју на Расиној Главици. Десна нога у бедру му је била сва смрвљена, али на чудо данашње науке пребоље помоћу домаћијех љечника и без ампутације Али се на њу већ није могао ослањати без штапа, те већ није могао служити своју отаџбину на бојном пољу.

Али је у сенату на служби државној остануо до г. 1881, које је био пенсиониран пуном платом. За то вријеме, пошљед њега рата г. 1876-78 био је са Сердаром Станком Вукотићем на влади уз Њезино Височанство Књагињу Милену.

Колико је он био заслужан, и колико су се његове заслуге цијениле, најбоље се види отуда, што се био удостојио, да буде вјенчанијем кумом Њиховијех Височанстава срећновладајућих Књаза и Књагиње наше

На погреб му је с Цетиња похитао Господин Божо Петровић у пратњи г. Марка Вукотића, члана вел. Суда, г. Шпира Поповића, управитеља вароши Цетиња, и г. Митра Мартиновића, перјаничког Капетана. Господин Божо изговорио је над отворенијем гробом тако заслужног Црногорца пред многобројнијем народом ријечи пуне највишег признања и похвале, које су све присутне морале тронути, а сроднике и пријатеље покојникове утјешити.

Слава Војводи Петру Филипову!

Лака му родна земља!

---

†

Лазар Лазаревић

српски приповиједач.

Са пјесницима *Смрти Смаил-аге Ченгића*, *Протопоп-Недјељка* и *Грахов-лаза* година 1890-та при концу своме уграби нам са поља српске књижевности таленат, који нам је најмириснију киту цвијећа нашега доба оставио у вртлу лијепе књиге наше, и који нам је још много више обећавао.

Лазар Лазаревић, овјенчани српски приповједач, преминуо је у 40-ој години својој 29 декембра у Биограду од болијести, која нам је покосила и пјеснике *Горскога Вијенца* и *Бачког Растанка*.

Лазаревић није много написао — *Шест приповиједака*, које су изашле у једној смјерној књижици г. 1886, и дале му име српског Тургењева; затијем је написао још једну или двије — и то је све. Али ни Владика Раде и Бранко нијесу много написали, а Мажуранић још мање, па ипак су наше највише књижевне славе; као што су и на Парнасу италијанскоме Леопарди и Фошколо, први малом збирком пјесама а други само једном пјесмом, заузели мјеста међу великанима италијанскијема.

Загребачки Vienac пише: „Лазаревића радо називљу *српским Тургењевом*. И доиста Лазаревић се у многом поводи за краљем новеле. И у њега претеже психологија, и он слика околиш кратко, и из његова причања провирује топла симпатија, с којом рише људе у језгри племените и непокварене. Али се он битно разликује од Тургењева у том, што су све његове приповијести прожете најведријим оптимизмом — изузевши причу *Све ће то народ поз-*

NAGLNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

лашити, — и што се за вољу *пјесничке праведности* кад-икад не жаца удаљивати од природне вјероватности. Реализам, загријан њежном субјективношћу, главна је значајка његових приповијести. С њом се подудара умјетнички укус у композицији и вјештачки слог у језику, којим Лазаревић умије и најситније психолошке моменте приказивати разговјетно и лијепо. Лазаревић је у кратко умјетник, који ствара лако — онако као и сама природа!“

Ове приповијетке Лазаревићеве преваћане су на руски, пољски и чески језик, а од странијех језика на француски и њемачки, те су свога ауктора увеле као симпатичног српског преставника у велику свјецку књижевну републику.

И према томе можемо судити, колики смо губитак претрпјели, особито они који у нашој инокоштини и сиромаштву према срећнијем народима и лошије своје љубе и цијене, жељно изгледајући коју страницу вишега надахнућа, који потез умјетнички.

Српска лијепа књига у црно се завија за најбољијем својим умјетником, а чика оци српске лијепе књиге од Авале и Фрушке Горе до Велебића и Ловћена жале Лазара Лазаревића као свога милога пријатеља и познаника.

Слава и хвала избранијем умовима, који нас својим бесмртнијем дјелима раздробљене овако бар у једном осјећању уједињавају; слава нека је вјечна Лазару Лазаревићу, поносу српске књиге, миљеницу цијелога српства!

Наши Листови.

Прошле године престала су излазити у *Биограду* два књижевна листа: **Коло** и **Домаћи Пријатељ**; први тек у другој години свога живота, а други трећега мјесеца, премда су оба била ваљана. А **Отаџбина** је завршила прошлу годину са *три хиљаде динара дуга!* „С тога ће *Отаџбина* у 1891-ој години излазити само под овим условом: ако се до 1-ог јануара 1891-ве скупи толико претплате, да се имају одкуда осигурати свих дванајест свезака за 1891-ву годину и да се има од куда платити дуг за ову годиму.“ Ову нам је изјаву донијела децембарска свеска *Отаџбине*, и мило нам је, што смо у Биоградскијем листовима читали, да је опстанак овога изврсног журнала осигуран и за текућу годину.

Да допунимо преглед цијеле прошле године *Отаџбине*, настављамо биљежењем њезине задржине у свескама за август, септембар, октобар, новембар и децембар. Осим наставака и свршетака започетијех радова у прошлијем свескама, доносе ове пређеће нове радове: 1. Државо-правни и међународно-правни односи бившег Краља Милана од *А. Радуловића;* 2. Горњи дом Србије (рад великог уставног одбора) биљешке *Владана Ђорђевића;* 3. Вјеридба на таласима, новела *Хајима С. Давича:* 4. Окружне, среске и општинске финансије у Србије за 1889 год. од *М. Цукића;* 5. Важност земљописне наставе и оцјене разнијех метода, написао *др. Павле Наџејски;* 6. У читаоници, сличица од *Р. Одавића;* 7. Ускоци. драма од *Борка Брбљанина*, чин III; 8. Даша Ђонић, из живота једног спадала од *М. Савића;* 9. Један поглед на економију као науку од *М, Радовановића;* 10. Дарвиново Поемрче, од *П. В. Вујића;* 11. О цвијећу предавање проф. *Д. Кужића;* 12. Један разговор о садашњој напој финансијској ситуацији од *Владана Ђорђевића.* Од превода: Сан, уснио *Лудовик Алеви*; Ђована, приповијетка *Ж. Меја*: Француске виле, фантастична прича *Алфонса Додеа* и Тражи мјесто од *Бретa Харта.* Од пјесама има од *Војислава, М. Илића, Чеде Поповића, С. Д. Мијалковића.* и од *Р. Ј. Одавића.* У књижевном прегледу доноси: 1. За вјеру и слободу, драма Драг. Илића. Реферат *М. Ивановића*; 2. Једно горуће питање. Реферат дра *Весниħа;* 3. Кривична одговорност у свјетлости данашње науке од дра М. Весниħа. Реферат дра *М. Васића.*

Такођер да довршимо преглед од прошле године **Јавора** од броја 40-ог. Приповијетку заступа *Сима Аврамовић, Милан Савић, Мило Младенов, Васа Крстић-Љубисав;* а пјесму: *Радоје Црногорац, А. Р. Шантић. Вељко, Светозар Манојловић, Васа Крстић-Љубисав, З. Ј. Јовановић. Сима Аврамовић, Владимир Тројановић, Бура Страјић, Сп. Ненадовић-Винковчанин.* Осим

тога донио је „Шљиве за брашно“ — шаљиву игру од *Симе Сарајлије*. Од поучнијех чланака, довршени су започети у пређашњијем бројевима, па долазе иљедећи: *Наук* ед Алхазен-а; Неколико ријечи о музици од Драг. *Блажека;* Херцеговачки памук од *И. Димића;* и Хипнотизам од проф. Оберштајнера, превод *В. Субошића*. Од превода даље доноси: „Слијепа“, приповиједка од Г. *Празове*, и „Пиковска Дама“, приповиједка од *А. С. Пушкина*. Још ћемо споменути врло похвалну радњу *Дра И. Огњановића* под натписом: „Гробови знаменитих Срба, што су им кости у Н. Саду укопане“.

Овај најстарији наш књижевни лист обећаје ове године много више. Уз славнога свога власника *З. Л. Јовановића* и вриједнога му уредника, издавач *Јавора*, родољубиви *Арса Пајевић* придобио му је два дична српска књижевника за сталне *унутрашње сараднике* г. г. професоре *Мита Петровића* и *Павла Марковића (Адамова)*, који ће поред досадашњег сталног сарадника г. проф. *Јована Грчића*, уредника бившег *Стражилова*, старати се, да *Јавор* процвјета новијем цвијетом, оживи новијем животом на корист и забаву својих читаоца. И први број овогодишњи то нам дјелом показује. Ту нам омиљени приповиједач *Адамов* (П. Марковић) започиње живу слику из народног живота *Јелина Гудура;* проф. *Грчић* започиње превод *Сафа*, жалосне игре Грилпарцерове; проф. *М. Петровић* започиње *Лекције из оптике*. Осим тога започиње се превод са словеначког новеле *Господин Јован* од *Јанка Крсника*. Најпослије доноси врло интересантнијех *књижевнијех* и *разнијех* биљежака. Ми најтоплије препоручујемо овај омиљени српски лист нашим читаоцима, као угодну и корисну домаћу забаву, а и као најбољу душевну свезу са доскорашњим културнијем средиштем цијелог српства.

Завршетак *Љетописа и Босанске Виле* од прошле године још нијесмо примили; кад примимо довршићемо преглед и њихове садржине.

Православноме свештенству препоручамо **Српски Сион,** недјељни лист за црквено-просвјетне потребе српске православне митрополије карловачке, који је почео од нове године излазити у Н. Саду под уредништвом г. *Саве Петровића*. досадашњег уредника *Гласа Истине*, који је престао излазити. Власник је листа сам Патријарх *Георгије*. Цијена је листу за Аустро-Угарску 4 фиор. на годину, а за стране земље 5 фиорина. Претплата се шиље штампарији *А. Пајевића* у Н. Сад.

Невен, Чика-Змајовин лист, од ове године излазиће у *Биограду*, обављеном цијеном на 3 фиорина на годину. Овај је лист већ добро познат о народу и за то би излишно било трошити ријечи у његову похвалу. Толико нам је дужност препоручити га родитељима и пријатељима дјечијим најтоплије.

Такођер нам је дужност, да препоручимо **Ђаче,** дјечији лист, који је ове године опет почео излазити у *Биограду*, и већ добро познати **Голуб**, што излази у *Сомбору*, којима је цијена на годину по 1. фиорин, те их уз *Невен* може држати свака кућа, коју је Бог дјецом благословио.

Претплату на *Невен* ваља слати лично *Др Јов. Јовановићу-Змају*, а на *Ђаче* уреднику му *П. М. Никешићу* у Биоград.

Прелазећи на листове, што примамо из Загреба, на прво мјесто долази Vienac, који доноси вазда лијепе забаве и поуке. Прошле године је донио красну пјесничку приповиједку од г. Јована Сундечића под натписом *Брат Марко и сестра Јека*, која спада у најљепше производе ове врсте нашега честитога пјесника. Ми овај лијепи лист препоручамо нашим читаоцима; али да Vienac продре и међу Србе, добро би учинио, да се остави некијех задиркивања, која више приличе политичкијем листовима, те да признаде што је наука већ рјешила и што природа рјешава. Овдје мислимо о некијем мало озбиљнијем тврдњама г. *В. Клајића* у његовој расправи *Име Хрват*, које бисмо ми ради да омиле у српству, као што је мило име *Босњак, Далматинац, Црногорац* и т. д. што ево ни књижевни Клајиће не допуштају.

Илустровани лист **Dom i Svijet**, што у *Загребу* излази, не само да опстоји ево четврта година, него и напредује. Лист не само да доноси љепшијех илустрација из српско-хрватског свијета и осталог Словен-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

ства, него на њему раде постојано још најбољи данашњи хрватски приповиједачи као: *Евген Кумичић*, *Ф. Бешић*, *М. Девчић*, *Н. Кокотовић*. Осим тога доноси у преводу романе и приповиједке из страницех књижевности, особито из руске, из које сада баш излази приповиједет *Немировић-Данченка* под натписом: *Валови Љубави*. Ми можемо најтоплије препоручити овај ваљани лист нашим читаоцима, који су вјешти латиници.

Уз изврсни загребачки *Napredak*, часопис за учитеље, узгојатеље и све пријатеље младежи, излази свеђер **Književna Smotra**, и то само један пут сваког мјесеца на по табака: претплатници Напретка добивају је бадава, иначе стоји на цијелу годину само 1. фор. скупа с поштарином! У првом овогодишњем броју *Књиж. Смотра* доноси ове реферате: 1. Рад југословенске академије. Књига CI.; 2. Историја турске царевине. С енглеског превео *Чед. Мијатовић*; 3. Статистика држава балканског полуострва. 1. Краљевина Србија. Саставио Ст. Грујић; 4. Сеја. Слика из сеоског живота, написао J. M. Весели новић; 5. Мали гај. Пјесмице и приче за број дјеци, од Августа Харамбашића. Даље доноси *књижевне новости*, које такођер јако интересирају човјека, који хоће да зна ти све појаве на пољу наше књижевности. За то је управ неопходан овај листић сваком нашем образованом човјеку.

Посљедње три свеске биоградског **Наставника** донијеле су шљедеће радове: 1. Један начин подјела угла или лука на три једнака дијела извео *Светислав Обрадовић*; 2. Од Кладова до Костоца, путне геолошке биљешке од *П. С. Павловића*; 3. Питање о Ћирилу и Методију, бесједа академика В. Јагића, превео *Х. Лилер*; 4. Књижевни језик. Напомене о чистоти и правилности српскога књижевнога језика, од *П. П. Ђорђевића*; 5. Прва Питања, прилог за студију о поправци наших гимназија, од *П. П. Ђорђевића*; 6. Оцјењивање и превођење ученика средњих школа, од *Ст. Ловчевића*; 7. Живи језици у средњијем српскијем школама, од *Ј. В. Несторовића*; 8. Три основне једначине у равној тригонометрији од проф. Дикмена, прев. *К. Ивковић*; 9. Моралне науке у гимназији од *Р. Кандића*; 10. О једној методи за рјешавање једначина IV степена од *К. Стојановића*; 11. Уређење средњих школа у Шведској од *Ст. Ј. Стојковића*; 12. Какве су нам пољопривредне школе сада потребне? од *А. Миковића*. Даље слиједе реферати разнијех стручнијех дјела; извјештаји професореског друштва, школско кретање и просвјетни записи.

Даље треба споменути **Ратник**, лист за војне науке, у ком је довршена врло важна војно-историјска расправа пук. *Јов. Мишковића* под натписом *Косовска Битка*: даље је донио шљедеће радове од опћег интереса: 1. Новија *Географско — картографска књижевност* од поручника *Миливоја Николајевића*; 2. Статистика васалне кнежевине Бугарске, статистика Црне Горе, (наравно ова доста нетачна, пошто писац није имао званичнијех статистичкијех података при руци) од проф. *Ст. Грујића*; 3. Путописне биљешке из Маћедоније од *П. Манојловића* 4. Долазак српске војске на Косово (из српско-турског рата 1877-8 год.) од *Мил. Сандића*.

При свршетку драго нам је објавити и у исто доба препоручити два нова књижевна листа, што су почела од нове године излазити. Прво је **Преодница**, лист за књижевност и умјетност, који је почео у *Београду* излазити три пут на мјесец под уредништвом младог даровитог књижевника *Бранислава Нушића*; а власник је листу већ правом признати најбољи наш пјесник млађег нараштаја *Војислав Илић*. Оба ова имена најбоља су нам гаранција за доброту листа, који за то најрадосније поздрављамо и најживље препоручамо свијема нашима читаоцима. Садржина првог броја *Преоднице* ово је: 1. *Србија књижевни Пјемонт*; 2, Суреп (слика из прошлости) од *Јанка Веселиновића*! 3. Тичице божје, из приповиједака једног каплара; 4. Христова јела, приповјетчица *Достојевског*; двије пјесмице *З. Ј. Јовановића*, једна *М. Шапчанина* и једна М. Ј. М-а; књижевни преглед, и књижевне биљешке са осмртницом Лазара Лазаревића. Цијена је листу изван Србије 6 фиор., а претплата се шиље г. *К. Арсенијевићу*, горња Јованова улица бр. 10 у Београд.

Други је **Iskra**, лист за књижевност

и умјетност, који је почео излазити у *Задру* два пут мјесечно под уредништвом *Николе Шимића*. Први број доноси ову садржину: I. Успомене и одлуке, *Уредник;* 2. Нешто о наших и туђих списатељих, *С. Б.*; 3. Листопада 1865-е, пјесма од *А. Крилетића;* 4. Лучићеве „Писми Љувене" I. од *П. Касандрића;* 5. Како су нашли чигова је, приповиједа *Ј. Царић;* 6. Звијер сам био од *Ђ. Радуновића;* а други: 1. Смрт кнеза Уголина (из бож. комедије Дантове), превео *Стјепан Бузолић;* 2. Књижевна оставштина М. Павлиновића, *И. Шимић;* 3. Змај Јован Јовановић, *Јакша Чедовић* — и наставке *Касандрићеве* расправе о Лучићевијем пјесмама и приповијетке Царићеве из првог броја, са осмртницом Лазара Лазаревића, и разнијем књижевнијем биљешкама. Цијена је листу 3 фиор. на годину; за народне учитеље и ђаке 2 фиорина. Ми препоручамо и Iskru свијема нашима читаоцима, који су вјешти латиници.

Културне биљешке

(Из композиције „Балканске Царице") од учитеља которске музике *Д. Де Сарно Сан Ђорђо* чула су се први пут два уломка у которској читаоници на овогодишњи Савин-дан: прелудијум првога чина, који је орхестра извршила, и „У далеком Дренопољу", што је испјевала гца *А. Риболи*, уз пратњу гласовира. „Пјевање Даничино *У Далеком Дренополу* јест доиста раздражено. Страст, бол јадне Данице, што је мислила да јој је Станко у ропство пао, потпуно је вјерно истакнут. Проклетство, које заљубљеница несретна баца на Цара Мурата, потиче збиља неку трешњу у слушаоца. С тога је пјесма по други пут испјевана. Пратњу на гласовиру, пунану нових облика, баш је савјесно извршила гца *М. Риболи.* — Прелудијум је одлична радња: послије једне имитације између флаута и кларинета, слиједи један Andante, повјерен самим виолинима. Утисак овог Andante, извршен на четвртој жици coi sordini сладак је и жалостан, и наводите, да промислиш на жалост несретне Данице, чија је страст истакнута у Andantino, који одма слиједи. Прихваћен тај Andante од цијеле орхестре, пружа заисто изванредан успјех, као и оно што слиједи са закључком. — Кад су ова два комада такав успјех имала, што се очекивати може од цјелине? Доиста ми би сретни били, када би се цјелина на којој нашој позорници извршила, кад би се њезина ваљаност из нашега кола објавила, а не да нам из страног свијета у нашу кућу дође, као што ће бити по свој прилици, јер ми за наше ствари много се не одушевљавамо, ако нам прије из Париза или из Беча не дођу". Овако пишу из Котора *Српском Гласу*, исправљајући у исто доба по новинама распрострти глас, да је *Балканску Царицу* компонирао неки Грк Де Ђорђиш. Г. *Де Сарно Сан Ђорђо* једини је до сад овлашћени композитор *Балканске Царице*, и ми му од срца честитамо овај први ако ће и скромни успјех, желећи да његово дјело што прије нађе достојног одзива у музикалном свијету.

Одговори Администрације.

Арбанаси код Задра. Г. М. Л. — Лист ћемо вам слати у полак цијене, као што шиљемо свијема ђацима и народнијем учитељима, који нам шиту коју олакшицу; — а то је готово тек за поштарину.

Тавна ман. Г. Ђ. С. — Учинићемо Вам по жељи Вашој; ал' и Ви гледајте, да листу од користи будете.

Биоград. Г. П. М. — Цијена је листу за Србију исто 3 фиор.; а претплату примају биоградске књижарнице Валожића и Пурића. Од претплате, што нам непосредно преко поште дође, морамо овдје готово трећину поштарине надокнадити; што и овом приликом напоменемо, да се нама непосредно не шиље претплата, него из Србије поменутијем књижарницама; а из осталијех покрајина и држава г. П. Рамадановићу у Котор.

Оцињ. Г. Ј. В. — Накнадно смо Вам послали ене бројеве од 4-ог.

Зајечар. Г. А. С. — Послали смо Вам бројеве, што сте тражили. Новац немојте нама непосредно слати, него преко наших скупљача у Биограду.

Призренље. Г. В. М. — Свеске јулске од прве године одавна су нам нестале; остале смо вам послали.

Обреновац Ђ. Ј. Т. Т. — Новце смо примили у реду; али други пут молимо да нам шиљете преко наших скупљача у Биограду. Од прве године оскудијевају нам неке свеске; од друге године имамо још потпунијех егземплара. Примили смо свеске сувишње. Хвала Вам!

Н. Јорк. Г. М. В. — Примили смо у реду, али је у исто доба стигла претплата за вас и од г. В. Р. Дакле једна остаје на Ваше расположење.

Е. Нови. Г. П. П. — Такођер смо и за вас примили двоструку претплату. Изволите се споразумјети са г. В. Р—ем.

Уређује Др. Л. Томановић.

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Бранко.

ЊЕНОМ ЦАРСКОМ ВИСОЧАНСТВУ

СТАНИ НИКОЛАЈЕВНОЈ

Војвоткињи Лајхтенбершкој,

Књагињи Романовској,

у споменицу.

Слети се Сјевер са неба сива,
Додијало му живјети сам:
Сунчева њега уждн одива,
Дивоше њене мами га мам.

*

И задоби је. Шшо ће да бива?
Да ли ће дива да сшопи илам?
Или ће Сјевер њламен да скива
У драги, сјајни, вјечиши кам?

*

Нека се њина споји врлина,
Нека им вјечна буде милина,
Једно су другом небески дар:

*

Па ће да слеши с виших висина
Благослов и на милог Ви сина,
Сјевера снага и сунчев жар.

Лазо Костић.

Бранко Радичевић.

Покушај

Луја Војновића Ужичкога.

Свом повратиму **Милану Решетару**

У ЗНАК ЉУБАВИ ПОСВЕЋУЈЕ

писац.

(Сврха II-ог дијела.)

Многи проциједише питање: што ли је Бранко радио у годинама 48 и 49! Тражише га на бојноме пољу као другога Петефија. Тражише га у буџици ентузиазма за ослобођење, на улици, у одборима, у скупштинама. Неки од прекомјерне љубави к пјеснику, а неки опет од немирна и незадовољна критична духа, траживши га заман, приговорише му нехајство за народну ствар. Пјеснику „Ђачкога Растанка“ баците у лице, не велим издајство, не, али слабост и гријешан немар — управо како га знаменит наш књижевник у иперкритичноме часу прозва „сушићавим“ пјесником. Свак дакле пита; та штаје Бранко радио у онијем годинама? Ми одговарамо: запјевао је „Гојка“ и „Хајдуков Гроб“. Што ће те више? Ако то није критицима доста, ми их од срца жалимо, и бојимо се да нијесу ништа научили од овијех педесет годишта наше политичке историје! Јер што видјесмо? Алексу Петровића мријет на бојноме пољу у кожи Шандора Петефија за слободу мађарскога племена против слободе српскога. Ово би један плод времена. Други би био један народ, српскохрвацки народ, преварен и издан сјутрадан иза побједе. Трећи феномен би крути германизам који једнаким насиљем завлада побјеђенијем и побједитељима. Против тијех појава имамо „Гојка“ у прољећу године 1848 и „Хајдуков Гроб„ фебруара 1849. У њима је све оно мало добра што имамо. У њима је једино јемство неоскврнута развијања нашега народнога духа. Ваљају за двије побједе, бар онакве какве кумоваше нашему колену! Ви не можете нагрдити оне стихове — ни митом, ни издајством, ни лицемјерством, ни бијењем отаџбине. Сиромашни су, просто им било. Голи су, просто им било. Простодушни су, просто им било.

„Та боље је спреда оберучке,
Него страга ударати мучке,
Боље чедо и пређаволасто,
Нег богаљче и слепо и кљасто:
Да ув туђи корак нарамљује,
Да га туђа рука зарањује.“ *)

*) Бранко Владици, из Беча 7. Јан. 1848.

Баш тога ради дижу ре као живо свједочанство против епилога године 1848, што доживјесмо ономадне. Та, још цвијеће није усахло на Арадскоме споменику! Безумна хрпа људи, које модерна фразеологија зове „посланицима народа“, а српски језик зове трбухождерима и себезнаоцима, овјенчаше гроб људи, који подигоше на вјешала стотине српскијех синова, а можебит и каквога Бранковога рођака! Пред толиком моралном развраћености ми не можемо жалити, да се Пјесник није мијешао у политичке кризе онога времена, и да није доживио понижење наше части и нашега имена пред цивилизованијем свијетом. Пјесник је добар дио одабрао „који се не ће отети од њега“.

Био некада један господар силнијех дворова. Звао се Гојко Змајевић.

„ . . . соко је ка' му отац био“

Лов ловио, шетао се по шумама, пењао се по клисурама и врлетима. Ишетавши једнога дана по свом обичају, стиже га олуја, па застрани у беспуће. Заспи од умора и сни грдан сан. Искочио медвјед из шуме, па му куца срце. Пренувши се из сна, спази мјесто медвједа лијепу мому, па ће је запитати:

„Кажи брату ако си девојка
И људска те одојила дојка
. . . . . .
Оли чарне ове горе вила“.

Лијепа мома дакако љепше одговара. Дјевојка је кћерка Рајка Жеравице.

„Гледни само — видиш тамо горе
Оне беле поносите дворе.
То су двори Жеравице Рајка,
То су двори мојега бабајка“.

Дјевојци је име Цвијета. Улази Гојко у дворе, „а лепо га Рајко дочекао;“ пита један другога за јуначко здравље, за име и род. Нађе се да је Гојков отац, Змај Милутин, другарио с Рајком у боју с Турцима и да му је Змај једном спасио главу. Гојко се и Цвијета заљубе. Гојко стражијаше стражу против Турака; када му побратим Раде дође на измјену, онај ће му:

„Хајде брате, хајде Радивоје
Да ти злато ја покажем своје“.

И пођу заједно, да покаже Гојко ту љепоту побратиму. Али кад је Радивој спази, заљуби се и овај у Цвијету, ну таји побратиму, па кад га овај пита на повратку зашто је тако сјетан, Радивој му одговара:

„Своје сам се сетио сестрице,
Њу ка' знадеш земља већ покрива,
Ја помислих: да је сада жива!“

Простодушни се Гојко умири. До мало се отвори бој на Турчина. Брда јече од старе, а једнако младе, вике: „у здријела јунак ко је!“ Гојко води војску. О боку му је друг Стојан. Овога прати жена мила и не ће да га остави. Црна је слутња мори и зна да више не видје свога Стојана.

„Не ћеш! не ћеш! к'о ван себе вриснуо“.

Али је срамота Србину проплакат и попустит слабој женској љубави. Стојан отури јадну жену и ова се обезнани. Бојак почимље. Срби и Турци чуда чине. Разлијежке се цика пушака од брда до брда, Гојко тражи Радивоја и плаче:

„Ох, јунак је Радивоје био,
Па је гдегод главу изгубио“.

Али је наш Радивој јунак друге врсте, уграбио Гојкову Цвијету и, налик на онога сина Козака Тарас Булбе, заклонио се у град турски, погазио име и поштење, да брани своју невјеру од Срба. Бије се жесток бој с Турчином. Међутијем и у Турака један другоме уграбио дјевојку: Арслану уграбио Тале Хајкуну „ружу тек развиту, па у киту с љиљаном савиту“. Трагедија се примиче крају. Град турски „мрко кроза тмину на српњску гледи покрајину“ — закриљује Радивоја који је

„Побратимство под ноге вргао
Родну земљу злотвору издао
. . . . . .“

Али

„Иду Срби, јечи поље равно“.

Бојак је близу. Војске једна до друге. Турци су наметом потучени. Радивоје у здвојности хоће да убије Цвијету, али Гојко избаци пушку на издајицу и овај погину. Гојко

„Узе Цвијету, на коња је хити,
„Па се њоме из крешева хити“.

Сад настаје дивљи бијег осталијех дјевојака и заљубљенијех момака. Тале бјежи са Хајком. Стојан гони ову двојицу е

„. . . . . мисли Српкиња је,
Чија можда љуба вереница
Што угради негде потурица“.
. . . . . .

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE CRNOGORICA

Али се Тале обрну из ненада и обори Стојана, који се у самртни час сјети црне слутње вјерне друге:

Због ом Мило, јеси погодила."

Хајкуна пробада опет ножем Тала и пјесник филозофски надодаје:

„Заш отима', што му Бог не дао,
Та срце је од самога Бога,
Кад те не ће, не гони никога."

Међутијем

„На мртваце бистра роса пада"

а Хајкуна иде

„Кроз мртваце сувна и крвава"

па тражи драгога, кога једанпут видје, те се у њега заљуби. Тражи Радивоја и нађе га мртва. Када видје грдне ране што му покрише тијело, спопаде нож и

. . . „уби се од тешке жалости."

Стојанова Миле, од туге за мужем, савија се над гроб војнов —

„Око крста руке обавила
Проша' живот, проша' јад и бољ а."

Од те страшне хекатомбе, не остаде него сам Гојко са Цвијетом. Вјенчаше се сретно и Цвијета роди мужу четири сина и двије кћери.

Ово је у мало ријечи гола суштина пјесме. Лако је видјети чиме се „Гојко" разликује од другијех „јуначкијех" пјесама посестрима. Бранков је procédé особит и карактеристичан за имперсоналну и неизвјесну нарав народне пјесме, какву је он подиже у умјетном облику. Ми чудом питамо: Гдје је мјесто овоме догађају? А вријеме? Какви су ти људи? Откле су? Да ли Црногорци? Да ли Бошњаци? Да ли Србијанци? Питања без одговора. Истина је ова, да ми не знамо него двије ствари — бива, да су то Срби и да је то бој против Турака. То је пјеснику доста. Овај неизвјесан театар народне епопеје, који обухваћа пет вјекова, јест опћенити театар сваке приче. Људи нијесу него персонификације осјећаја. Гојко, Рајко, Радивој, Стојан! Заман их питамо што су, како питаше онај крчмар Ренза Трамаљина: „nome, cognome e patria!" Заман тражимо да схватимо те дворе у тој шуми. Та гдје су српски двори за турскога владања? А опет су одвише модерни за прве оне бојеве још од прије Косова! Јасно је дакле да пјесник тражи епску основу за своје лирске полете и ништа друго. „Гојко" је налик на оне слике Пусина или Клод Лорена, на којима видимо шуме, брежуљке, глатка (и одвише глатка) стабла, дворове, поточиће, елегантне шпиље, али не би знали казати приказује ли слика крај у Галилеји, оли Земаљски Рај, оли Нормандију, оли обале Рајне. Све је опћенито и без карактера. Али зато се у томе оквиру подиже једна мисао, велик историјски призор, та Праоци Рода љуцкога, та прођерање Агаре, та повратак расипнога сина. Ето такав је Бранко. Је ли таква пјесма — „епска" пјесма? Може ли се *таквој* пјесми приговорити лирски уметак? Колико је различит „Гојко" од Медове „Цвијете" оли од Гоголјевога „Тарас Буљбе" у ономе што би ради назвати *човјечанска црта* пјесме! Све је јасно и знано у „Цвијети". Мјесто: комад оризонта између оморика Локрума, хриди Госпе од Милосрђа и чемпреса Гружа. Годиште: Расап републике. Лица: Та, рег' би да их познамо, тако су персонални. Многе видјесмо још те се штапаху за нашега дјетињства! У „Тарас Буљби" знамо да је бој Пољака с Козацима и знамо који и познамо пољачку господу и козачке хетмане. Имена су обична, знана, лица оштра, профили познати. А опет Бранкова пјесма баш те велике мане ради расте у величанству. Та неизвјесност времена, особа и мјеста даје обиљежје свакоме времену, свакој особи, свакоме мјесту. Јер што су на пошљетку то пет вијекова? Једна јединствена историјска фаза. Народ изгубивши своју повијест, створи је сваким даном нову у окршају са некрстом. Сваки је бој налик на другога. Сваки је дан дакле синтеза једне велике перијоде повијести, која је у другијех народа означена праразличитијем фазама државнога, душевнога, вјерскога живота. Монотонија је прво и главно обиљежје пет вјекова нашега живота и Бранко не може него бити вијеран монотонији свога народа.

Љ. Штур жали се на Бранка, да је ставио уводе и уметке у епску пјесму. Она треба да буде баш народна, дакле без увода и без уметака. Г. Јован Бошковић (*) кумује томе суду, па надодаје: „Томе је лако помоћи. „Гусле моје", „Зоро бела" и „Ао свете" ваља само наштампати као

(*) Предговор к' шестоме изд. Бранка, стр. XXI.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE

увод за себе, па пјесму о Гојку почети са „Ох олује, ао грмљавине“. Тако исто ваља одвојено (опет као увод другоме дјелу) наштампати уметак „Песмо моја, песмо од некада“ и „Даничићу! тебе сад братимим“ па настављајући приповетку без прекида, почевши лист са „Нојца оде, сину зора бела“. „Иначе — доспијева писац — и Штур признаје важност тих пјесама“. А нама се чини да не признаје ни мало, или барем не онако како би је имао признати. Да се разумијемо. Што то хоће рећи „одвојено наштампати“. Ако се не будемо споразумјели о значењу ријечи, све ће нам ово бити нејасно. Или Штур (Бошковић) признаје, да су ти уводи и уметци потпунијем правом ондје гдје су, да је Бранко знао зашто их је ставио, знао да прекида њима причу и хтио прекинути онако и не другчије — тада чему жељети да се „одвојено наштампају“? Одвојено! Та Бранко их је одвојено и наштампао, кад је једним материјалним потезом означио идеално раздијељење у самој пјесми између уметка и приче! Али ако доиста мисле, да је Бранко без разлога ставио оне уводе и уметке, да ти уметци немаду никакве унутрње (душевне свезе са причом, тада их не треба ни одвојено наштампати (јер одвојеније не могу бити) него их на просто *избацити*, па ставит их на посе гдје другдје под другијем именом. Били то самоме Штуру (Бошковићу) било драго? Али је то логични пошљедак оне премисе. Јер ми не можемо никако разумјети, да материјално дебљи оли тањи потез може допринијети бољему разумијевању нарави оне пјесме. Бојим се да се ми добро не разумијемо о значењу „епске пјесме, према народне.“ Ова дефиниција, овако изречена, сумњива је. Мисли ли Штур да је Бранкова пјесма *идентична* са јуначком пјесмом слијепаца? То је питање. Ако то мисли, тада, прије свега, чини насиље Бранку, извраћа му намјеру, па тад напокон има и право да *таква* пјесма има бити без увода и без уметка! Али ко је рекао да је „Гојко“ епска пјесма онако како би је Штур жељео? Нама се чини на против да та пјесан, и сва Бранкова дјела, носи оштро-означено обиљежје „умјетне поезије у народноме *духу*“ како рече Стојан Новаковић. Бива суштина је народна, par exsellence народна, али опет не као што је „народна пјесма;“ облик и правила и стварања сама и рефлексивна страна надахнута су умјетничком жицом; корен му је у народу, гране су у ваздуху опће поезије. Бранко није „пјевач“ народни као слијепци, нити је он градио јуначке пјесме некаквијем системом и отсјеченијем законима. Хтјети му сапети лирско тежење што влада сваком страницом, те се силно намеће свуда, па и усред крешева са душманином, то је жртвовати пјесника тјесногрудноме и педантноме критицизму. Ту би ампутацију имали учинити многијем ремек-дјелима јевропске литературе. Напоминьемо примјера ради Бајроновога „Дон Жуана“. То је без двојбе у широком смислу ријечи епска пјесма. Имамо јунака и јунаковијех догађаја у изобиљу. Али колико уметака и читавијех уломака силнога лиризма и дубоке сатире, без којијех би једнако разумјели причу и једнаким би интересом слиједили „Дон Жуанове“ згоде! Хоће ли Штур рећи, да би се ти уметци имали избацити (јер је то права намјера Штурова, а Бошковићев предлог није него компромис), јер их *спос* у опће не трпи? Ах, колико се гријеха у име твоје учинило епска пјесмо!

„Гојко“ као чиста јуначка пјесма нема особите цијене. Свакако не може да се мјери са ниједном народном јуначком пјесмом. Прије свега *пет* мртваца не може бит опроштено него Шекспиру. Французи не опростише ни овоме толику хекатомбу људи, како видјесмо за пошљедњега глумљења Хамлета у Théatre Français. У пјесни од двадесет страница редање тих љубавних сјена није ни наравно, ни естетично. Знамо да је Бранко романтик, али горе за њега. Романтична школа роди „Les Burgaves“, „Ернанија“ и „Лукрецију Борђу“ и пропаде, јер не бјеше на реалној основи, јер страсти бијаху ненаравне, сиљаху догађаје и здрав разум. Опет је велико неразмјерје између догађаја главнога јунака и другијех лица пјесме. Каква ли је свеза међу Стојаном, Милом, Талом, Хајкуном, Гојком и Цвијетом? Готово никаква. Догађаји се ређају пређерано и простодушно. Онај догађај који је без двојбе занимљив и увелике драматичан и, јаох, нериједак у несталној славенској души — Радивојево издајство — нема релијефа; испричан је на брзу руку баш онако како је испричана епизода Хајкуне; није у ничему виши и

знаменитији од овога и од којегамудраго другога; не даје нам времена да му погледамо у очи, да видимо јаки контраст између преварена пријатеља и онога који, страсти ради, бије бој против своје браће. Сретна и плодна мисао. Али је ми само слутимо. Ми је више причамо у нашој машти, жалећи се на пјесника, те је жртвова узгреднијем ликовима и бојевима. Таква би, по нашему мишљењу, та епска пјесма била, да је није спасило јецање пјеспиковога срца, да о њој не би могли рећи, варијантом, што је Бранко енергичном фразом рекао о турској глави у „Ђачкоме Растанку“:

„Кроз њу горски ветар дува.“

И доиста, кроз њу Бранкова душа дува. „Гојко“ је тканина, на којој је елегија изаткала везиво, а не јуначка народна пјесма, у којој су случајно застранила два лирска уметка. Овако ваља да је судимо.

До сада обранисмо племенитога пјесника од критике, која би се рада *уопће* упртити у слободу пјесникову. Праведност захтијева да речемо, да су лирски уметци „Гојка“ сваки на своме мјесту и да јединство влада цијелом пјесмом.

Који Србин, што говоримо! који Југославен не познаје онај приступ „Гојка“. Ми га нијесмо никада читали ни чули, а да нам се очи не помутише. Сјећамо се као сада једне вечери, у Загребу, — бјеху они дани када народ испрати Пјесника на Стражилово — слушасмо познатога нашега пјевача господина С. Д. Гусларевом мелопејом, али умјетничким дахом закриљеном, праћен шумом стотину гласова, поче:

„Гусле моје овамоте мало,
Амо и ти, танано гудало,
Да превучем, да мало загудим,
Да ми срцу одлане у грудим,
. . . . . .

Тишина богомољења настаде у дворани. А кад пјевач, једнако праћен тихим одјеком многостручнијех гласова, узвишенијем гласом стаде блјати ријеч по ријеч пророчанство пјесниково и оне златне ријечи:

„Данас сутра час ће ударити,
Јарко сунце мени заклонити,
Из руку ми јасне гусле тргнут'
Моје тело под земљицу вргнут,
Ал' што певах, не ће пропанути
. . . . . .

бибавица прође љуцтвом, као кад о подневу класје шушти под сунчаном жегом. Сваки од нас осјећаше да је један дијел нашега духа сакривен у свакој од онијех ријечи. Осјећасмо се јединствени у пјесниковој слави. Осјећасмо се један народ, са неком цијељи — пошто трпимо и болу нађосмо достојна пјесника! И доиста свака ријеч у овоме приступу има за нас неко знаменовање, тá у ономе што говори, тá у ономе што скрива. Показаћемо на свршетку овога покушаја, да је то на неки начин рачун нашега времена, пошљедња ријеч једне епоке која слази у гроб.

Потресни почетак праве приповијести чини лијеп контраст са њежним значајем увода. Није тако реалистичан и висок као

„Оде јутро, ето веће пладне“

или

„Оде лето и омара
Лишће жути, пада магла.“

Али се зато одликује неким смјелим потезом руке, који се мало даље подиже до савршености у лаконичкоме редању ријечи кад описује наставши мир наком олује. Нов доказ да је сила савршена само у умјерености.

„Буре неста — ноћ је — ведро — тио —
Давно данас месец поранио,
Па већ дође — већ је пола ноћи —
Јоште мало и зора ће доћи —
И ето је, већ се помоли“
. . . . . .

Разговор Гојка са Цвијетом доспијева са четири стиха у садањему времену, која увијек држасмо угледом стијешњене историјске дикције.

„Доћи к' нама, свак те радо чека,
Јер си видим путник из далека,
Мајка, сеја за тебе се боје,
Јер си самац оставио своје.“

Гојко се са Радивојем враћа из Рајковијех двора. Радивој пламти новом љубави. Да га Гојко не запита: Што ти је? Ко зна бјеше ли издао побратима! Али Гојково питање сили га на неки начин да лаже и да доконча издајство, које тињаше без јасне свијести у његовој души. Па за то је оправдан унутрњим разлогом онај дивни други лирски уметак, а естетички је савршен онакав на ономе мјесту, јер указује супроћ црноме издајству Радивоја, саму Бранкову љубав к Даничићу. Први је дијел уметка као неко продуљење приступа. Од онијех знаменитијех ријечи

„Е па дотле, а куда ћу више“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

нема никаквога скока на ово повраћање пјесникова бола:

„Песмо моја песмо од некада,
Где је оно красно доба сада,
Кад те сретан ја певати почех?
Ох давно је, ма ја те не дочех:
Четир пута веће зима љута
Пограбила лишће са дрвета,
Четир пута сину прамалеће,
Лишће врати, окити дрвеће.
И тако ће док је века бити,
Једно грабит', друго доносити,"
. . . . . .

Па се пјесник хвата објеручке побратима који, прочитавши прву књигу Бранковијех пјесама, изрече над у будућност народа ријечима Јеванђеља: „Не бој се мало стадо, јер би воља оца небескога да ти да царство". (Лука XII, 32).

„Даничићу! тебе сад братимим,
Да са срца мало јаде снимим:
Ја имадох брата рођенога,
Рођенога брата јединога,
Црна земља менека га узе,
Ја за њиме пролих горке сузе,
Ал' све заман — ништа не помогох,
Из гроба га подићи не могох.
Богом брате, кад роднога немам,
Не дај самац да се на пут спремам,
Хајде са мном, јер без братског друства
Верој, верој, земљица је пуста."

Ко хоће да добро разумије љепоту и истину овијех стихова, нека отвори Миличевићеву књигу: „Помени о Даничићу" и нека прочита Даничићева писма. Тада ће наћи, да је у овима двима душама била нека заједничка жица, нека смјеса јасноће, простодушности, унутрње нежности и задушене патње, те их је од нарави водила к узајмичној љубави. Нијесу него педесет писама, али колико је науке у њима, а, особито, колико познавања његове оригиналне особе, оригиналније него ли су сама његова дјела! Али ко за то мари у нас? Ми смо чудан народ. Дајте нам пергамена, диплома, језичних коријена, теорија сваке врсте, етнографских, филолошких, политичких, ми ћемо се њих ради одрећи познавања карактера, ћуди, осјећаја, у двије ријечи свега онога што Французи згодном ријечи зову: „le document humain" и часа имамо толико потребе! Та је наша манија за апстракности преобразила на неки начин људе у апстрактне појмове. Ми данас већ не познамо добро Даничића као човјека од кости и од меса, од душе и тијела, од крјепости и мана, него као формулу једне знаности, једне расправе, једне теорије. До тридесет година би ће легенда, како нам је сада легендаран Бранко! И тако се догађа да ми немамо никакве користи од великијех значаја, који се родише у народу и прођоше као празни сјени на театру нашега живота.

Пролазимо двије мале скице пуне живота:

„Сунце заће — ноћ је — свуда тавно,
Догорели огњи већ одавно,
Коњи пасу, ма јунаци пали,
Крај пушака танавих заспали".

Оли ону другу која почимље са гласовитим стихом:

„Сунце седа поносито тио" —

па цртајући оне односаје јунака са лицем небеским, који је једна од значајнијех црта народне пјесме:

„Гојко у њем' очи управио,
За горицу ялачано заходи,
Чини му се срећу му одводи,
Нешто му је и чудно и тешко
. . . . . .

Трећи је уметак прави српски дитирамб — опомена на „Ђачки Растанак" —

„Ма је чудно испод овог неба,
Од свуда нас лоша срећа вреба,
За то брже лововине амо,
Да се њоме браћо оружамо,
Да несрећу како од куд муне,
Дочекамо на те чаше пуне,
Да с' куцнемо, чашама' звекнемо,
Шат немилу како одбијемо".

Овако прати смртни уздах Мирка, слуге Рајкова, када овај јави Змајевићу, да је Радивој уграбио Цвијету.

Тако се растајемо с „Гојком"; — разасуте странице, које не познаше буру немирнога времена, јер немир душе бјеше друге врсте и другога времена. Вијеран гласник народа, послуша га Бранко кад га након стољетна тешка сна изненада запита заборављене просте пјесме његовога дјетињства.

Прије него се забавимо „Хајдуковим Гробом" жељели би са двије ријечи означити ону особиту црту српске књижевности, по којој она има неко одређено мјесто у јевропској књизи. Мислимо да нам опаска не ће бити неумјесна, јер није никада без користи имати пред собом тачан рачун душевнога блага, како није без користи знати у свагдашњему животу што имамо, што немамо и што требамо.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURO CRNOJEVIĆ

Помњив мотриоц наше књижевности признаће, да се српски геније у ничему није објавио толиком мјером пластичности, живе и осјећане истине, енергије, младости и одушевљења, како у цртању оне појаве, коју можемо назвати латинском ријечи „terror osmanicus.“ То је по све наравно. Ко би се на то хтио жалити, ко би жељео понизити цијену наше књижевности тога ради, ко би је хтио приказати сичијавом и слабом у заметку, јер није кадра причати о другоме чему, тај би се имао жалити прије свега на онога, који предаде српски народ турчину да по њему гази, да му харач удари на главу а да га кôцем дарива по трбуху, да нам дјецу обреже и учини је ордијом бичева божијих против својијех отаца, да му разнесе благо, име, вјеру, слободу, част и живот. Али се нико не ће жалити на тај излијев Божије срдбе, јер он опет није него логична пошљедица и достојна награда потпунога расула нашијех моралнијех осјећаја, наше државне заједнице, дјелотворне вјере, просвијетљенога патриотизма, пуно прије него ли је Турчин погазио ногом главе нашијех прђа. Треба дакле да примимо ову и ону чињеницу како просте чињенице, харно и понизно. Од тога слиједи да су пољане загњојене љешинама, жеђа крви, освета, истрага сваког милосрђа, хајдукова еротична љубав, хекатомбе јунака — нама познате и нормалне ствари, како су наравне ствари мир, богатство, сигурне и дозреле жетве или богате паше сељанима Нормандије или грофије Сусекс.

Наша је културна повијест означена посве јасно у Владичинијем ријечима:

„Младо жито, навијај класове,
Прекр рока дошла ти је жњетва.
Дивне жртве видим на томиле
Пред олтаром цркве и племена,
Чујем лелек ће горе пролама.
Треба служит чести и имену:
Нека буде борба непрестана,
Нека буде што бити не може,
Нек' ад прождре, покоси сатана!
На гробљу ће изнићи цвијеће
За далеко неко покољење.“ *)

На опет:

„Нек' пропоје пјесна од ужаса,
Олтар прави на камен крвави:“ **)

На опет:

„Ако сабљу пољубиш крваву
И запловиш у ноћне валове
Слиједује ти праху свесковање!“ *)

Сам Владика можебит није сумњао колику је истину изустио, рекавши да ће из те „борбе непрестане“ „изнићи цвијеће“ „*за далеко неко покољење*“. Јесмо ли ми то покољење или друго, још даље, да чекамо? Оне ријечи слуте да нијесмо, него да смо једнако у „мртвоме мору“ што за собом оставља олуја на Оцеану. Оно „далеко неко“ јест тако неизвијесна, и, рецимо слободно, скептична фраза, да је можемо само тако протумачити. А на пошљетку, повијест сама свједочи да је то тако. Велико културно знаменовање те „пјесне од ужаса“ указа се тек у западнијем народима и једнако у њима. Ако они сада владају свијетом величанственом културом, умјереним а јаким уживањем слободе, експлоатацијом свих грана човјечјега знања, то имаду мимо појединијех јунака христијанства захвалити прије свега овоме растрканоме народу, који сам носаше прави, незахвални терет повијести. Ако је дакле та борба сва наша повијест, наравно бјеше, да обузме цио наш дух, да нађе у народу достојну епопеју и да та епопеја обузме наше најфиније и најсилније умове. И тако би. Кад се у првој полевици овога вијека поче подизати наша књига на достиј новога времена, три највећа наша пјесника не одолише сили ситуације. Историци Јевропе који се зваху Ранке и Сен-Рене Тајандие (Saint-René Taillandier), као прави синови XIX. вијека, испричаше мирном и критичном фразом наша јуначка дјела. Али наши историци бијаху пјесници, рапсоди! У скептичкоме вијеку бацише жедноме народу четири пјесме. Не пјеваху ни танку анализу модерне душе, ни проблеме наше будућности, нити сликање једне цивилизације. Мало вишом, мало мањом науком приказаше једну крваву страну наше вјечно-монотоне повијести. Пред нама, који слушасмо познате ствари, као Грци у Омирово доба, оживише литице, пољане, шуме, небо и земљу, рањенике, љубе, мученике и мучитеље, крст и слободу и, наставивши пјесму слијепца у другом облику, створише књижевност, која нема оригинална него ту пјесму, како наша повијест нема оригинална него ту муку. Тако се родише редом „Горски Вијенац“,

*) Горски Вијенац 652—662. Изд. Реш.

**) Г. В. 674—675,

*) Г. В. 621—623.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЦРНЕ ГОРЕ ДИГИТАЛНА ЦРНОГОРИКА

„Смаил Ага“, „Осветници“ и „Хајдуков Гроб“.

Прича је дакле ова: Хајдук Милун оте са својом четом Фатиму, кћер Мустаф-Аге, која бјеше обећана немоћноме старцу Мехмед-Бегу. Када се та два Турчина подигоше у сватове, а у граду не нађоше Фатиме, кренуше у поћеру за Милуном. Стигоше га са његовом четом код неке бездане и ту се побише. Милун подлеже броју. Сви изгибоше. На пошљетку Милун прободе Фатиму, те се ш њоме баци у бездану. Од оно доба то се мјесто зове „Хајдуков гроб“.

На овој простој и обичној причи Бранко сагради пјесан небројенијех љепота. Како имамо на прилику у „Конраду Валенроду“ потпуну слику изгинулијех Темплара, тако у „Хајдуковоме гробу“ имамо потпуну слику несталога српскога хајдука. Повијест би га премучала, а он би једнако живио, док има српскога имена, у овој пјесми.

Када наша слава погину на Косову, те народ изгуби и кнеза и државну самосвојност и политичку заједницу, српску душу закрилише безимени јунаци. Властеоство и царство погинуше, остаде хајдук:

„Па се свети, и јуначки гине,
Гине сретан, ал' му име не ће,
За довијек у пјесмама траје. —
. . . . . .

Име, које име? крсно не доиста. Безимена леже расијана кољена што погинуше по српскијем пољанама за отаџбину. Име им је: Легеон. Сваки се од њих зове: Хајдук. У њему народ види божијега осветника; име и индивидуалност уступају мјесто причи и слава обасјава мисао тако владичанствено, да јунак губи у њој свој властити живот.

„Како мућа што удара с неба,
Сине, пане, спржи па је није,
Тако хајдук у злотворе бије.“

Ниједна антологија не садржаје толико енергичне и фине присподобе! Ово што слиједи не треба коментара. Тешко је наћи потпуније и истинитије слике у мањему и одмјеренијему оквиру. Налик је на оне минијатуре Louis XIV. којима пјесници испричаше у александринцима читав садржај, толико је у њима насликано ствари:

„И два трипут макоше се Турци,
Уста брате, мало и велико,
На стотина танкијех пушака
За хајдуком у потјеру поше,
Хајдук сави десно и лијево,
Док не смаши и док их не збуни,
Па живијем окупи их огњем:
И гдјекојем срдашце опали
Што претече стругну без обзира,
Оде причат' витешку невољу,
Један вели: хиљада их има,
Други вели: није већ стотина,
Ал' сва кардаш мука заман ти је,
Кад их пусто олово не бије.“

Разговор Фатиме са хладним вјетром „од горице“, њезино чезнуће и њезин плач, двојба, страх и жеља, па опет ступање чете из горе, која

. . . . тужи за њима и стреми,
Као мајка за дјечицом својом
Кад их на пут крвави опреми,
Мила су јој, а худе је среће,
Па се боји вратит' јој се не ће“

јест чист бисер народнога пјеснишства. Слутња Фатиме мијења се у радост. Али гора жали изгубљену дјецу!

Отмица је пуна живота. Небо се мијеша са догађајима јунака. У Бранковој пјесми та се заједница свуда указује. Све што сада слиједи јест управо величанствено. Нигдје није описан мегдан хајдука с Турцима живљим бојама, вишом мјером а, у исто вријеме, неодољивијем entrainom. Имали би исписати све. Од онијех ријечи које говоре о рођају сунца:

„И зорица забијеље дивно,
Па се маша у злаћена њедра,
Отуд води оно сунце јарко,
Пружи њега више горе чарне,
Показа га цијелом свијету“ —

па до свршетка:

„И дан данас кад туд Турци мину
Сјећају се Милуна хајдука,
И дршће им срце у њедрима,
Па се моле својему пророку,
Да се такав више не подигне.

Све је јединствено, саливено као звоно, у живој, реалистичној, непрекидној акцији.

„Бојак траје — Срби чуда чине,
Али ко ће силу одољети!
Веће дође на те пушке мале,
А по гдјешто и на бритке ноже,
Већ до горе допријеше Турци,
Ма се бране злосретни хајдуци,
И падају — а нека их брате,
Свак замјене доста већ учини:
Косово би мога' пребољети,
А некмоли мирно умријети
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Неста дима и јуначке вике

И нестаде цика од пушака,
Само кашто још по нож сијевне:
Турци рубе мртве српске главе.
Гледни тамо за једним каменом
Лежи један јунак на самрти,
Клонула му та десница рука
Ал' још пушке мале не упушта,
Запео је, чека, погледује
Кад ће Турчин доћи му по главу.
Ето једног — већ му се приближи,
Хајдук маче пушку из потаје,
Пушка пуче, Туре о тле пану,
Осмјехну се хајдук па издану".

Ми питамо откуда толика сила проживјела боја у овоме младићу! Томе ли су пјеснику рекли да је пјесник сичијав, пјесник „нервознијех жена". *) Тà ми сњијевамо! — Да је пјесник „Смаил Аге" у мужевној доби, у свему цвату своје велике културе, знао указати турскога агу при сипању ражње ватре, можемо донекле разумјети. Велимо донекле, јер та особита психолошка појава неидеалнога Мажуранића тако запањи свијет, да је стао сумњати (дакако без темеља) о правој особи пјесника, како сумњаху ту скоро об очинству Шекспирових драма! Да је црногорски владика знао и могао предати пјесми јуначка дјела свога кољена, проживјеле бојеве, успомене своје властите „замјене" и да га је мрки Ловћен надахнуо громовима, то разумијемо лако. Ми пачек радо признајемо, да је црногорски пјесник далеко надмашио сријемскога пјесника у дивљој и оријашкој страхоти крви, саме крви! Градација је пуно јача. То није више ведар пјесник, који изазивању прошлости даје мало питомије поезије на чаробни додир струне својијех гусала, него је сам глумац на разбојишту, опојен дивљом сласти боја, окружен маглом, надахнут осветом. Ми не познамо у у нашему пјесништву силније и, рецимо слободно, страховитије апострофе од оне што поје Вук Љешевоступац:

„Чево равно, гњијездо јуначко,
А крваво љуцко разбојиште,
Многе ли си војске запамтило,
Многе ли си мајке ојадило!
Љуцке су те кости ватрпале,
Љуцком си се крвљу опајило.
Ваздa ранији од Видова дана
Јуначкијем и коњскијем месом
Гавранове и мрке вукове.
Страшно л' бјеше једном погледати:
Дим те црни бјеше приклопио,
Сто хиљадах притисло Тураках;
Око тебе пушке грмијаху,
Фрштијаху хиљаде момаках,
А гракаху на јата вранови.
Ива тмине и сунце огрије:
Пред вечер се над тобом изведри,
Турке мртве по тебе бројасмо,
Погодит се нигда не могасмо
Око броја, колико их бјеше. *)

Треба да пролистамо странице Светога Писма, да се спустимо на горе Гелвујске и да чујемо онај плач: „Без крви побијенијех и без масти од јунакà није се враћао лук Јонатанов, нити је мач Саулов долазио натраг празан" (2. књ. Сам. I. 22.) — да нађемо нешто налик на елементарну силу ове пјесме!

Али је Бранко учинио с неке стране још више. Ублажио је финим осјећањем оштрине бојева, а опет, надомјестивши проживјелу реалност неизрецивом силом своје маште, описа војничком тачности крстево, што други не видјеше него као кроз дим битке или у ерoичноме надахнућу успомене. Да без двојбе, Бранко је више лирски него ли епски пјесник, али зато је управо на истинитијој основи. Он не дава само бруталну чињеницу. Он дава и оквир у коме живи крвави призор. Он увијек тражи да нас гане, да проплачемо. Земаљскијем сузама мијеша небеске зраке. Осјећамо смрад разбојишта, али и мирис цвијећа што не могоше људи покосити. На сврху није само рапсод, него модеран пјесник који, ухвативши вјеру са својим народом, хвата се заједничкога корijена особне, реалистичке, осјећане пјесме.

„Хајдуков гроб" означује сврху строго народне Бранкове поезије. Ова епока није него постепено развијање стожерне мисли „Бачкога Растанка", бива слављење народнога преврата оживотвореном свезом српскога духа са обновљеним језиком и модерним обликом.

Друго се доба отвара са „Стојаном". Ми ћемо вијерно слиједити Пјесника на новоме путу. Видјећемо борбу у његовоме духу са духом нове поезије, која хоће да наметне своју састављену, нарав простим концепцијама младога народа. Видјећемо нове покушаје тога одличнога ума и како, у доба највише књижевне кризе, усну у крилу Анђела Смрти.

*) Горски Вијенац, 1733—1752.

*) Вратићемо се на тај приговор у четвртоме дијелу овога покушаја, премда не би знали љепше обранити великога пјесника него ли је то учинио наш пријатељ Др. Томановић у Старој Зети.

Преводи.

I.

Дјечија молитва.

(По руском.)

Моли се д'јете драго:
Сумње и бола тешки кам
Не помрачава твоје
Молитве чисте свети плам.

Моли се д'јете драго:
Св'јетова Творац чује т' благ, —
Он сузе броји твоје
Ка' добри отац, ком си драг.

А анђ'о твој хранитељ
Сузе ће можда скупит' те,
И у небески станак
Престолу Божјем дон'јет све.

Моли се д'јете, расти,
И нек ти благи даде Бог,
И стáро св'јет да гледаш
Млађаним жаром ока твог.

Но ако т' живот тежак
Смути невино срце, ум;
Ако те клет научи,
Љубав и вјеру сатре у њ':

Тад клекни, сузу пролиј,
Клечећи љуби крстић свет,
Тим ћеш се с небом смирит',
А дражи биће т' људи, св'јет.

Из раја твог анђела
Послаће т' опет добри Бог,
Да опет моли за те
Небесног Оца свог и твог. —

Ж. Д.

II.

Рибар.

(Гете.)

Вода шуми, вода брује,
На обали рибар сједи,
За удицом у тој струји
Како плива тужно гледи.
Сједи тако, пази, вреба,
Вали с' дижу гори, доли...
А из њих се једна риба
На површје, гле, помоли.

Праћакне се, па прозбори:
„Што ми мамиш дјецу моју,
На врућину смртну гори,
На удицу клету твоју?
Ој, да знадеш, на дну како
Весела је риба мала,
И ти сада одмах тако
Скочио би посред вала.

„Јарко сунце зар не пада,
И бл'јед мјесец дол' у море,
Да с' окупа, па да тада
Још сјајнији дође горе?
Бистри вали красних боја,
У наручје зар т' не зову?
Зар т' не мами слика твоја
У вјечиту росу ову?"

Шуми вода, бучи струја,
Па му кваси ногу босу,
Срце му се шири, буја...
У души му с' миље просу...
То збораше риба вјешто,
Он је слуша, слуша само,
Нешто због ње, и сам нешто,
Паде доље, оста тамо.

—мир Мир—.

III.

Два брата.

(Романса од Е. Хајна).

Oben auf der Bergesspitze
Liegt das Schloss in Nacht gehüllt.

Црном ноћи обавита
На врх бријега кула спава;
Сјев громова у долини
Ноћну тмину обасјава,

—

Та је св'јетлост двају мача,
Што су тргла браћа млада.
Та шта вам је, шта се згоди,
Шта је вами? браћо, сада!

—

Потакоше двобој очи
Те Лауре красне, лијепе;
Оба срца за том дјевом
Вену, чезну, дрхћу, хлепе.

—

Али кога од такмаца
Њено младо срце љуби?

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Нико не см'је то да каже, —
Мач из кора: тај нек суди!

—

И напада братац брата,
Ударци се нагло роје.
Ох, за Бога, свј'јетли мачи,
Ћорав, ћорав пос'о то је!

—

Ох злосретна, така браћо!
Ох долино мјесто худо!
На мече се натакоше
Један другог, ташто, лудо.

—

Прошло ј' од тад много љета,
Многу чељад плоча крије;
А с врхунца горе кула
Туробно се доље смије.

—

Страшни ход и цикот мача
Још по шуми и сад лута;
Истог доба, сваке ноћи
Понавља се борба љута.

Д. Ђ. О.

ПЕТАР II. ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ

Митрополит и Господар Црне Горе

и

Пјесник српски.

Пише **Др. Л. Томановић.**

III.

До четрдесет осме године.

Други пут у Русију. Гагић ислиједује по Црној Гори и Боки. Побједа Владичина. Разграничење са Цесаревином. Крвави сукоб на планини паштровској. Посредовање руско. Грахово. Посредовање везира босанскога. Односи и уговори са везиром херцеговачкијем. Смрт Смаил-аге Ченгића. Односи на арбанашкој граници. Турци заузимљу Врањину и Лесендру. Заузимање Владичино да их опет присвоји. Положај у Боки у очи 48-ме.

Дошавши Петар II. у Беч, руски га посланик ту зауставља и доводи у право искушење. Гагић одма пише архимандриту Јосифу Павичевићу, кога је био Владика оставио на Цетињу мјесто себе у црквенијем пословима, тоном из кога дише највеће неповјерење према младоме владаоцу. „Предполажем да тамо нису чисти послови. Знам, да је господин владика из Вијене преставио нашем министарству, да се је народ у Црној Гори умножио до невјеројатности и да је Црна Гора принуждена изселити неколико народа, да би остали лакше живити могли и просио допуштење, да једну чест народа с њим заједно пресели у Русију.“ Тер га моли да му одговори на ова питања: „1. Је ли истина, да се је тако силно народ у Црној Гори умножио, да је потреба једну чест изселити, да би остатак народа лакше живити могао? 2. Није ли по несрећи каквога раздора, несогласија и међусобне брани у Црној Гори, која су побудила преосвештенога владику, да се умијеша у посао везира херцеговачкога код Грахова, мјеста, које сасвим у турској власти стоји и за то да сиромаси Граховљани и Црногорци пострадају? Ја имах за важни узрок питати Вас за вишеречено; јербо наше министарство радо би у сваком случају заштићавати колико се може Црногорце, а незнајући управо, што се код њих чини и како се они сада находе, не зна, с које стране почети предстатељствовати за њи код Порте Отоманске.“ Но не добивши одговора с Цетиња какав је можда очекивао, сам Гагић креће пут Цетиња, да поведе право ислеђење противу младог владаоца на лице мјеста, очевидно ушљед оне тужбе противу њега сковане од коалиције Ивановић-Вучићевић-Гувернадуровића.

По извјештају самога Гагића, што га је управио руском посланству у Беч послије повратка из Црне Горе, најприје је он у Котору нашао Пера Томова Петровића, брата Владичина, и Стевана Перкова Вукотића, који су ту куповали жито и раздавали сиротињи. „Текер сам изашао на назар, био сам окружен мноштвом сиромаха, који су ме питали, *хоћели се брзо владика вратити из Русије*, да их ослободи од глади.“ Из Котора је кренуо пут Цетиња 16 марта са обадва главара црногорска и сјутра дан одма „у присуству свијех сенатора, њекијех војвода и сердара црмничке, ријечке и брдске нахије, који састављају правитељство у Црној Гори,“ Гагић је ставио ова питања: јесу ли у миру са пограничнијем властима; уважавају ли како треба сусједне власти аустријске царевине; постојили код њих унутрашњи мир и поредак; јесу ли покорни своме духовноме пастиру; и при свршетку, старали се Владика са своје стране да благочестијем и справедљивошћу задобије њи-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE CRNOGORICA

хово повјерење, а наредбама да сачува строги унутрашњи поредак и мирне односе са сусједима. На сва ова питања ова скупштина је одговорила рускоме изасланику како је одговарало истини и достојанству њенога Господара. Изложили су му право стање, у ком се земља налазила, кад су сви главари свјетовали Владику, да иде у Русију, да помоћи тражи народу у толикој оскудици. Односно унутрашњег мира, одговорили су му: „Само један случај јулија прошлог, кад смо оружјем покушали покорити црмничку и ријечку нахију, да плаћају мали порез, установљен општим сагласјем, могао је бити поводом за непријатеље, да зло говоре о нама и о Владици."

Ово је био одговор племенскијех главара, који је сасвијем обарао непријатељске тужбе противу Петра II-ог; но Гагић није био тијем сасвијем задовољан, те је неке на само распитивао за вријеме тродневног бављења свога на Цетињу о стању унутрашњем, и од њих је дознао, да је правитељство црногорско по одласку Ивановића изгубило сву снагу, да народ жали што је он Црну Гору оставио, и да се жали на Владику и на његове сроднике! Па није му ни то доста било, него је желио прегледати и ризницу цетињскога манастира, те је срећом пуну ризницу нашао како старијех тако најновијех драгоцјености.

С Цетиња је Гагић кренуо 21 марта преко Брајића у Будву, да настави ислиједјивање противу Господара црногорскога. „Пошто сам се приљежно обавијестио у Црној Гори и у аустријском предјелу, гдје се налази манастир Мајина, у кредитнијем књигама у Будви и у Котору не оправдава се, да је владика заложио манастир Мајину за 7000 фиорина". [1])

При свршетку, што најбоље карактерише ово исљеђење противу младог владаоца, руски дипломат је распитивао и за његово морално владање, и с те стране доноси у своме извјештају, да је цијеле ноћи проводио у манастиру Мајинама играјући на карте са аустријскијем официрима ..... и како се и не занима већ *ловом* и *стихотворством!*

У главноме дакле гласио је Гагићев извјештај министаретву иностраних дјела у Петрограду, да су црногорски главари справили свога Господара у Русију, да ради народу помоћи, и да народ једва чека, кад ће му се Господар из Русије повратити, што је из основа сву сплетку обарало, која је хтјела да престави у Петрограду, као да у Црној Гори влада међусобни раздор и непризнавање највише државне власти. Што је у извјештају било и примједаба Гагићевијех противу главне му садржине, то није могло бити на штету Владичину него на корист, јер је то свједочило, да извјештај потиједе из пера непристраснога; а што је било појединијех незадовољника у Црној Гори, то није никакво чудо, нити је то могло оправдати ону тужбу противу Петра II-ога.

Но што чини у Бечу онај млади владалац црногорски од новембра докле се довршило ово ислиједјење, онај владалац, противу кога се једнако повлачи оптужба, да је хтио, прије него је кренуо пут Русије, оставити своју отаџбину у невољи и побјећи ма куда по свијету? Могуће је, да је у очајању и гњеву кадгод то и пријетио, али да је он то озбиљно намјеравао, док је још био на Цетињу, како да он то не изврши из Беча, кад му је забрањено било у Русију поћи? Та и да није о томе на Цетињу никад ни промислио, не би чуда било, да му је то сунуло у Бечу, чекајући милост, да може прећи руску границу! Али не, он је знао у каквоме је стању оставио свој народ, па се великодушно, управо философски подложио великој бједи и напасти, која се била на њега оборила, и као прави отац своје породице, заборављајући себе, брине се за своје, те из Беча пише преставку о невољи, у којој се находи Црна Гора, и шиље је у Петроград са својим секретаром Милаковићем, коме повјерава мисију, да пред људма од уплива у Петрограду брани правицу и истину у сплетци, која је била завела руску владу. [2])

Гагићев извјештај из Црне Горе могао је бити у рукама руског посланика у Бечу концем марта или првијех априла,

1) Лавров стр. 88—93.

2) Што Ненадовић прича, како је Владика у Напуљу на оном американском ратном броду рекао капетану тога брода, да је толико пута промишљао, да крене пут Америки па да већ ништа и не чита о Јевроши, у којој седамдесет милиона Словена нијесу кадри ослободити Сриство, у томе се огледа његово осуђивање руске дипломације; а што у једном писму, полавећи из Петрограда, истом Цару Николи признаје, да је долазио до те мисли, тијем је очевидно хтио, да живљијем бојама престави мучно стање, у ком се Црна Гора налази.

и пошто је видио, да је тужба противу Петра II-ог неоснована, одмах му издаје путни лист за Петроград. Но у Петрограду још нешто стоји на путу црногорском Господару, те га заустављају с пута у Пскову, одакле тек 18. маја долази у Петроград, — дакле послије пуно по године од како је с Цетиња кренуо!

У Петрограду је Владика Петар остануо до 12 јуна, гдје се лично могао оправдати и заузети за свој народ. И он потпуно успијева, израдивши код Цара Николе, да повиси годишњу помоћ Црној Гори од 1000 на 9000 цекина.[1]) На је хитао охрабрен и радостан у Црну Гору.

Тако је у Петрограду била рашћерана она олуја, што се била накупила над главом Петра II-ог, и Црна Гора била је дошла до средстава, како да потпомаже своју сиротињу, тако да води уредније унутрашњу управу. И с те је стране млађани Господар црногорски могао бити заисто миран и задовољан; али се он морао с друге стране повратити на своју столицу тешком увредом, која га је морала до гроба пећи. Ми смо већ видјели, како је Петар II. био одан Русији; видјели смо како се мудро понаша на тешком положају владаоца Црне Горе, у ствари независне а у пракси не признате ни од саме Русије, стрпљењем и вјештином старога државника; видјели смо најпослије у самој Црној Гори уважање управе, а особито мира међусобнога, за чим је толико чезнуо његов свети претходник: а у Петрограду се подају упливу увријеђенијех себичњака, који су морали исчезнути испред ума и патриотизма младога Господара, те се противу тако свијетлога карактера поводи читаво ислијеђење у његовом осуству у његовој држави!

Ту је увриједу Владика Петар дубоко у својој великој души трпио, ограничивши се тек да шљедеће писмо управи рускоме консулу Гагићу у Дубровнику: „У вријеме мог бављења у Русији разумио сам, да су ме моји непријатељи најцрњејшима бојама описивали пред министарством руским, тужећи се на мене од имена цијелога народа, а ово је и вама познато. Ја сам истинито увјерен био, као што се нијесам ни преварио, да народ није имао ништа противу мене тужити се. Јер сам знао лијепо расположење народа к мени и сумњао сам, да ту мора бити и неко са спране, за то сам и старао се дознати, одкуд је тај зли извор истекао, и најпосли је успио узнати, да је то био Иван Вукотић (Ивановић), који је својима писмима учио неке недобромислеће, како ће писати противу мене двору рускоме. Ови неблагомислећи, а није их више било него четворица у све, заслуживши још прије тога праведну казан од мене, лако су се за њим повели и саблазнили. Да би вам могао јасно доказати Вукотића отровно сјеме, који је радио међу овијем народом, прилажем овђе његова писма у подлиннику, из којих ћете видјети, ђе он између осталога и то пише Црногорцима, ако би мене у Русији ставили у тавницу, а такођер ђе их наговара, да мене убију. Што се тиче његовијех писама и његова влијанија на народ, то је једна од најмањи и ништа не значећа ситница; но будући да је моју чест вријеђао и што би могао он по својој злоби и у напријед исто таково безрасудно народу писати и моју чест оскорбљавати, за то и молим Вас, да би сте изволили о свему овом обзнанити росијском императорском министарству, молећи га да оно, које се милостиво старало о нашој садашњој и будућој срећи по својој к мени благонаклоности изволило ми учинити удовлетвореније, поступивши Вукотићем онако како оно по своју разумију за добро нађе, да је нуждно.“[1]) Не знамо, да ли је задовољштину какву Петар II. добио; ни г. Лавров ни г. Ровински о томе ништа не доносе; али по свој прилици Владика није ни тражио овијем писмом задовољштине; њему је главно било, да стави до знања азијатскоме департаменту у Петрограду, да се осјећа увријеђен цијелом овом афером, за коју је више био одговоран, ко се дао завести сплетком, него ли Ивановић, који је ту сплетку био у дјело привео; а требало је у исто доба и самоме Гагићу у правој свјетлости приказати Ивановића, којега је он толико цијенио и за њим свеће уздисао.

По повратку Владичином из Русије, руска влада послала је на Цетиње по пуковнику Ј. Н. Озрецковскоме нешто новаца, а није ни сам Владика дошао празнијех рука, јер је одма повисио плату сенаторима, племенскијем капетанима и гвардији (перјаницима), почео је градити Биљарду, поправљати путове, гдје није било

1) Лавров, 94—95.

1) Лавров.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЦРНЕ ГОРЕ ЦЕТИЊЕ

живијех вода копати бунаре и сагради млин на ријеци Црнојевића, у ком се почео прах правити.[1]) Но ради тачног руковања са државном касом учинио је предрачун свијех трошака, који су скупа износили за једну трећину године 11,590 фиор. и 40 крајцера; а за касијера постави свога истога секретара Милаковића, који је био стекао његово потпуно повјерење у државној служби, те с тога и био награђен приликом његова посљедњег бављења у Петрограду од Цара Николе кавалерством св. Владимира.

Пуковник Озерцковски бавио се на Цетињу по свој прилици до дубоке јесени, јер све док је он био на Цетињу, Гагић није био у преписци са Владиком. Тек 11 новембра Гагић пише Владици, како је примио преостале двије трећине годишње помоћи, те му дотични новац ставља на расположење. Писмо ово почиње, оправдавајући своје ћутање, овако: „Времено присуствије г. полковника Озерцовскаго код Вас учинило је било излишним моје с Вашим Високопреосвештенством писмено сношеније; а како њега тамо већ није, то открива се пријатни за мене случај обновити с Вама преписку и тако надокнадити минувше ме удовољство.“ На које му је Владика истом учтивости одма одговорио, закључивши писмо обећањем, да унапријед, „кад се што важно догоди нећу Вас оставити без извјестија, као што и до сада не би, да није овдје био г. подполковник Озерцковски, *који је о свему стању Црне Горе министарству донио*“. Озерцковски је дакле имао мисију, да проучи стање, у ком се Црна Гора налазила, па да извјештај поднесе мимо Гагића, по свој прилици по жељи Владичиној, да се азијатски департаменат још боље извијести, колико је она тужба противу њега била основана. Медаковић пише, да је Озерцковски имао налог, да сазна потребе и жеље народа, али да се он на то слабо осврћао, већ да је „проводио веселе данке са Владиком“, што наводимо као врло карактеристично за ову мисију руског повјереника, и сагласно са оном нашом претпоставком, да је Озерцковски био послан по жељи Владичиној. На ову примједбу Медаковићеву г. Ровински опажа врло умјесно: „Срби, које је Русија с њезинијем пословима изашиљала у Црну Гору, као Гагића а прије њега Ивелића, показивали су се више Русима него ли је то жељела руска влада. За то је и Владика Петар I тражио, да му се пошље прави Рус а не Србин“. И за то се одиста и Медаковићу чини, да Озерцковски није вршио своју дужност на Цетињу, како је требало!

Пошто је Петар II на овај начин најпатриотскијем самоодрицањем охрабрио и подигао свој народ и у својој држави учврстио унутрашњу управу, чекао га је одма тешки и немио посао: разграничење са Њесаревином. Ми смо већ видјели, кад се Петар II жалио Гагићу на захтјевање Аустрије, да јој црногорска влада остави Мајине и Стањевиће у њеној власти, како га Гагић упућује на међународно право, по ком је Аустрија дошла у Боку на мјесто Млетачке републике, и по томе, да остају границе између Аустрије и Црне Горе, које су биле између Млетачке републике и Црне Горе. Али, јесу ли биле тачно означене ове границе? С Цетиња се тврдило, да је и манастир Мајине, управо Подмајине, на црногорском земљишту, који је збиља био још у власти и у рукама црногорског Господара; а ми опет с друге стране знамо, да је Млетачка република одавна била присвојила Поборе, Мајине и Брајиће; дакле су ове три опћине беспорно припадале и Аустрији. За то је Аустрија морала живо настојати, да се удари граница између Боке и Црне Горе; а Петар II морао је ту прилику прихватити већ и с тога, што је овијем разграничењем у јевропском међународном праву Аустрија први пут фактично признавала независност Црне Горе.

Тако је већ г. 1837 била састављена мјешовита црногорско-аустријска комисија, која је имала означити границу према Аустрији све од Цуца до Црмнице. Ова комисија је дужна била, да у сваком пограничном селу саслуша по неколико људи, и по њиховом казивању инжињери аустријски имали су саставити погранични план. Овако се био споразумио Владика са которскијем окружнијем начелником Ивачићем. Но одмах из почетка комисија удари на такве потешкоће, које није могла пребрдити. У вријеме потоњег осуства Владичиног Аустрија је била оградила на Паштровској гори једну војничку стражарицу покрај једне воде, на којој су Црмничани стоку појили; и Црмничани су тврдили,

1) Медаковић, 81.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆA

да је стражара ограђена на црногорском земљишту. За то Петар II пише Гагићу 10 марта 1838: „Може бити да правитељство аустријско и неће хтјети ову кућу на црногорској земљи начињену за стражару свога милитара задржати, но при свем том мило би ми било, да изволите о овом дјелу донијети рус. имп. посољству у Бјени, јер неби радо, да нас оно нађе ни у најмањој кривици, којој нијесмо причином, за што ја добро и свето набљудавам совјете, које ми је рус. министарство дало касателно владања спрама аустријског правитељства и његови поданика". Гагић му на ово одговара (15 марта), да му треба знати, је ли одиста у црногорској граници стражара ограђена, у ком би случају Црна Гора имала право; „у противном пак случају имају право Аустријанци, и не можете се никако оправдати, него допустити њима на вољу, да чине што је њима драго на својем предјелу. Овди се чује да се код вас на граници много непријатни ствари догодило о којима В. Високопреосвештенство ништа ми не јављате, и за то ја ништа не вјерујем осим вашега извјешћа. Желим Вам *савршено сагласије са Аустријом од којега зависи будуће благостање и срећа народна*". Затијем одмах другијем писмом Гагић саопштава Владици шљедећи одговор Татишчева из Беча: „По садржају дописа вашега високоблагородија од 15 (27) марта под N-го 31 ја нијесам пропустио говорити са аустријским канцеларом по предмету жалбе владике црногорскога. Књаз Метерних удостовјерио ме, да ће Аустријско правитељство предписати најточнији развијај по овоме дјелу, и ако ови развијај буде сагласан са показивањем П. П. Његоша, то ће он предузети све мјере, да се тражбини владике црногорскога задовољи". Ово је Владику умирило, и комисија је наставила свој рад тако да је већ 8 маја Владика Петар справио у Котор потписане протоколе пограничне села: Дуба, Сутваре, Наљешића и Шишића са селом Мирцем; а протоколе од села Мартиновића са с Угљем повратио је непотписане, које ће потписати кад буду готови остали протоколи о границама Мартиновића с осталијем црногорскијем селима. Но рад комисије све исто није текао беспорно, што се види и из овог писма Владичина далматинском Гувернеру Лилијенбергу: „Ваша Ексцеленција спомињете, да сам ја дао у Бечу Његовој Свјетлости Књазу Метерниху и Вама честно слово, да ћу ја радити, да се границе раздијеле међу Црном Гором и државом Његовог Величанства Императора аустријског; то је истина. И заиста, да је ваша комисија с таквом справедљивошћу поступила у назначењу граница с каквом сам ја, оне би се до сада биле и раздјелиле; но с оним поступањем и намјеренијем, како чини ваша комисија досадашња, трудно ће се у том дјелу успјети. А што В. Е. спомињете, ако ја желим промијенити мисао, ја је другојачије промијенити не могу, већ ако би све оне сопствености црногорске уступио; па и с тим не би успио никаква добра учинити, само би противу себе васколики црногорски народ вооружао. Вашој Е. познато је добро, колико сте ме пута увјеравали и Ви и Његова Свјетлост Књаз Метерних, да раздјељење граница међу Боком и Црном Гором гледаће се свршити на справедљиви начин, да се не учини ни једноме ни другоме племену никаква штета, нити узимање сопствености, то ли га лишити и онога о чему живи и без часа не може существовати." Те га позивље на лице мјеста, да сам види, колико основа имају жалбе аустријскијех комесара противу црногорскијех. [1])

Те није прошло ни без крви. Сршетком јула погине један Црмничанин на Паштровској гори, по свој прилици на оној води, близу оне аустријске стражаре. Црмничани оружјем заузму своје границе, готови да освете свога брата. С друге стране ту се сакупи аустријска војска из Боке и Дубровника. Гагић у томе часу пише из Дубровника Владици 26 јула: „У суботу пред вече (23 јула) разнесе се овде несрећан глас, да су Црногорци изненада напали на аустријску страну у Паштровићима и убили 1 официра, 1 сержанта и десетак солдата и освојили новосаграђену на граници стражару, и да је сва аустријска војска, која се у Бокама находи, и сви житељи Боке подигли су се на оружје против Црногораца, — и тако да се је међу вама и Аустријом формална војна започела. Одма послије овога гласа пошао је одавде бригадни генерал г. Турски у Боку и за њим исту ноћ одправио се један дио војске у помоћ оној која је у Бокама. Што ће из

1) Лавров, 154—155.

овога..... воспошљедовати сами Бог зна! но готово и људи знаду, да ће за Црногорце веома несрећно изаћи, будући су тако непаметно и бујно поступили и то одма послије назначења границе властима аустријскијема и црногорскијема у сагласју. *Један турски брод искрцао је ономад у овај лазарет 600 барила праха, који ће се, пошто одстоји контумацију одправити у Ерцеговину и Босну*".[1] Свршетак овога писма упућује нас, да у овом критичном тренутку Црне Горе, кад је војска аустријска стала на граници, већ крвљу залитој, према војсци црногорској, погледамо, што се ради на граници херцеговачкој.

Полазећи из Петрограда Петар II. и овога пута добио је упуство како лично од Цара Николе, тако од азијатског департамента, да живи у миру са пограничнијем турскијем областима. И није одиста без савјета рускога посланства у Бечу походио Петар II. отоманског посланика на бечком двору, Ферик-пашу, ком је изложио стање, у ком се налази Црна Гора са пограничнијем турскијем областима. Ферик-паша обећа Владици, да ће о тој ствари писати Султану Махмуту, увјеравајући Владику, да ће и са стране турске наскоро Црна Гора тако мирна бити, као што је и са стране Аустрије. Кад се Петар II. повратио на Цетиње то је одма саопштио везирима, арбанашкоме и херцеговачкоме, молећи их, да за боље једне и друге стране издаду заповиједи подложнијема им покрајинама, да у миру живе с Црногорцима, што је он са своје стране већ учинио према црногорскијем крајичницима. Остављајући за сада на страну везира арбанашкога, ми ћемо се зауставити са везиром херцеговачкијем, с којијем је Владика Петар толико посла имао.

Ми смо већ опредјелили црногорско-турске границе: Црна Гора сматрала је, да, осјећала је својим нераздјељивијем дијелом свако пограничко племе, које је хтјело дјелом да то буде, пролијевајући крв своју заједно са осталијем Црногорцима за независност своју. За то да се одржи Грахово слободно од Турака, послије свога повратка из Русије Владика огради на Грахову на једном стрмом каменитом брјешку, такозваном Хумцу, тврђаву у правом смислу ове ријечи, која је владала читавијем пољем граховскијем.[1] Осим тога Корјенићи посијеку једнога Цуцу, а Никшићи опет неке Бјелопавлиће; што су Црногорци наравно одмах осветили, ударивши и опаливши Корјениће. То је Владика саопћио Гагићу писмом од 26 маја 1838; а Гагић Татишчеву тужећи се на Владику — „који све моје опомене и пријатељске савјете презире, а управља се само страшћу лукавства урођенога Црногорцима". Истога дана, када је Гагићу писао, Владика је писао непосредно и грофу Неселроду, изложивши му своје односе са пограничнијем везирима, и јављајући му у исто доба, да се по Босни и Херцеговини купи војска противу Црне Горе, правцем преко Грахова. А Гагић је Владици одговорио 31 маја: „Има већ двадесет дана, да се овде говори како су Црногорци попалили Корјениће, убили неколико Турака и Граховом завладали, — и за то, да се Турци куше у Ерцеговини да ослободе Грахово и истерају Црногорце из својих предјела. Овај говор држао сам ја до сада за лаж, будући од Вас нијесам био предупређен о томе што се по вашој граници чини; но сад како ми ви јављате, да су Црногорци освету учинили у Корјенићима, вјерујем све што се је рекло односно Ерцеговине и Црне Горе. Турци без сумње неће оставити Грахово у црногорским рукама, — за то није се чудити, што се куше код Грахова и справљају се ударити на Црногорце. *Грахово је камен претиканија, који ће некоме велико зло проузроковати!* Говори се да има већ скупљенијех Турака и Христјана око Грахова до осам тисућах. Дај Боже да се све ово мимоиђе без великога зла". [2] Ушљед оваквог стања ствари на херцеговачкој граници, и разумјевши између редака овога писма Гагићева баш оно што је Татишчеву Гагић писао о овој ствари, Петар II. шиље 3 јуна 1838 Гагићу читаву споменицу, у којој оправдава своје становиште у овој размирици. Прије свега, односно нападаја на Корјениће, наводећи случај онај, кад су Турци жива ухватили онога Цуцу, и још на аустријском земљишту, вели: „препунивши се мјера турских безчовјечија, Црногорцима није другог средства остало, него или да се свете, или да предаду оружје. Дуг чести презревши по-

1) Гласник, књ. 63.

1) Г. Ровински погрјешно мисли, да су Турци ову тврђаву оградили.

2) Гласник, књ. 63.

шљедње, изабрао је прво, — освету над Корјенићима". На се даље наставља: „Што се тиче Грахова, за које сте ми у Вашем почтеном писму од 31 маја изволили писати, да се тамо говори, да су Црногорци њим завладали, и да се Турци купе у Херцеговини, да ослободе Грахово и изћерају Црногорце из својих предјела, чест имам саопштити Вам, да Грахово нити је данас турско, нити је од преко сто година њихово било, него црногорско. *Граховљани су од сто година више дијелили зло и добро с Црногорцима уједно;* они су с овима заједно помагали и Русима и своју крв пролијевали противу непријатеља. Њима су моји предшественици, како и осталима племенима црногорскима, шиљали старјешине, да им по обичају овоземском суде, и судили су им. Истина је, да су они Турцима давали по нешто, но то су давали од неких земаља и пасишта које су држали до града Клобука. Ја им то нијесам никада бранио нити им сад браним то давати, само да оће Турци од њи мировати, и отуда не шљедује, да је Грахово турска земља, као што сте га ви у предпоменутом писму изволили тако назвати. И други црногорски племена има, која за ће које аустријске земље плаћају, но они за то не престају бити црногорскима племенима. Осим тога треба знати, *да је Грахово, како год и остала племена црногорска често тукло се с Турцима* и опет се по обичају ових земаља с Турцима мирили, па *Турци бојећи се Црногораца нијесу до 1836 г никад смјели велику војску на њих дизати.* Поменуте 1836 г. исти везир херцеговачки ударио је преварно на Грахово, попалио га и посјекао неколико Граховљана и Црногораца, *који су им у помоћ били дошли, као што би и сваком свому племену дошли и долазе, кад Турци на које ударају.* Везир свршивши зло своје дјело, побјегао је тај час из Грахова, *и побјегао је јединствено за то, што се бојао Црногораца, који су и спремали се, да се с њиме побију,* [1] *и тако је Грахово остало црногорско, равно као и друга племена црногорска,* која су Турци кад палили, што су остала опет црногорска, којима су и насељена. *Кад би ми Турцима оставили сад Грахово, ми би морали и сва наша племена једно по једно уступити им, ако они добивају право пришјажанија мјеста тим, што га попале.* На примјер кад је при свршетку 1837 г. везир херцеговачки имао намјереније ударити с војском на наша два племена горњу и доњу Морачу, *да ја зараније то нијесам обазнао и да нијесам одправио двије хиљаде Црногораца овамо, он би из пријеваре може бити попалио обје Мораче, но за то ни по каквом праву ми не бисмо допустили, да њима принадлеже, док би смо кадри били Морачане својим оружјем подржавати. Паша скадарски, виђели сте, што ми пише за Црницу, да је његова. Да ми херцеговачкоме пустимо Грахово, он би сјутра опет искао Црницу".* Даље увјерава руског дипломату Петар II, да нема никакве намјере, да ратује; а и да је у стању, опет не би ни по какву цијену ништа предузео противу воље руског Цара, чију милост више цијени него Бог зна каква освајања, а камоли бесплодно и празно Грахово. „Но Грахово је наше, а што нама принадлежи, то лако доиста не пуштамо, као што ни други нико своје не пушта, јер кад бисмо почели то пуштавати, онда би наше мало племе изчезло међу много численима непријатељима. А да је Грахово наше, то је познато и г. Озерецковскому, који је овђе био, и о њему на мјесту идући кроз Црну Гору вјерно извијестити се могао".

Овај енергични говор Владичин и образложење становишта црногорскога према Грахову, постигло је своју сврху. Гагић је одма одговорио Владици: „Важност садржанија истога отношенија обвезује ме довести оно у точности до свједенија мојега начелства и учинити му боље познатим Ваше рјешително и карактаристичко изјасненије касателно Грахова и његовог под Вашим савршеним управленијем нахожденија. Суштество дјела уничтожава свако двуемислије: од сад у напредак министарство и ја имаћемо друго мњеније о состојанију Грахова". [1])

У исто доба Петар II. одговара (16 јула) Већи-Мехмед-паши, босанском везиру, на његово „пријатељско" писмо, да је племе граховско, од како је насељено, вазда плаћало Турцима за земље, које је држало у турској граници, а да су им Црногорци вазда судили. „У овом племену вазда је

1) Г. 1836 није Владика затекао Али-пашу на Грахову, него га је на Замаћево ждријело срио глас, да је Али-паша диго војску.

1) Лавров, 105—110.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

слободно било и Црногорцу и Турчину састати се и кад су били међу собом у највећи рат, и у том мјесту нијесу један другога задијевали, већ су се гледали, као пријатељи, до 1836 године. Ове године ударили су крију̇ући Вама муселими херцеговачки на Грахово, огњем га изгорјели и посјекли неколико Граховљана и Црногораца, који су им у помоћ били дошли. То је била прва зађевица и зли почетак за оне крајеве. С тијем ударањем на Грахово паша херцеговачки оштетио је прве договоре, које су имали Црногорци и Турци око Грахова и задио је крвопролиће и зло на оном крају ни за што друго, него за то, да покаже, како је он кадар Црногорцима узимати њихово. Ја вас могу увјерити, честити Везире, да није исти паша учинио то зло ђело од Грахова, да би Грахово стојало, као што је вазда стојало, и Турцима плаћало, и никакве смутње и буне не би било на границама, него би све било мирно и спокојно". Даље му напомиње, како се био обратио паши херцеговачкоме, тек се из Русије вратио, позивом да раде народ измирити, но да он није ни главе обрнуо, те сада моли босанског везира „да ствар граховску поправимо и да мир међу пашалуком херцеговачкијем и Црном Гором учинимо". И овдје се позиваље на обећање Ферик-паше, да ће Султан наредити својим везирима, који граниче с Црном Гором, да измире своје народе са црногорскијем. „Ви ћете овијем учинити славно и човјекољубиво дјело и подржати Вашега имена славу која се данас разгласила по овијем крајевима ради мудрога Вашега владања и добре душе Ваше". [1])

Овијем смо означили ситуацију Црне Горе према Херцеговини, у истом часу, кад је аустријска војска стала на граници противу црногорске, те сада добро схваћамо снагу оне лаконичке вијести Гагићеве у том часу: „Један турски брод изкрцао је онамадне 600 барјела праха за Ерцеговину и Босну!"

Па у чему се ствар састојала на планини Паштровској? Медаковић [2]) очевидно ствар преувеличава, али оно што је био Гагић чуо у Дубровнику није било ништа прекерано. Кад се Црмничани скупише на планину Паштровску, Владика пошље међу њих Ђорђа Савова, који 26 јула пише Владици: „У јучерашњи бој погинуло је од наше стране пет и неколико рањено, а од њихове стране било је у три пута више како чујемо, али ми се чини да је и много више". Дакле ово је било 25-ог јула, а по Гагићу први је сукоб био 23-ег јула; да је пак било и прије 25-ог боја, то се види и из писма Ђорђина, јер да није било, не би рекао у *јучерашњем* бој̇у, нити би завршио опет писмо овако: „*Данас* нема боја никаквога, нити се почињало". [1]) Још ћемо навести, што Гагић пише Владици 30-ог јула: „Допис Ваш умирио ме у неколико јербо сам видио из њега да нијесу Црногорци толико црни колико их описују, а надам се, да се је до сада утишала рат међу Црмничанима и Паштровићима, и очекујем од Вас извјешће о савршеном помирењу са Аустријанцима. Чуо сам онамад да је Ерцеговачки везир Али-паша послао к Вама своје људе, да с њима преговарате о миру: Еда тај преговор узима жељени успјех! — *Господар Император Николај Павловић још и данас налази се заједно са аустријским Императором у Инспруку не далеко од Трјешћа*".... Ми и ову овако лаконичку вијест разумијемо врло добро при свршетку писма, у ком се очекује „свршено помирење са Аустријанцима."

Али до савршеног мира није се могло доћи него тек до *примирја*, које је било потписано у Будви 8 августа 1838 од окружног начелника бокешког Ивачића и од Ђорђа Савова Петровића. Од овога дана прекида се „завада и непријатељство на планину Паштровску указано између ц. к. војске и аустријски поданика с једне стране, и међу житељима Црмнице црногорске с друге стране." Врједи чути суштину овог уговора од ријечи до ријечи: „Ово сакраћење непријатнијех поступака пребиваће до једног мјесеца дана, а и послије овога одређенога времена, неће се моћи предузимати на ново друга свађа, без да се каже унапријед за три дана. Црмничани имати ће се натраг устећи с планине Паштровске у њихове куће, и кад учињено ово буде од њихове стране ц. к. војска на ново узети ће сва она места, која су набљудавали прије него што се била појавила ова садашња злоћа. Они који би се после овог закљученог мира усудили другога заћести

1) Лавров, 111.

2) Медаковић, 84—89.

1) Гласник, књ. 63.

на који му драго начин, или опако дјело учинили, које се клони за смутити народ и уредност и општи мир, бити ће жестоко кажњен од оне власти од које буде зависио. Она пријатна притјажања, која су на планину Паштровску, тако исто и род њихов, била она што принадлежи Црмничанима или Паштровићима, остају као и прије у корист оним чије се што назива, за које за убудуће не бива овијем учињена никаква одлука". Већ у овом примирју довољно се огледа озбиљност догађаја. На сваки начин Аустрији се даје задовољштина тијем, што се Црмничани повлаче својим кућама, а Ћесарева војска опет заузимље Паштровску планину. То је Црмничане морало болъети, а боли и до данас сасвијем разложно, јер је Паштровска планина толико паштровска колико црмничка, пошто су јој Паштровићи у присоју а Црмница јој се пружа у осоју. Али народ није могао схватити односе између Цара Покровитеља и Ћесара, ком је баш онијех дана био гост, и Метернихову мсћ, него је све ишло на терет Господареву! Но ајдемо даље.

Уплеђ овог озбиљног догађаја, по израженој жељи бечкога двора, Цар Никола слиједеће године шиље из Петрограда дворског савјетника А. В. Чевкина као помоћника руске владе да посредује при разграничавању црногорског и аустријског земљишта; и Петар II пише грофу Неселроду, кад је А. В. Чевскин дошао: „Овај нови доказ монархове благонаклоности к Црној Гори подјејствовао је на мене и на све Црногорце *више него сила аустријскога оружја, којим су нам не једном пријетили. Ми љубимо своју отаџбину, као и сви народи, што љубе своју и не шиеде за њу крв пролити. По воља Господара Императора, који тако великодушно прима учешће у добро стање црногорског народа, код нас је најсветија на овоме свијету.* Ми само и желимо случаја, да би могли показати нашу безграничну привржснаст и оданост руске престолу безусловно". Даље наставља: „По предлогу г. Чевкина ја сам одма пошао у Котор, да би приступио к дјелу са аустријском комисијом, и не обзирући се на све препрјеке, које смо срјетали у опредјељавању пограничнијех земаља, тако смо успјели, да смо све свршили *осим паштровске крајине*, коју смо оставили до идућег прољећа због идућег зимњег времена. Још нијесу дигнути планози земаља, које се находе у потпуној неизвјесности." Још јављ при свршетку руском министру иностраних дјела, како је, по савјету истога Чевкина, повратио аустријској влади оружје, што су Црногорци узели са војника аустријскијех у боју прошле године, те на Цетиње донијели, да се тијем истријеби сваки знак оног догађаја. Ово је писмо Владичино од 6 септ. 1839.

На прољеће г. 1840 комисија је наставила свој рад, и Владика се обратио руском посланству у Беч, молбом да пошље опет Чевкина, „који је добро способан у радњи, а безпристрасан у дијељењу земаља." И тек јула 1841 Владика Петар могао је извијестити грофа Неселрода, да је разграничење између Аустрије и Црне Горе довршено. „Послије много труда, слава Богу, ми смо успјели довршити означење граница између нас и Аустрије, што ми је част Вама до знања ставити. Г. дворски савјетник Чавкин у овом се послу усрдно трудио за нашу корист, и да Господару Императору није било угодно наредити, да овамо дође, то се разумије, разграничење не шћаше се довршити". На и овом приликом не пропуштава изјавити одност своју и свога народа рускоме престолу: „Ваше Сијатељство, можете бити савршено уљерени, да сам ја и унапријед вазда готов с мојим малијем народом безусловно покоравати се вољи нашега покровитеља, и ако се у будуће покаже који случај, ми смо готови све учинити, што буде угодно Господару Императору, јер ми то држимо чашћу и срећом нашом; ми немамо оца и покровитеља осим њега; он је наш отац и покровитељ, а ми његови вјерни синови до наше смрти". Између редака овога писма као и онога првога грофу Неселроду ми читамо, како би Петар II радо уздахнуо за жртвама, којима се морао подложити у овоме разграничавању, да не изгуби милост и покровитељство рускога престола. Ни сила аустријскога оружја није могла толико на њега дјеловати колико један посредник руске владе, којега Цар шиље, да буде саучесником овог важног дјела, у ком посланству Господар црногорски опет гледа покровитељство рускога престола над Црном Гором!

Погранична линија дакле остала је озна-

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЦРНЕ ГОРЕ ЦЕТИЊЕ ЦРНОГОРЦИ

чена између Црне Горе и шљедећијех аустријскијех опћина: Кривошија, Леденица Горњијех и Доњијех, Оравца Горњег и Доњег, Доброте, Дуба, Сутваре, Шишића, Наљешића, Стојановића, Јовичића, Мартиновића, Побора Горњијех и Доњијех, Угљешића и Мајина. И овдје ће сада бити на свом мјесту, да довршимо питање о продаји манастира Мајина и Стањевића. Већ смо видјели, какво становиште заузимље руска дипломација према подигнутијема захтјевима аустријскијема на ове манастире, становиште, које јој је одређивало међународно право: што је било Млетачке републике, то је прешло у својину Аустрије паришкијем трактатом од г. 1814-те. Истина је, да су црногорски митрополити посједовали поменуте манастире; што више, они су их и сазградили, бар Стањевиће, а Мајине обновили.[1]) Али ови Митрополити нијесу били само Господари Црне Горе, него су били и духовни поглавари православнога народа изван граница црногорскијех у сусједној Боки. Сада је питање, јесу ли они ове манастире посједовали као Господари Црне Горе, или као архипастири православног народа у Боки? Но, пошто знамо, да су још за вријеме Владике Данила три пограничне опћине Мајине, Побори и Брајићи, биле млетачке;[2]) пошто је к томе манастир Мајине готово до врата града Будве: не може се озбиљно тврдити, да су ова два манастира била на земљишту црногорскоме; напротив остаје очевидно, да су ови манастири припадали црногорскијем владикама као црквенијем поглаварима православнијех Бокеља, што су престали бити доласком аустријске власти у Боку. Г. Ровински врло добро опажа: „Ако Аустрија, подигнувши своју претенсују још за вријеме Петра I-ог, није ишла даље, то не значи да је одступила испред чврстог карактера овога Владике; она, може бити, није хтјела огорчавати пошљедње дане овога светога старца, из чијих је руку узела Боку; али се она није одрекла од својега права, што је изјавила одмах његовоме младоме нашљеднику. Не само Аустрија, него и свака друга држава, једном сазнавши своја права, не би никад одступила од своје претенсије, само кад јој противник не би био равносилан; а такав одиста није мого бити црногорски Владика“.[1]) Дакле није преостављало црногорској Митрополији друго него да прода поменуте манастире са њиховијем непокретнијем добрима у аустријској граници, јер већ по постојећијем законима није могао ни прости Црногорац власник бити непокретнијех добара на аустријском земљишту, а камоли Митрополит цетињски, који је био у исто доба и Господар црногорски! Ми смо већ видјели, како се Петар II. противио аустријскијем захтјевима односно ова два манастира докле год је могао; ми смо видјели, како је он и у овом питању тражио руско посредовање; ми смо видјели, како му је руска дипломација одговорила позивљући се на међународне трактате; и видјели смо најпослије, да су преговори о продаји овијех манастира започели преко руског посланства у Бечу: и још се онај велики патриота не само црногорски — њему је овај појам узак био — него свесрпски, од кога већега није било ни словом ни дјелом, оптужује с ове продаје пред историјом! А кад се узме у обзир, да је аустријска влада позивала црногорску, просто да изнесе из Стањевића све покретности, што припадају нашљеству Петра I-ог, па да јој се манастир остави, да га аустријска војска заузме, — што значи, да је аустријска влада и сам манастир сматрала својом својином; треба приписати само посредовању и успјеху баш руске дипломације, што је аустријска влада пристала, да исплати исте манастире! Но ми већ осјећамо, да смо готово скривили пред сјајном ликом овога нашега великана, што смо и оволико у његову обрану рекли, јер њему не треба ничије обране!

(Наставиће се III дио.)

1) У књизи Dalmatien in seinen verschidenen Beziehungen von F. Petter, Gotha, 1875, находим, да је на Стањевићима била прије млетачка утврђена каверма; а односно Мајина у Шематизму Православне Епархије Бококоторско-добровачке г. 1876 стоји ова биљешка: „У Подмајинама налази се велељепна црква Успенија Богоматере, у којој се због оскудице иконостаса још не служи. Њу су видали владике црногорски. На вратима једне подаље од ове цркве лежеће старе ограде има увидан праг са шљедећим, по свој прилици на ову цркву односећим се надписом: Господне зданіе съгради преосвещенеишїи Господин Митрополитъ цетински скендериски черніе гори и приморія (излизано биће Савва) савршисъя 1747 апр. кд дня“. А храм је самог манастира св. Петка, дакле из старијега доба.

2) Милаковић, италијански превод Казначићев, стр. 105.

1) Ровински, 92.

Издајица.

ЦРТИЦА ИЗ БОКЕЉСКОГ УСТАНКА.

Пише **Вића Трипковић.**

I.

На крају сеоца К. у кршној Боци помаља се иза зеленог грања кућица Пера Радовића. Пред кућицом на игало потегао Перо рибарски чамац. те га калафатаје.[1]) Кад и кад подиже главу, да види, није ли му што повраз понијело у море. Кад и кад се загледао пут бијела бријега што се почимао дизати више кућице му. Загледао се у потлеушицу, у којој је знао, да бије једно срце јако за њега; загледао се, уздахнуо, па опет, задовољно се испод црног густог брка насмјешив, наставио радњу.

Сунце је већ било зашло за Орлоком, а сумрак се спуштао низ планине, кад је Перо покупив оно алата, што је било око чамца поразбацано, кренуо дома. Натакао капу ћеверицу[2]) на херо и припалио кратки чибук, па се упутио кроз маслиник и виноград на више.

Пред потлеушицом на бијелу планине красна црика од којих осамнајест година некога жељно очекује.

— Добар вечер, Марице! — назва јој Перо, скочив преко плота, којим је потлеушица ограђена била, изненада створив се пред њом.

— Добро ти Бог дао! — одговори му она стидно, оборив очи преда се и зарумењив се сва у лицу. — Јеси ли се уморио на ону пријеку радећ — упита га Марица, умилно је погледав.

— Нисам душо. Та како би се уморио, кад радим само еда те што прије својом па Божјом будем могао назвати.....

Одавна су свијеће поужгане у кућама уз игало бацале зраке у море, хотећ њима досегнути зрцалеће се у дну звијезде. Мјесец се је за задњи пут огледао у мору па се скрио за гором. Спремао се на починак. Рибари на чамцима жегу; буктећи пламенови распаљена луча по црном мраку ноћном испод огледала мирна мора окупљају рибу, коју ће, када их се накупи доста, други чамци опколити тратком. Угљен са свијетњака падне у море, па цврчећ из почетка јако, све мањим и мањим пишти гласом, док не изумре, док се не угаси. Мотреће га човјек рекô би и у њега је душа била...

Перо одлазећи уфати Марицу за руку, загледао се у црно јој око, које је она час подизала, час обарала. Шапну јој љубавну ријеч, и у тај час се јаком свјетлошћу звијезда пролије. Обоје се трзнуше, те стрављено погледаше.

Кад се Перо од Марице опраштао, Марица му опет каза, да је зао пророк њихове среће она звијезда, што се уз тако велик блијесак проли.....

II.

Лијепа је зимска ноћ. Снијег се бијелио по врхунцима планина, давао им особити чар. На небу се сјале звијезде; сјали им се у дну морском одсјеви. Ћекоја од њих залазећ, причини ти се као малена ватра упаљена на врхунцу планине, које све више и више нестаје трнећ се у снијегу.

Ни живе се душе не чује. Све спава дубоким сном, уљуљано цичом зимом. Само кад и кад чујеш повик ноћне страже. Само кад и кад видиш огњевима међусобне војничке знакове с једне главице на другу.

Усред те глухе ноћи кришом ступа струком омотан човјек горском странпутицом, за коју тек урођеник знаде. Час се заустави; — за чудо! дурбин испод струке вади — мотри наоколо; прислушкује па на даље креће.

Већ је пред потлеушицом, у којој почива Перово злато. Куцне у прозорчић. Глас се чује: Кô је божји? — Напи! — одговори путник.

Не потраја дуго; врата се на потлеушици опрезно отворе — нити да би из њих зрачак свјетлости синуо —, а путник уђе.

— Капетан Крсто! — сва стрављена, једва промуца као кроз плач Маричина мајка, чим опази дошљака. — Та, за Бога, јесте ли се помамили? Нијесмо ли вам јавили, да је ударена на главу вашу награда од сто цекина! А ви да се овако излажете погибељи. Богом вас и св. Николом заклињем, крените одмах натраг, јер вас иначе уфатише, а тада куку и нама и усташама без вас.

Капетан Крсто се међутим, бачив

1) поправља.
2) Бокељска народна капа.

струку у крај, посадио на клупу тик огњишта, па пружив руке над жеравом, сјетно се смијешио старици, која је од велике забринутости све рукама ламала и непрестано га заклињала, да бјежи.

— Фала Јело! — фала! — тронутим јој гласом одговори дошљак. — Чух о удареној награди за главу ми; знам и за погибију, него дај спреми се брзо па заједно с Марицом ајд у Петра, па му реци, да спреми чамац, да ме пребачи до Л.

Старица је још једном заклела и преклела усташу, да иде натраг, а кад виђе, да јој ништа не поможе, крену с Марицом опрезно низ маслиник до Перове кућице. Пробуди га, те му каза што је. Перо хоће кад је за капетан Крста не до Л., него и у саму ватру. И старица врати се на више исто онако опрезно, како је пошла.

III.

Док је Перо изнио из куће два парића [3]), одријешио чамац и извео га из општинског мандраћа, усташа је опрезно силазио пут игала.

Чамац се је уз пристан бибао, а Перо је стављао на мјесто кормило, појао шкарме [4]). Капетан Крсто назва божју помоћ и укрца се, а возац му отздрави, прекрсти се, сједне на клупу усред чамца, плуне у длане, дофати се парића, и чамац се пусти као галеб по заливу. Кад у море весло упре просипљу се сјајне искре; а све од сјајних искара траг оставља чамац за собом. Вијуга се та сребрна црта. Оне искре роне па опет искачу на површје несташне, док их нестане.

Усташа се навикао на тај појав, и не пази нањ, него се сав задубо у мисли. Нека му се црна слутња више по памети; хоће да је разагна, ал ова неће на неће, да га остави. Ну једном ће усташа:

— Перо! да си ми увијек спреман са Јовом и Милошем за пренос заире. Лозинку знаш, ако ко од наших буде хтио да нам се прикључи. Барица је за уходу као створена; кад будеш што важна имао да нам јавиш, ено ти ње. Чувај се шваба, чувај се мита. Знам, на тебе вребају. Сјети се Савине, [5]) сјети се заклетве.

— Не бој се, капетан Крсто — одврати возац; — неће Перо да плуне себи на образ, нити да и ако спромашно а оно ипак поштено име окаља.

Још му нешто препоручи усташа, па тад замукоше обадвоје.

Капетан Крсто изнова се задубо у мисли, а Перо као да је добио нове снаге стао да јаче вози.

* * *

Усташе у Кривошијама пшчекиваху капетан Крста, као озебао сунце. Понестало им новца, понестало заире; а наш им јунак носио пара и глас, да ће им заира што прије приспјети. Главна му пак задаћа била, да их обавијести о погибији, која им од Ораховца прије, те да неке међ собом завађене главаре помири. О помирби је наш усташа сједећ у чамцу највише мислио. Та знавао је, да Марко, харамбаша неће ни да чује за Рака, убаљаског главара, а камо ли да га за војводу припозна. Најпослије као да му је сретна мисао пала на памет, како да их помири, јер весело подиже главу, задовољно протрља руке.

* * *

Чамац пристане уз пристан у Л. Усташа се маши руком у џеп, па извади објаку кесу, у којој зазвечи злато. Извади из ње два цекина те их пружи возцу.

— Ево ти Перо за данас ово, а кад се вратим, ако Бог да, бољи ћу ти бити.

Кад Перу засја злато, као да га бијес спопаде. Очи му се ђаволски заевијетлише; опипа се за појас. Час, два премишљаше. Види добру хору, види усташу, ће се сагнуо да притегне опанке. Грчевито истргну мрнарски нож иза паса; дивљим пламом му се очи заевијетлише Скочи. А да није промашио, свједочаше крв, што је на кључеве бризнула из дубоке ране на усташи.

Задња ријеч, што је рањеник изусти, би: проклет да си, издајице . . . .

IV.

Уз тако опљачкан новац стиже Перу обећана награда на Крстову главу и лијепи златни крижић на прсима . . . . .

Сад је Перо дабогме лијепо уредио кућу. Подиго је на таван и обијелио. Отворио дућан, па му многи и завидили а мно-

3) Кратка весла.
4) Палац, на који се весло намиче.
5) Манастир близу Ерцег-новога у Боци.

ги тражили његове заштите и пријатељства. Ал Марица неће ни да чује о њему; не може га ни замислити.

* * *

Устанак се неповољно по наше сврши, па се Бокељ видио у блузи . . . . . Тешко из почетка трпио, но се рек би већ и привикô. Та како и није; погледај га, док је у народном одијелу: питом, кротак; а кад је у блузи, сно . . . . сам ти кажи!

Прође година, прође двије, а већ се на устанак и заборавило. Тек старица мајка знала сузу пролити, кад јој сину викну: tauglich.

* * *

Глуха је зимска ноћ. Бура носи дрвље и камење. Валови играју паклену игру пучином, пријете смрћу поморцу путнику. Мећаву вије низ планине, звижди око кућа, па се губи у загрљају с валовљем.

Перо лежи у ложници. Врућица га мори ето трећи дан, откад пође да проси Марицу, која му одговори, да неће никад по никад за издајицом поћи.

Ни живе душе нема код Пера; не пуштао никога к себи.

Буница болесник; тлапи му се. Црна му се слика прикаже. Види капетан Крета, сва огрезла у крви, ће га хоће да удуши. Проклет да си издајице, шапћу уста усташина. Види Марицу, као анђела осветника; пара му срце оно њено убојито око. Освета, шапћу уста погинулог јунака. Освета, шапћу уста Марице. Освета, за њима мупа и сам издајица. Устаје; иде к оружнини. . .

Плану пушка и Перо се од властите руке мртав строноштa на тле. . . . . .

Писма с пута.

Побратиму А. Мародићу.

III.

Драги Побратиме.

Ти још чекаш, да чујеш, куда ћу из Грађана; или, пошто је цијела јесен са својим дугијем ноћима прошла, и ево се и зима своме крају приближује, а од мене ни гласа ни трага, можда си већ и заборавио, ако не мене, а оно моје „путешествије“. Да нијесам пак ја тебе заборавио, ево ти доказа пред цијелом публиком *Н. Зете*. Ја сам се накањивао неколико пута да наставим моје путописне биљешке из Грађана натраг; но по оном јулском разопеку нијесам путовао него управо бјежао, да прије дођем на Цетиње, гдје у сред љета тек сунце заће тражиш иберцијер, — гдје су љетне ноћи тако пријатне и дивне, да у томе обзиру Цетињу нема такмаца на овијем јужнијем странама; а бјежао сам то преко Црмнице, најбогатије и најнапредније нахије пригорске, пуне историјскијех успомена и природнијех љепота: па какве сам утиске и биљешке у тој бјеганији могао сабрати, какву ли бих ти слику саставио овога тако живописног предјела, по ком те на сваком кораку сријетају живе воде, баште, виногради, њиве, хладовина лиснатијех стабала, куће листом на таван с прозорима у клак ограђене, и чељад жива и окретна, гдје свак хита на свој посао! И с тога ти нијесам писао, куд сам окренуо из Грађана. А већ нијесам по Црној Гори путовао све до око Савина-дневи. Као да те чујем, гдје се чудиш: „Око Савина-дневи! у сред зиме!“ — Да; око Савина-дневи. Ево како.

По моме обичају, о Божићу био сам дома. Ово је празник, што се овамо код нас још слави са свијема његовијем церемонијама од књажевског двора до сиромашке појате. Не само у Црној Гори, него и по свему приморју управо до Задра, у ком сам граду гледао владичанску столицу бадњаком уз врата и унутра сламом посуту. Бадњак је стожер, около кога се сва свечаност и радост развија, што почиње од како се у гори посијече. Кад се у први мрак — на бадњи дан — у кућу уноси и на огањ полаже треба да су сви укућани присутни, па се већ огњиште не оставља. Ту се вечера; ту се и гости примају — и ако гдје-гдје и по која суза од дима утече. Мени се не би чинило, да је бадња вечер, кад не бих вечерао гледајући бадњаке на огњу. Па се ту пјева, па се пали из пушака. На више мјеста и не иде се спавати, него из код бадњака у цркву на јутрњу. Тако је бар код православнијех, а на више мјеста и код католика. И то се не чини из простог обичаја, него из праве нужде душевне, за коју ви тамо одавна не знате; бар не у

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURĐE CRNOJEVIĆ

Н. Саду, гдје сам провео бадњу-вечер пјевајући за трпезом су двије бабе — Бог да им душу прости, јер не вјерујем, да су још у животу — „Рождество твоје“ .... и „Дјева днес“ .... што се код нас само по црквама пјева.

Овом напоменом ове наше *душевне* нужде хтио сам ти оправдати моје путове о Божићу с Цетиња у Боку преко Буковице, коју гдје-год и у новембру снијег покрије. Јеси ли читао прошле године један подлистак Бјелановићев у *Српском Гласу*, какав је снијег био пао од Његуша до Цетиња баш у новембру, и колико је муке видио док је на Цетиње дошао? И ове године је био пао један снијег испред Божића, али не велик, тако да су теретна кола у брзо себи пут пропртила. И ја сам у Котор лијепо у колима сашао скоро у четири сата, све сухијем смрзнутијем путем, премда сам испред десете кренуо и премда је сунце гријало, да љепше није могло. Али је била студен велика. Кад сам у Котор дошао, восци, који су били по мене дошли, дочекаше ме препоруком, да се што прије тршавам из Котора, јер они дијесу могли доћи у Котор прије него је параброд лед разбио, па се може опет, пошто сунце заће, лед ухватити.

И тако збиља с мојим Милутином, који ме по свом обичају ерио близу Тројице, укрцам се прије него сам мислио у свој гуц, па се кренемо још иза сунца. Знаш; у Котору зими сунце раније залази. Испред Котора није било много леда, зар како туда извиру живе воде; али кад смо дошли испод Прчања, требало је да кроз лед тражимо тамо овамо разбијену путању сваки час. Чини ти се, да пред тобом нема ништа, а онамо лед у један комад. Истина није дебео, гдје више гдје мање од по центиметра, али довољно да у дугој вожњи лађицу посијече, ако није проломљен. На гдје још није проломљен, могао би заћи, да већ не можеш напријед. Тако је баш испод Столива зашла једна лађица, која је пут Котора одила. Два су восца а један господин сједи. Докле један возар разбија лед пред лађом једнијем веслом, други га чека, да завезу, да се мало напријед помакну. Па све тако, а к вечери је ноћ. Хотио бих, да их моји восци зовну, да их упуте кроз проломљени пут, којим се ми возимо, али смо далеко, па и не познајемо лађицу. Кад ли ко је то? Мој пријатељ Илија Рамадановић, кога и ти познајеш. Дозивљем га по имену, али од ломљаве леда и од алака возаца одма не чује. Кад ме опази, чисто му лакше би. Али ја сам био близу, да из леда изађем, јер се не леди залив него до Верига, а он је тек био у лед ушљего, и морао је наш траг ухватити, да ту вечер у Котор стигне.

Ово ти узгред биљежим, да усавршиш појам, који си добио о Боки, гдје расту гајеви наранача и лемуна; али треба, да још опазим, да се овако сваке године не леди залив; и то да се сљеди, ваља да буде тишина без капи вјетра.

Пошто сам провео дом божићне празнике, уз које је био снијег већ прекинуо саобраћај у колима између Котора и Цетиња, кренем из Котора у очи Водокрића лођидовијем парабродом *Делфином* пут *Оцња* у госте Митрополиту Хаџи-Сави, одакле ћу већ лако преко Сутормана на Цетиње. Ту ноћ је снијег падао и брда су унаоколо залива била осванула скоро до пола бијела. Небо је било натмурено, али је била тишина. Још смо се могли надати лијепоме времену, да нам барометар није ту наду убијао... Право да ти кажем, да нијесам ноћио на параброду — по доброти лођидовог агента у Котору — не шћах се то јутро на параброду укрцавати; али пошто сам већ био ту, е да се не разузда баш та олуја! На још у Оцињ путује г. Аргиропуло, царско-руски министар резидент на Цетињу, и г. А. Николајевић; а до Бара путује с нама г. Захарија, управитељ барске луке: бар сам у доброме друштву.

Из Котора смо дакле кренули у шест сати, — тек се почело провиђати. Моји сапутници спавају мирно, а ја сам разгледао залив, куда пролазимо, као да га прије нијесам гледао; особито посматрам докле је гдје пао снијег, и како изгледају испод снијега с једне стране голе клисуре а с друге израђена или гором, гдје-гдје и зеленом, застрта брда; и оне греде што вире изнад Доброте, па изнад Стрпа и Липаца, пружаху се између малијех простора бијелијех, на којима се могао снијег зауставити, те ти је тако на први поглед пред очи стала пластичније него икад сва страхота онијех горостаса; као опет с друге стране што ти је боље у очи падала радиност бокељског

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

тежака, гледајући по стрмијем врхунцима уске бијеле дође, које растављају црне међе, гдје винова лоза рађа.

Но гле лијепа и велика параброда под Перастом! Јели то *Јарослав*, што је Цар-Покровитељ даровао Црној Гори? То ти је *Јарослав*, коме је било суђено да први развије по великијем свјецкијем пристаништима и по недогледнијем океанима заставу приморску, а то ти је српска тробојница са монограмом Н. I. и круном у средини. *Јарослав* је дугачак 314 нога, висок је 34 ноге, а највиша му је ширина 37 нога. Може укрцати до 2000 тонелата, а може чинити до 14 миља на уру. На њему сам видио — то већ знаш, да сам на њега одио — морепловнијех справа, што нијесам до сада; ту ти је, мој брале, и величина, и љепота, и раскош; али је и у добријем рукама; Бокељи су на гласу поморци, а такође познато је кичељиство бокељскијех капетана, да им се бродови одликују по свјецкијем пристаништима чистоћом и уреднијем држањем од свијех бродова осталијех народа. На њему су сва три капетана из Боке; а заповиједа га кап. Андро Бурковић из Рисна, рођени брат нашег начелника поморског одјељења, г. Славомира Бурковића.

Јарослав је допловио из Одесе крцат жита, што је већином искрцао у Медуји, одакле га је лакше превести Бојаном и скадарскијем језером по нашијем пристаништима на скадарском језеру; а остало је довезао у Пераст, одакле га је ближе прихваћати нашијем Херцеговцима. Донио је и нешто брашна и шећера, што је у Бару искрцао. Из Пераста је пошао на Сењску Ријеку, да крца дуга за Марсиљу; а из Марсиље не знам куда ће. На сваки начин *Јарослав* ће најприје служити Црну Гору, пак ће као и други параброди трговачки радити у свјецком промету.

Нијесам могао да прођем мимо *Јарослава* а да ти га не прикажем, а знам да ћеш ми позавидјети, кад промислиш да ми је испред куће пролазио и да ми је тако близу био усидрен, јер знаш, од Пераста до Лепетана нема више од четврти сата. Али ће ти ту завист сада замијенити саучешће у правом страдању твога побратима.

Док смо били по заливу, море је било мирно, али се небо све грђе кострешило; текер смо дошли на излазак из залива, срио нас је јак вјетар од југоистока и велико море, нама противно. Почео је *Делфино* ронити носом, али срећом не вала; капетан ме храбри да се овај параброд најбоље држи на мору од свијех лођовијех параброда. И ја сам стануо у салону, што је на крову параброда, према једноме прозору, што гледа на сухо, једном ногом стојећки, а другијем кољеном на диван, подбочивши главу на лакте, подапрте у исти прозор, ту непомичан као скамењен; ако се ноље макнем, зло; јер мени уди море у највећем степену. Тако сам се неколико држао, све гледајући зелену обалу луштичку, до близу острова и тврђаве, што носи име бившег гувернера далматинског Мамуле; али богме већ не могах, и не знам како сам доље у кабину сашао .... Пошто ме море добро измучило, ту сам у оном мртвилу заспао; кад од једном чујем звеку ланца, којим се параброд усидрио; не миче се. Мислим: гдје смо ово? Пошто сам мало снаге прикупио, дигнем се из кревета, па полако горе у салон. Кад што видим? Преда ме Нови, Топла па Игало, а ми смо у Суторинском затону под Њивицама на *окупираном* мору! Гледам, која је ура; близу једанајест! Долази капетан и каже ми, како смо млатили противу мора и вјетра, и млатили; али већ није мого параброд напријед; осим тога били су се спуштили у море три шмрка; и тако се требало натраг враћати и тиху луку тражити. И ми смо је нашли; параброд се ни мало не миче, као да је прикован.

Ту смо и обједовали. Ја нијесам имао те воље, али сам пријед обједа коњаком желудац поправио, па сам се што-шта дофатио. Него ту за трпезом каже нам капетан, да мора опет изаћи да покуша бар до Будве. Кад сам то чуо, одма сам, док сам здрав, пошао у моју кабину, лего и заспао. И пробудио сам се, кад се параброд усидрио иза острва Св. Николе према Будви. Била је већ ноћ. Па ћемо ту и преноћити. Ето лијепе згоде да изненадим пријатеље у Будви; али се не може на сухо од великога мора тек се иза острва промоли, па и још ноћу!

Освиће Водокршће и снијег до мора. Као да се море мало умирило. Дошле су из Будве барке по нешто трговине. Около

девете крећемо. Ја сам се опет намјестио према једноме прозору као јучер непомичан; хоћу да видим Паштровиће, које још нијесам видио, но ипак нијесам се много користовао, тако да нијесам био у стању опредјељени појам саставити о овом чувеном нашем крају, на ком су поникли четири манастира: *Режевић, Прасквица, Градиште* и *Дуљево* — отаџбини светога Стефана Штиљановића. Само ми је у очи пала мала али весела варошица *Кастеластва* на самој обали. Па одма долази *Стич*, гдје смо свранули, да искрцамо неке војнике и нешто трговине. Ту је почео тако снијег мести, да се крај као кроз маглу видио. Ипак ми се учинио предјел романтичан; зар и љепши, што га је оружје црногорско било ослободило, ма да су га тврђаве *Хај* и тврди *Нехај* чували.

Одма се до Стича пружа у море дуг низак ртац, на ком се из далека црне огромне развалине Богородичног манастира, што га је градила супруга краља Уроша, српска краљица Јелена, кћи Балдуина II, цара цариградског, мати краља Милутина, који послије смрти мајке своје потврди њезин запис овоме манастиру, да настави оно пријатељство с Римом, које је она подржавала.

Иза овога ртца одма ти се отвара величанствени барски амфитеатар, какав нијеси видио пловећи од Тријешћа до Котора. Изнад њега се дижу у небо поносито *Сутурман*, *Румија* и *Лисиљ* са сјеверо-истока, а од истока к југу пружио се у море рт Волуица, иза кога смо се усидрили, у савијем мирноме пристаништу, у десет сати. И то је мени био први пут на црногорскоме, на ослобођеноме српскоме мору! Таман ја стао да уживам у посматрању те дивне природе, снијег стао мести тако, да се већ није крај видио. Али су нас с краја лађе нашле, и одмах се почело искрцавати трговину.

Но, сада на растанку са г. Захаријом, човјеком најкомпетентнијем, да нас савјетује, истичем ја питање: да ли да се у Бар искрцамо или да идемо даље до Оциња. Г. Захарија, човјек тих и смотрен, не изговара категоричког савјета, али ипак нагиње више к мисли, да би боље било да се искрцамо. Али капетан од параброда јамчи, да ћемо се лако искрцати у *Валдиноће*, гдје вазда долази из Оциња лучки чиновник, када се параброд чека по ружну времену. Право да ти кажем, ја шћах најрадије краја се дохватити послије толикога страдања по мору, али сам у доброме друштву, па ајдемо даље.

У то је и снијег престао, те сам почео опет да посматрам ово наше пристаниште. Али је снијег све једнијем бијелијем плаштом до мора покрио. И ту сам опазио ријетку појаву. Знаш, да су маслине и зими лиснате, и то је лишће тако густо, да зауставља сав снијег, што на маслину пада. Сада представи себи читаве маслинике тако бијеле, кроз које се ипак види зеленила, јер снијег само озгор стоји — је ли да мора такав пејзаж диван бити? Па и још када ту слику допуниш лијепијем књажевскијем дворцом, који се на самој обали види у великој авлији су два кјоска и још некијем мањијем зградама до авлије, што дворцу служе! Та је слика стала према мени и нијесам могао с ње очи дигнути. Иза Волујице, гдје смо ми пристали, види се неколико кућа, и то се зове *Пристањ*; али се не види варош барска, која се увукла иза једног брјешка под Румијом. Са Пристања ће бити до вароши једно по уре у колима; мало мање до књажевског дворца. По томе можеш судити о простору овога амфитеатра.

У само подне параброд је био готов да креће, и објед да се на трпезу носи; али мени неко предосјећање није дало да ту сиједам; и погодио сам; тек смо изашли из луке почео је и вјетар и море да јача. Не мари ништа; ми ћемо у Валдиноће. Ту ће нас и коњи дочекати. Кад тамо, из Оциња није дошао лучки чиновник, без кога параброд не смије ни искрцат ни укрцат никога. Валдиноће је најпоузданија лука не само на црногорском него и на цијелом арбанашком приморју. Али је мала; ипак је у њој било усидрено до двадесет оцињскијех трабакула. Параброд је ту мало постојао, жвиждао, али узалуд; нијесмо никога видјели, да се миче, или да нам какав знак чини с краја. Капетан се извињава; не може нас искрцати; такав је закон; учиниће све што се узможе, да нас под Оциљ искрца. Али се ми томе не надамо; лађа неће моћи доћи по нас; и ми се већ ресегнирамо да идемо даље до — Крфа! Кад под Оциљем ево Бога ми добре лађе с краја. Оцињани, прави соколови на мору, приступају као да

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DUBRE CRNOJEVIĆ

је најљепше вријеме, ускачу на параброд, узимљу наш пртљаг, и том њиховом равнодушношћу и нас храбре. У час је била пуна лађа, јер осим нас из првог мјеста било је још неколика путника. И ми се отиснусмо од *Делфина*, гледајући што ће сада бити, гдјели ћемо пристати, да се искрцамо, јер пред собом не видимо него како се морски валови разбијају о хридине, на којима стрше у вис зидине града Оцињског, пењући се уз њих запјенушени. Али Оцињани, стари на гласу поморци, знаду гдје ће и како ће. То им на лицу читамо, па се ни мало не бојимо. И иза једног вала и другог уђосмо између онијех хридина као у један мандраћ са игалом финијем пијеском застртијем. Ал' ако смо у заклону од удараца валова, море унутра не стоји мирно него како валови надвор ударају и одбијају се, тако и нашу лађу по оном игалу час напријед баца, час к себи повлачи, докле су нам с игала прихватили повраз. На онда загазише Цигани и по двојица стадоше нас искрцавати на сухо, зграбивши по једнога за бедре, а ми њих около грла. И тијем је свршио овај мој *први пут по нашем мору*.

У идућем писму наставићу ти о мом пребивању у Оцињу и повратку преко Бара и Сутормана на Цетиње.

Л. Томановић.

Књижевни преглед.

Илија И. Вукићевић. Приповијетке I. Биоград. 1890. Цијена 1 динар.

Највише се ради на нашој приповијетци у Шумадији. М. Миличевић, Владан Ђорђевић, Милорад Шапчанин, Милован Глишић, Лазар Комарчић, Лазар Лазаревић, Јанко Веселиновић — све су ово имена добро позната на пољу наше приповиједалачке књижевности, према којима толико имена не би могли скупити у цијелом осталом Српству. К овијема се придружује ево и Вукићевић првом свеском својих приповиједака, које смо већ читали по нашијем листовима.

У првој — *Све сам знаш!* — сеоцка кућа живи у лијепоме складу домаћему. Но тај рај претвара се брзо у пакао. Домаћин доводи дома покрај жене живе лијепу јараницу, као тобож да јој буде од помоћи. Жена трпи и плаче кад је нико не види, пошто није могла то зло да предупреди. Узалуд су се од њега сви бољи људи удаљили. Узалуд су га пријатељи и опоминьали. Док му једном не удри најстаријег сина — те добро. То оца разјари, и ишћера је из куће. А кад му се син оженио, дозва га преда се и рече му: „Од сад памет у главу! Пази ову твоју жену као очи у глави... Нико ти неће бити као она. Немо̂ да ти себе поминьем. Све сам знаш!“

У другој — *Под багреном* — опет гледамо како један мајстор живи у лијепој љубави са својом младом лијепом супругом. Једном се справљају заједно на вашар. Жена тражи иглу да нешто припучи. Муж се нашалио: „Меми си лијепа и тако а за другога се ваљда и не спремаш“. Она писну: „Зар то да дочекам кукавица!?“ То је био почетак. Отада се узјугуни. Мајстор ради да на лијепе заглади, али све горе. Не попушта; па још стаде да му пркоси. Стане пред дућан, па кад нађе који момак или млађи човјек, а она очима за њим. Па као да га је и помрзла. Јадноме Милети прођоше весели данци. Већ је ставила и образ под ноге. Једног сусједа не само гледа, него се и ноћу с њим састаје. То је и Милета већ опазио. Од јада већ изгледа као очајник. И пак још живе заједно. Сједе заједно за трпезом и не проговарају. Он онет покушава на лијепе. Али не помаже ништа. Дошло је до тога, да су му почели пријатељи говорити о ноћнијем састанцима женинијем му са онијем сусједом. Не зна већ што ради. И калфе Милетине то све виде. Па су га видјели ноћу под багреном, гдје некога чека. И једне ноћи ту ухвати невјерницу са сусједом. Није им ништа учинио, него сусједу наложио, да је дома води; а он се опет ожени.

У трећој — *Јели жив?* — газда Алекса посилио се. Мисли: „ко смије са мном?“ Па навалио на сусједа Мојсила, да му прода једну ливаду. Овај неће да је продаје. „Кајаћеш се!“ запријети му Алекса. И наста између њих непријатељство, право ратовање, које тек прекида рат с Турском. У то били Алексу закметили, па сио у судницу и ста писати, ко ће на границу. И записао Јашу, јединца Мојсилова, противу закона, из мржње. Родитељи му стари остадоше као посијечени. Али се Јаша

као јунак прославио и обрадовао кућу. Село се купи на весеље у њу; а Алекса још ништа не зна за свога Новака; и у његовој кући завладало очајање. Ал' брига очина савлађује ону силу Алексину, па гологлав бану у Мојсилову кућу. „Јели жив?“ — јекну Јаши. „Жив је и здрав и колико сјутра ето га!“ — обрадује га Јаша. Да Алексу не прихвати Мојсило са ближњима, паде од радости. И ту се помире.

У четвртој — *Два растанка* — бата приспио да се жени, али од стида још није ниједну дјевојку ни погледао. У кући је на женидбу још млађи му рођак Милета, па бату нагони, да се жени, па ће и он. И бата се загледао у Гроздану, ал не може Милети да каже од стида. Најпослије му открије тајну. То Милету убије, јер је и он био баџо око баш на Гроздану. Али се савлада. Како би брату отео дјевојку? Што би реко стриц и стрина? Кад му није суђено, шта ће! А бата се опет крије од Милете; стиди се; не смије га у очи погледати. Кад се опет сами нађоше, пита Милету, јели му казао родитељима. „Ја шта!“ — „Их грдан! а што рече он?“ — „Да те жене, ја шта ће?“ — И бата се оженио. Стари Петар чини велико весеље, па у томе весељу гледа Милету: „Види га, какав је! Још њега да оженим, па послије вала да умрем.“ — Ал Милета другу мисли. Нагони га стрина, нагони бата — све узалуд. Кад му Гроздана није била суђена, неће ни другу. Ал' то не смије никоме открити, него тражи које-какве изговоре. Понајбољи му је, што се боји какве напасти, да ону слогу кућну не замути. А Гроздану пази као сестру. У кући прави рај, само да се још Милета хоће оженити! Ал не протече пуна година, а Гроздана родила шћерку па умрла. Бата се опет оженио и син му се родио. Тада Милета прихвати Грозданину шћерку Росу као рођену, кад своје нема. Кад нарасте није било љепше цуре. Милета је уживао, али је ваљало да се и с њом растане — усрећио је за момком, којега је љубила.

У петој — *Подсвојче* — чича Марко и Круна прихватили из севапа сироче Паву и подигли је. Приспјела је већ и на удадбу и гледа Рајка. А Рајко њу. Но он ваља да иде у војнике; а ту је удовац Јеротије; живи добро. И Круна се заузме да је вјери за њим. Пава се противи, ал' Круна мисли да се то стиди. Вјеридба је свршена и справља се пир; но сиромах Јеротије види, да га Пава не може ни видјети; каже Круни, ал она му одговара, да је то стид. — „Ја што би ти? дјевојка је!“ — Ал' уочи пира утече из куће по снијегу, а не зна гдје ће. Иде пртином напријед, ал' зло вријеме у пустоме пољу савладало је, под старијем бријестом, на распућу. И ту паде. Али срећом Милојко нађе га колима, па је ту видио и прихватио на кола обамрлу, и живот јој спасао, те је зором доведу чича-Марку. Кад се Рајко с војнице повратио дома, вјенчао је Паву, а Јеротије му је кумовао.

Ово су предмети приповиједака. Прве двије су из брачног живота. У једној и у другој видимо како супрузи живе срећно и задовољно; ал у првој муж нарушава ту срећу, а у другој жена; и онај рај земаљски претвара се у пакао, који нас згражава. И ш чега све то? У првој видимо добру жену, добру мајку и добру домаћицу. Нема ни прамка на небу њиховог брачног живота. Али се муж загледао у лијецу удовицу Савку, и нагон животињски савлађује све: и љубав супрушку, и љубав очинску, и корист кућну, и стид људски, и страх божји. Па пошто се наситио, повраћа се опет својима. А у другој жена из простога јогунлука и пркоса тражи другога; што мужу, који је не престаје љубити, не подноси образ и раскида брачну свезу. И овдје видимо, како невјери жениној нема лијека, дочим има мужевљевој. Ако је писац хтио истакнути ту неједнакост, која влада бар код нас Срба, он је овијема приповијеткама успио.

Но ако има у нашему народу оваквијех порока, има и врлина, што свједочи Милета у четвртој приповиједци. Његова љубав према Гроздани и према миру кућњему сасвијем је разумљива. Он љуби Гроздану тако, да не допушта већ ниједној да њено мјесто заузме; али љубави тој неће да жртвује љубав, која га је подигла и која му чика-Петру чини, да посред пира синовљева у њега упре очи: „Види га, какав је! Још њега да оженим, па послије.... вала да умрем!“ Ово Милетино пожртвовање, па његова љубав према Гроздани, која се у сестринску била претворила, и послије њене смрти, око Росе савила, да је закрили од маћехине љубави, мора

да годи свакоме доброме срцу, особито српскоме, непокваренome, које то добро разумије.

Подсвојче нам представља обичну тежњу нашијех старијех, да удоме не само *подсвојче* него и рођено дијете у добру кућу, па и ако нијесу увјерени, да оно љуби друга, кога су му они нашли; и у нашему народу простоме, непокваренome, томе се кћери слијепо покоравају, а камоли не посвојчад! За то, у овој се приповијетци не огледа народни живот, већ можда какав изузетак.

Приповијетци *Је ли Жив?* предмет је опћечовјечански. Брига очинска јача је од сваке човјечије страсти. То је писац хтио доказати, и успио је.

Као првенчад млада приповиједача нас су ове приповијетке задовољиле и ми их препоручујемо нашим читаоцима. Оне нам откривају лијепи дар и добар правац, те нас овлашћују да се и бољему надамо од њиховог ауктора, који је сада дужан, да иде напријед не толико у производњању колико у умјетности, јер умјетности нема краја а живот је наш кратак. Лазаревић је мало написао, али оно мало такво је, да му је дало првенство на пољу приповијетке наше и име обесмртило! **Т.**

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆ

ПЕДЕСЕТА.

У малом збору припознатијех првака наше књижевне републике *Лазо Костић* одавна је заузео једно од најодличнијех мјеста, те није чуда, што су се његови књижевни другови и пријатељи из близу и из далека сјетили његове педесете, навршене почетком ове године, и — мило му или жао — огласиле је у српскоме свијету. [1])

1) Иницијативом уредништва Н. Зете његови цетињски пријатељи и поштоваоци приредили су му вечеру у великој гостионици, на којој је било до 40 учесника, међу којима је било преставника из највишијех кругова. Наш сарадник, и новоназначени бригадир Поповић-Липовац изговорио му је званичну здравицу, на коју је слављеник одговорио лијепом здравицом Његовом Височанству Књазу, каква је тек могла потећи из онако пјесничког и патриотског срца. Друштво раздрагано згоднијем пјесмама и здравицама разишло се тек у 2 уре по поноћи.

То одлично мјесто даје Лазу Костићу најприје његов пјеснички рад. Његове двије трагедије *Максим Црнојевић* и *Пера Сегединац* признате су међу најљепшијема од те врсте производа наше књижевности; а поред њих пружио нам је у лијепоме преводу *Ромеа и Јулију* па *Хамлета* великог драмског умјетника *Виљема Шекспира*. И као лирски пјесник Костић нам је обогатио књижевност. Његове су пјесме изашле у двије књиге; особито су му баладе лијепе, међу којима *Самсон и Делила* остаје међу најсавршенијема умјетничкијема уопће производима наше књижевности.

Но Лазо Костић није само пјесник — он је један од највећијех нашијех учењака и мислиоца. То свједоче његови философски радови: *Основа љепоте у свијету с особитијем обзиром на српске народне пјесме* — па *Основно начело, критички увод у општу философију*. Оба ова рада добила су расписану награду Матице Српске. О првој се овако изражавају референти матичини у своме извјештају: „Једно од главних начела, на коме је основао своју науку велики енглески природњак Дарвин, то је познање: да укрштај у природи ствара увијек најбоље врсте. Само што је то увиђење, по спорој природи индуктивне методе, још врло скучено, те га и сам Дарвин примјењује само на сферу плођења. — Још нико није покушао, да то преважно и чинима доказано признање нарави животињског и биљског плођења рашири на цио круг познатих нам појава. На ни у самој области плођења није се још ни почело испитивати, за што то тако бива. Дарвину је доста, што је видио добре посљедице укрштаја. — Али влада тога начела, та основна мисао свијета, та праистина живота — начело укрштаја, у свима видовима му, познаје се не само у свима тјелесним, спољашњим појавама, већ *у цијелој радњи човјечијег ума и срца, па и у самоме царству љепоте, на име у пјеништву, гдје се оно најљепше развија*. — Да то начело, начело укрштаја влада свијетом, то разлаже и доказује и писац врло оштроумно у својој расправи". На на другом мјесту: „Да се то све дозна и докучи, радили су неки научењаци дедуктивном методом, која из општих закона изводи поједине појаве, а други су пошли индуктивним путем, да из појединих познатих појава саставе још не

познати општи закон. — Писац укрштајем те двије методе долази до онога, што је хтио да докаже. *Једна му је узданица успјеху како у животу тако и у науци: слога те двије велике стране научне методе, управо укрштај та два правца*". Па завршују свој извјештај овако: „морамо се дивити његовом труду, којим је сабирао градиво, да огради своју тешку, завојиту зграду; морамо се поклонити његовом великом разноликом знању, што га је развио око тако мучнога посла; морамо признати, да тај његов рад, који ће у ученом свијету бити од великог замашаја, заслужује наше потпуно признање, заслужује и већу награду од оне, што је расписана за такво дјело". [1] А о другој његовој радњи веле: „Др. Л. Костић, који је начело укрштаја у пређашњој својој расправи као основно начело љепоте тио да изнесе, износи данас исто начело као основни камен цјелокупне своје философске системе"; тер тврде, да су се увјерили, проучавајући ово дјело, „да је др. Л. Костић у овом своме новом дјелу још дубље ушао у суштину своје мисли и да ју је новим доказима и новим разлозима поткријепио". [2] Одиста, када узмемо у руке ове радње Лазове, с једне стране морамо уживати гледајући Србина, пуна тако различитога знања и способна да тијем знањем тако продире у царство философије; а с друге стране морамо се поклонити пред вољом, која до толикога знања долази.

По таленту примљеноме с више, и по богаству знања стеченога његовијем трудом, а у лијепом здрављу, које ужива, ми се можемо надати, да ће Лазо Костић у другој својој педесетој бар још толико привриједити у умну српску ризницу, колико је у првој привриједио, тијем прије што се већ одомаћио на огњишту Његошеве поезије а под окриљем Књаза-Пјесника.

Наши Листови.

Нашим учитељима препоручамо **Школски Лист,** што ступа у XXIII годину живота свога под уредништвом дичног Србина г. *Н. Ђ. Вукићевића*, велезаслужног књижевника и педагога, чији позив на претплату донесосмо у првом броју. Обраћамо мажњу *на спуштену цијену за пријатнике из Црне Горе* — само 1 фор. на годину! Заиста, требало би да га сваки учитељ црногорски прима.

На исти начин препоручамо **Домаћи Лист,** што у *Сомбору* издаје и уређује г. *Стеван Коњевић*. Овај лист за домаћу економију требало би да држи свака кућа наша, у којој ко знаде читати. Излази два пута на мјесец на читавом табаку а не стоји вего 2 фор. на годину!

Пред нама су три посљедње свеске **Љетописа** од прошле године. У њима се довршују радње започете у првој свесци, и доносе још шљедеће: Треба ли да нам је књижевност патриотична? од *М. Цара;* Српска демократија у средњем вијеку од *Драгутина Илића;* Др. Јосиф Панчић као педагог, од *Ј. Миодраговића;* Од Биограда до Рашке. Успомене с пута од *М. Живковића;* Нови прилози за познавање вина, од *М. Петровића;* Кринка — трагедија од *Н. В. Горића;* Дарови неба — пјесма од *Војислава;* Књижевност: На селу и пољу од П. Адамова и Из Црне Горе и Приморја. Приповиједке Сима Матавуља — оцјена *М. Пејиновића;* Говори у свечанијем сједницама књижевног одјељења М. Српске: У спомен Јавову Игњатовићу о св. Сави г. 1890 говорио др *М. Савић;* Читула: Васа Јагазовић, народни добротвор; Гласник из српског и словенског свијета: Прослава 40-годишњег књижевног рада Змај-Јована Јовановића у Кишфалудијевом друштву у Б. Пешти; Преглед повјеснице словенских књижевности: Књижевност у Словенаца — од дра *Стевана Павловића;* Изводи из записника књижевног одјељења 1890 године.

Све су ово радови, које књижевни одбор Матичин оцјењује и награђује, и за то би излишно било овакав часопис препоручати. Излази у тромјесечнијем свескама, а цијена му је 2 фиор. на годину.

Примили смо прву овогодишњу свеску биоградског **Наставника** за *Јануар* и *Фебруар* с овом садржином: 1. Философска настава у нашим средњим школама од дра *Љ. Недића;* 2. О јеличком метеориту и о

1) Љетопис матице српске књ. 131.
2) „ „ „ „ 141.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЦРНЕ ГОРЕ ЦЕТИЊЕ

метеоритима у опште од *А. Станојевића;* 3. Један математички задатак са професорског испита од *Ст. Давидовића;* 4. О настави минералогије у средњим школама, написао др. В. Курц, превео *П. С. Павловић*; 5. Glagolitica. Würdigung neuendeckter Fragmente. Von Dr. Jagić. Реферат *Љ. Стојановића;* 6. Школска реформа: *а,* О преуређењу учитељских школа у нас од *Ј. Миодраговића; б,* Питање о средњим школама у Њемачкој од *М.;* 7. Професорско Друштво: Из управних записника. Хонорисање штампаних чланака у *Наставнику* за г. 1890; 8. Просветни записи: Рад у школи и за Школу (Живи језик на испиту зрелости. Њемачки језик у средњим школама у Француској); 9. Некролог (М. Тенковић); 10. Библиографија.

Наставник излази у двомјесечнијем свескама од 5—6 табака и долази на годину 5 фиорина. Претплата се шиље г. *В. Димићу* проф. I. гимназије, Биоград, Поштанска улица, број 18.

Нови Васпитач, орган за педагошку књижевност, што излази у *Н. Саду* у мјесечнијем свескама под уредништвом г. *Мите Мешковића*, ступио је ове године у четврту годину свога живота. У првој и другој овогодишњој свесци осим осталијех стручнијех радња доноси врло интересантан чланак под насловом *Утицај Кирацијева дјеловања на народну школу.* Цијена му је 3 фиор. на годину а за Србију 8 динара. Најбоља је препорука овоме листу име његова уредника, који је својијем радом на педагошком пољу заузео мјесто међу најбољијема српскијем педагозима.

Претплату и писма ваља слати самом уреднику у Бјеловар.

Примили смо **Просвјетни Гласник,** службени лист министарства просвјете и црквених послова Краљевине Србије, што у Биограду излази у мјесечнијем свескама под уредништвом г. *П. Ђорђевића.*

Осим службенога дијела, радње главног просвјетног савјета и школског љетописа, у рубрици *Наука и Настава* ова јануарско-фебруарска свеска доноси слиједеће радње: Поглед на наш политички и књижевни развитак у XV. вијеку од *Св. С. Симића;* Флористика Босне и Херцеговине од *Ж. Јуришића;* Непосредно изналажење осовине у централној пројекцији купиних пресека од *Ст. Давидовића;* Историја палеонтологије од *Св. Радовановића*; Прилошци к српском рјечнику од *Ј. Максовића;* Какая треба да буде програм из латинског језика у VII и VIII разреду од *С. Максића;* Настава читања превод с њемачког; а у рубрици *Критика и Библиографија:* Горски Вијенац, издао др. М. Решетар, реф. од *Љ. Стојановића;* Лукьановскій. Горный Вѣнецъ, реф. *Љ. Стојановића;* Косовска споменица, реф. *Љ. С.;* Vienac zabavi i pouci, бр. 1—5 г. 1891, реф. *Св. С. Симића.*

Г. Љ. Стојановић овако почиње свој реферат Решетарева издања Горског Вијенца: „Колико тешкоћа у *Горском Вијенцу* има и за нас Србе, а камо ли за странце, осјетио сам тек онда, кад сам га прије неколико година читао у Бечу са г. Кирстеом, и кад је ваљало сваки стих страним језиком казати. Тад сам јако осјетио потребу једнога издања, коме би био додан опширан коментар тежих мјеста. Таквог издања ми до сад нијесмо имали (јер Љубишино издање неће нико озбиљно за такво узети). Ту празнину у нашој књижевности предузео је да попуни г. Решетар овијем својим издањем, и он је тај тешки задатак — то одмах изјављујемо — врло добро извршио. Зато га ми најтоплије препоручујемо, а школске књижнице никако не би требале да буду без њега". Па признајући да је „много лакше сада исправљати и попуњавати него изнова цио посао радити" — претреса опширно г. Решетарев коментар, чим му пружа први драгоцјен прилог. Г. С. овај свој реферат завршује слиједећом угодном вијести: „Мило ми је што овом приликом могу јавити, да ће скоро изићи Г. Вијенац и на шведском у преводу г. *Алфреда Јенсена*, познатог већ у шведској књижевности преводом Пушкиновог *Онјегина* и Шчедринових скица. Г. Јенсен се бавио и у нашој средини и изучавао језик и нашу новију и народну књижевност. Поред осталога превео је и *Горски Вијенац,* написао му опширан увод о владици—пјеснику и додао опширан коментар. Тај свој превод поднио је на конкурс шведској академији и добио — од 56 конкурената — другу награду: повећу злат-

ну медаљу, на којој је на једној страни слика оснивача, краља Густава III и година оснивања академије 1786, а на другој девиза академије: Snille och Smak (геније и укус). У одлуци академијској вели се, да је превод врло срећно испао, а да је *оригинал чудноват и интересан, јер се необично а често и заносно огледају у њему обичаји и погледи цијелог једног племена.*"

А свој реферат о руском преводу *Горског Вијенца*, који је у Москви изишао још год. 1887 (а ми тек сада за-њ чујемо!), господин Стојановић овако почиње: „Кад је г. Решетар онако незадовољан са Кирстеовим преводом Г. Вијенца, што ли ће он рећи, кад прочита руски превод? Погрешке и нетачности у немачком преводу могу се избројати, и према величини спјева и према тешкоћама у разумијевању смисла (а колико таквих тешкоћа има, јасно се види из овог најновијег издања) слободно се смије тврдити, да их није много. И за такав превод г. Решетар вели: „О самом њемачком пријеводу нећу и не могу да судим, али опет смијем слободно рећи, да се бистро види, да га није пјесник преводио већ филолог." За овај руски превод могу ја са своје стране слободно тврдити, да га није преводио ни филолог ни историк, а пјесник.... то нека пресуде његови земљаци." Тијем се ваљда може протумачити дуboко ћутање, у које је потонуо тај превод г. Лукјановског.

Још нам је *П. Гласник* донио радосну вијест, да ће до Ускрсења изаћи из штампе од Вуковијех списа 1 књига, женске пјесме; а да је и од рјечника Вуковог сложено већ 6 табака. Било је већ вријеме!

Цијена је листу изван Србије 15 динара (франака) на годину.

Приликом лањског протеста биоградске школске омладине противу познате Комаров-Зорјанскове карте балканског полуострва, на нарочитом збору рјешила је иста, да изда вјерну етнографску карту свију земаља, које Срби насељавају. Сада пјевачко друштво биоградске школарца *Обилић* почело је приређивати *Обилићеве вечери*, од којих је чист приход намијењен изради поменуте карте. На ту сврху исто друштво рјешило је, да те *Обилићеве вечери* и штампом издаје покренувши нарочити гласник под насловом **Гусле**. И ми смо већ први гласник примили, у ком находимо пређеће радње у прози: 1. Нешто о обичајима и пјесмама Срба у Старој Србији и Македонији од *М. Вукићевића*; 2. Милош Обилић у народнијем пјесмама од *М. Милровића*; и 3. Народна музика од *Ј. Миланковића*. Осим тога ту је говор *Б. Нушића* под насловом *Дарак са Косова*, и неке пјесме декламоване на тијем вечерима.

Већ наслови поменутијех радова показују правац а и занимљивост њихову: а тежњу им саме *вечери* означују. С тога ово издање књижевно заслужује одзива а *Обилић* признања са свијех страна српскијех.

Цијена је свесци по динара.

Одговори Уредништва.

Фоча. Родољуб. — Ваши путописи са тијех непознатијех нашијех крајева много више могу занимати неголи многи пјесници-почетници; с тога су путописи много благодарнија радња од пјесама, а при томе и много лакша, па се у њима на згодна мјеста може дати одушке и пјесничком надахнућу патриотском, љубавном, елегичном и у прози и те како! за то се држите пријех, које би смо радо штампали; а слова црквено-словенскијех имамо, ако би требала за какав стари натпис. Ово друго би могли послати да прочитамо, па би смо ви онда могли рећи, дали је за наш лист. Лист ћемо вам слати по вашој жељи с пријатељскијем поздравом.

Сомбор. Г. Ш. К. — Бистели вјеровали? још нас није дошало да онај превод прочитамо; а оно друго, боље би било, да се отуда чује... Пријатељски поздрав!

Врховине Г. М. С. К. — Примили смо и хвала ви лијепа. На ваш предлог радо пристајемо. Пријатељски поздрав.

Одговори Администрације.

Беч. Срп. Акад. Друштво „Зора." Послали смо вам све тражене свеске, осим јулске од 1-ве године, које одавна немамо.

Ријека код Гружа. Г. М. П. — Ви сте подмирили претплату за прошлу годину 1890-ту.

Биоград. Дружина Гимназијалац. — Подмирена је цијела ова година.

Раковац. Литерарно ђачко друштво. — Пристајемо као остали листови на трећину.

Книнско-поље. Г. С. С. Пристајемо.

Грац. Г. Б. Б. Од прве године немамо пређећијех свезака: 6, 7, и 11; с тога нијесмо могли Вашу наруџбину извршити.

Батум. Г. С. Ћ. Преостају Вам код нас два рубља на Ваше расположење.

Приједор. Г. В. К. Преостаје вам код нас преко овогодишње претплате још 1 фиорин.

Карловац. Г. Ш. Т. Послали смо вам све свеске од прошле године и учинили по вашој жељи.

Оџиљ. Ч. С. В. Примили смо у реду.

Е. Нови. Г. В. Р. Учинили смо како сте наредили.

Уређује **Др. Л. Томановић.**

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Бранко.

ПЕТАР II. ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ

Митрополит и Господар Црне Горе
и
Пјесник српски.

Пише **Др. Л. Томановић.**

III.

До уочи четрдесет осме године.

Други пут у Русију. Гагићево пелијеђење. Побједа Владичина. Разграничење са ћесаревином. Крвави сукоб на планини паштровској. Посредовање руско. Грахово. Смрт Смајил-аге Ченгића. Догађај на Башиној води. Односи, уговори и коначни мир са Али-пашом. Односи на арбанашкој граници. Врањина и Лесендра.

(Наставак III-ег дијела.)

Прелазимо на границу херцеговачку на поље Грахово. С тога ваља да се мало још изближе упознамо са односима Петра II-га са херцеговачкијем везиром Ризванбеговићем, који је са његова непатриотског држања у Градашчевићевој буни на Цетињу добро познат био. То се најбоље огледа у писму, којим му Владика одговара на нотификацију његова доласка на везирство херцеговачко. Ову нотификацију Али-паша шиље на Цетиње тек послије онога догађаја на Грахову г. 1836, тер у исто доба виндицира своје право на Грахово. Владика му одговара, да је већ чуо, да је „постао тијем чиновником“; а односно Грахова нијече му свако право; ако га је пријеваром опалио, то је мого вазда кријући учинити, „но такав поступак твој није ти донио никаква поштења“; даље му пребацује, како је кријући дошао на Грахово, да је тако кријући и побјегао; и жали што није знао за његову намјеру, јер иначе шћаше скупити коју хиљаду Црногораца, „да те јуначки сретем на своју границу, како су се вазда научили Црногорци“. Па писмо овако завршује: „Него сврх свега тога покоља и крви, која је пала и с ваше и с наше стране, ја те молим, да се прођеш од Грахова; нећеш ли се проћи, а ти одговарај Богу и твојему Цару за све што се до сада догодило, и што ће се по сада око њега догодити“. Тако поздравља Владика тога малога Султана на Херцеговини при своме поласку пут Русије; а тек се из Русије повратио, већ смо видјели, како се на Грахову утврђује. Но посредовањем босанског везира Већи-паше дошло се до неког споразума између Владике и Али-паше односно Грахова, који је био утаначен на Цетињу 20 октобра 1838 са изасланицима једнога и другога везира, чим се одклонила она пријетећа опасност рата. Овијем споразумом признавао се војвода Јаков као нашљедни начелник граховски; а Граховљани су се обвезивали, да плаћају агама и Султану као и досле, но преко свога војводе, који је имао предавати коме што иде; даље се забрањивало како Турцима тако и Црногорцима да унапријед ишта граде на Грахову; али о већ подигнутој тврђави црногорској на Хумцу ништа се не говори; но што је Црној Гори у неколико надокнађивало попуштање у овом уговору од њенијех претензија, то је било изрично признање, де се овај уговор чини између *независне области Црне Горе* и пашалука босанског и херцеговачког; а још је виши био дипломатски успјех, што су оба везира фактички признала независност Црне Горе, учинивши с њом овај уговор. Владика, достављајући овај уговор Гагићу, пише му: „Ви ћете у горепоменутој копији мирнога трактата лако замјетити, да сам ја *спрама данашњи обстојатељства неколико и пожертвовао Граховом, па томе су причином била честа повторителна наставленија росиј. импер. министарства, да настојимо живити у*

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

миру с пограничнима крајевима, и ја сам радио добавити се бумаге, у којој би Турци признали независност Црне Горе. При томе и за Граховљане није рђаво, за што им Турци неће заповиједати, ни судити. Данас има и велики земаља, које Турцима плаћају, па себе за срећне почитују, што им само не заповиједају". [1] Када узмемо пред очи положај Владичин између Русије и Турске с једне стране, и примирје с Аустријом тек склопљено с друге стране, ми ваља да признамо у овоме уговору дипломатски успјех Петра II-ог, којим се и Русији даје доказ послушности и оданости и везиру босанскоме доказ умјерености и доброга расположења према Турској, а у самој ствари се ослобађа Грахово од Турака и разастире уплив с Цетиња на погранична племена. „Положај Грахова — опажа г. Ровински врло добро — измијењио се у толико, у колико се прије мијешање Црне Горе у његовијем пословима сматрало незаконитијем, а сада је оно признато законитијем, и уплив Црне Горе остављао је јачи него ли турски, јер је војводство признато нашљеднијем у породици, сасвијем њој оданој, не говорећи ништа о томе, што су се тијем Граховљани јаче свезивали с Црном Гором и састављали као једну цјелину обзиром на његов топографски положај." Даље наставља г. Ровински: „Г. Лавров, сравњујући овај трактат са оном споменицом Владичином о Грахову, опажа, да је ту владика учинио неке уступке, што и сам признаје у писму Гагићу, образлажући их жељом, да угоди руском министарству. У самој ствари није било учињено никаквијех уступака: Грахово је било одавно за себе територија, као многе друге у удаљенијем провинцијама, гдје је турска државна власт била сасвијем слаба, а народ живио по својој вољи, не смијући допуштати над собом власти ма које друге државе; порез се плаћао Турској, али не тачно, и њом су се користовале више аге, т. ј. господа, или управитељи покрајина, који су и сами удаљивали мијешање државнијех чиновника. Порез се та није сваке године купила, него за неколико година одједном, па ако су се становници противили исплати, подизала се на њих војска. У том су се положају находили Васојевићи, а некад и Кучи и Братоножићи, који су се постепено примицали Црној Гори. Такво је било истинско стање ствари; а све што је Владика писао Гагићу, било је састављено у духу, да га задобије на своју страну, што му је и пошло за руком; јер је иначе Гагић могао шкодити ствари. Али је сада и он био задовољан успјехом Владичинијем." [2] Може бити да ће когод замјерити овоме Владаоцу Црне Горе, што није био вазда искрен са руском дипломацијом; но ко се упознао њенијем погледом на односе црногорско-турске, тај ће му потпуно одобрити ту његову нескреност, која се појављивала у крајњој нужди. Ми смо већ казали, да у Петрограду још нијесу могли схватити ово зачатије храбра срства, — гдје треба тражити кључ оном укоченом држању руске дипломације према турско-црногорскијем односима.

Како у уговору, о ком је била ријеч, није било опредијељено, што Граховљани имају давати Цару, Владика пошље војводу Јакова и попа Стевана Ковачевића са Радованом Пипером, једнијем од својих најпоузданијих перјаника, Већи-паши у Травник, који их лијепо прими, и с њима писмено угласи, колико ће на годину Цару давати. Из Травника војвода Јаков и поп Стеван с друштвом врате се у Мостар, гдје их Али-паша задржа пријелу зиму, ма да су му били донијели од Већи-паше писмо, у коме му је препоручивао, да им не би каква насиља чинио; [3] а Владици Али-паша пише врло пријатељско писмо, које завршује: „Сувише за сваку слободу за исте Граховљане потребито је како смо и наредили да буду све код нас десет Граховљана за сјемене којијем дајемо и храну и приличну плаћу." На под P. S. припишује као мимогред: „Јаков с дружином остаје у Мостару код нас либеро, док дођу из Грахова други десет, како смо осудили да је згодније и мирније за нас и њих. Ако буде икаква потреба, да кога свога човјека пошљеш к нама, немој никога другога осим онога истога Радована"... Ово је писмо било од 16 децембра, а 7 јануара опет се Алипаша оправдава, одговарајући Владици, који му је морао оштро писати, што је Јакова с дружи

1) Лавров, 115.

2) Ровински, 100.

3) Памучина (Гилфердин), 57.

ном у Мостару задржао. „Ти знаш да је свуда обичај, тако исто и по арнаутлуку, да, кад се уреди начин од сваке мирноће, код онога, који остане старешина и јачи, буду код њега неколико људи како би остало у напредак без сумње; тако исто и ми учинисмо за Граховљане, док се упуте на прави начин, и да не би се маскарили за сваки царски и везирски посао као и до сада, и да сваки посао стоји у миру како је утврђено и речено у сенету њихову. И кад би послали кога од наше стране у Грахово за покупити цареке хараче и остало како је речено, не би требало никога другога тамо шиљати него оне исте Граховљане, који би почивали код нас. И на та начин, можеш и ти додати њима у главу да слободно никаквога другог узрока није до овога вишереченога, и да се неће ништа више тражити, него што је речено и утврђено, него треба да дођу осам до десет приличних Граховљана к нама и одма ће Јаков с дружином либеро се тамо вратити"... [4]) Противу овога поступка Алипашина Владика пише и Већи-паши и Гагићу. И тек 8 маја 1839 Владика пише Гагићу: „Депутати граховски војвода Јаков и поп Стефан Ковачевић са дружином, претрпјевши толике бједе и невоље у Мостару код везира херцеговачкога, дошли су прије неколико дана у Грахово, не могли су мјесто себе дати таоце, ослонивши се на ријеч истога везира, да ће и они скорим временом бити пушћени у свободу. Ја се слабо могу поуздати на ријеч везира херцеговачкога, впрочем видит ће се хоће ли задану своју ријеч одржати". Идући Јаков из Мостара, веле, да је рекао: „Може се случити, да још кадгод дође моја глава у Мостар; али нога неће никада!" [5]) У овијема се ријечима најбоље огледа снага онога уговора склопљеног посредовањем Већипаше, који је на то био упућен из Цариграда, сигурно настојањем руске дипломације. Ово мијешање босанског везира у херцеговачке послове морало је вријеђати везира херцеговачкога, који је Мостар прогласио Стамбулом а себе Султаном; и кад је пристао на уговор, он је другу мислио, што је најдрастичније показао, задржавши војводу Јакова, докле му дођу Граховљани у сјемене. Осим тога, Али-паша буди питање о црногорској тврђави на Грахову. Видјели смо, да је уговор цетињски и не спомиње, премда би се могло из њега извести, да је тај уговор остављ, пошто се у њему вели, да „унапријед" не смију ни Турци ни Црногорци на Грахову ништа градити. Алипаша пише Владици 6 септембра 1839: „За сенет Већи-паше везира босанскога што ми пишеш, да је у њем речено и писато да остане, истога сенета копија је код нас, а о томе спомена нема, нити је он знао за ту кулу, да је грађена. Сувише сваки од мојих крајишника се чуди, што ће рећи Владичина кула у Грахово и караули; према тога ваља и Корјенићи да начине другу кулу према њој, ће буде мјеста, и да они сједе у њу, и онда бива опет немир. За то пријатељу ваља да се та твоја кула развали и за пуно других разлога, а колико си новаца поарчио, како смо ти прије писали, ми ћемо теби платити..... Ти си њу начинио од немира граничарскога. Сада кад смо утврдили мир немаш се ништа бојати и ваља кулу дигнути". [6])

Али се догађаји на граници херцеговачкој преплићу и гомилају, те нас позивљу у Дробњаке, друго племе херцеговачко, које је тежило к Цетињу. На челу Дробњака била је од старине кућа Церовића, и за вријеме Петра I-ог поп Милутин Церовић, на гласу јунак, био је у тијесној свези са Цетињем. Тада је војвода Станко Петровић, побратим попа Милутина, одио у Дробњаке и ту суд црногорски увео. Но временом Турци посијеку попа Милутина, а кад приспје његов син Новица, признаду га за кнеза дробњачкога. У то доба била је у крви Морача са Тушином. Како је у Морачи одавна постојао суд црногорски, с Цетиња се радило, да се та крв умири; а и сами Дробњаци морали су жућети, да се што прије измире са својим сусједима. На ту сврху одио је војвода Перо Томов, брат Владичин, и Стеван Перков у Морачу, и код њих је долазио млади Новица Церовић, који се био родио баш кад је војвода Станко у Дробњацима суд уводио. Кад побратим чу на Цетињу за свога посинка, веома се обрадује, и он буде одређен, да се освети Смајил-аги, који је г. 1836-те био на Грахову коњицом

4) Гласник, књ. 63.

5) Памучина (Гилфердинг) стр. 57.

6) Гласник, књ. 63.

салетио Црногорце у Челиљи поток, те онако изгинуше.

Змајил-ага Ченгић, муселим гатачки, пивски и дробњачки, био је јунак на гласу. Из почетка је био у својој младости вазда уз Али-пашу Ризванбеговића; али кад постаде султановијем капиџи-башом, мало по мало тако се осили, да се Али-паша од њега бојао, те му је и о глави радио. С друге стране његов син старији Рустан-бег био је такав блудник-силеџија, да га раја већ није могла трпјети; али се њега опростити није могла, док му је отац у животу био. [7]) Тако је био приправљен терен освети, коју је Новица имао да изврши. С Цетиња је био послан Радован Пипер нарочито за то у Дробњаке с писмом на Новицу, који је једва чекао, да обнови оне свезе са Црном Гором, у којима је његов отац живио и погинуо, у толико прије, што је Смајил-ага већ подозријевао на Новицу, од како је ишао у Морачу код црногорскијех главара. На ту сврху договори се он са Миљом Радовићем, војводом морачкијем, да дочекају Смајил-агу, који је имао доћи о јесени да харач купи; а и Смаил-ага са своје стране овога пута справљао се да Новицу смакне. Кад дође Смајил-ага својом четом у Дробњаке, разапне шаторје на Мљетичку, убавом пољицу под брдом Пјешивцем, на путу између Шавника и Тушине. Отолен посла по Новицу, да у вечер дође код њега, ал' му Новица одговори, да не може ту вечер доћи, него да ће у јутро подранити. Међу тијем, тек се ноћ ухватила, Новица се стаде справљати, како ће због зором Смајил-агу походити. Како је Смајил-ага намјеравао Новицу погубити, кад му под шатор дође, био је около шатора пандуре све Турке понамјештао, а Дробњаке, што су били у његовој чети, подалеко од шатора у наоколо поља. Тако је Новица лакше могао своју намјеру саопштити овијем Дробњацима, на челу којима је био Шујо Карапић, и Шујо је сигурније могао са Новицом у свезу станути. Кад се мало расвануло, Новичина дружина, која се била иза једнога бријешка тајно ноћу прикупила, јуриша изненада, испаливши најприје пушке, па голијем јатаганима на шатор. Смајил-ага погину од пушке, а главу му је посјекао гатачки ускок Мирко Алексић. Са Смајил-агом ту погину до 40 Турака, а утече сам Баук Никшић и Алипашин Делибаша, који је ноћио код неког Ђоке Маловића, о ком се прича, да је Смајил аги био казао, што му се справља, него да бјежи преко Ниве у Гацко; али да му је Смајил-ага одговорио: „Жалосни Ђоко, ти си луд! Ко смије напанути на мене?" Кад је Али-паша чуо за ову погибију Смајилагину, колико му је било мило, што се ослободно овога силнога Херцеговца, толико му није мило било, јер се побојао, да се и њему тако може догодити; и стаде одма купити војску противу Дробњака, које опали, али не без отпора. Ускоци с Дробњацима и Морачанима дочекали су турску војску на отвореноме пољу, гдје их је до 70 друга погинуло, али јест и Турака двоструко. [8]) Тако Новици већ није било повратка у Дробњаке, него га Владика задржа на Цетињу код себе, а дружина његова остаде у Морачи до бољега времена.

Него ваља да се осврнемо и на источну границу. Послије свога повратка из Русије Владика је писао Осман-паши, везиру скадарскоме, како је у Бечу код Ферик-паше био и што му је овај обећао, позивајући га пријатељски, да изда заповијед пограничнијем крајинама, да не нападају на Црногорце, додајући му, да је он већ црногорскијем крајчинима наредио, да Турке не узнемирују. Осман-паша је у одговору изразио жељу, да му Владика пошље своје пуномоћнике, да би се коначни мир утврдио; на што је Владика предложио, да се пуномоћници с обје стране састану на граници. И тако су се пуномоћници састали, али се и разишли без икаква успјеха.

Иза тога, за вријеме размирице с Аустријом због Паштровске планине, Ферик Хасан-Хаки паша, забит скадарски, пише Владици, како је чуо, да је дошла њемачка војска, да нигте Црмницу, која је Султанова.... На то му Петар II. одговара: „Што је вама стало до нас и до Њемаца? Ти кажеш, да Црмница припадлежи Вама; оно истина да је припадлежала у старо вријеме вама, као што је негда припадлежала Арбанија нама, а готово и сва друге земље јевропске Турске. Ако је ова увреда, коју мени у вашем писму наносите

7) Памучина (Гилфердинг) стр. 58.

8) Памучина (Гилфердинг) стр. 60.

из ваше главе, то је знак, да добро не знате како ствари стоје; ако ли је из чије друге главе, то они, који вас је научио, да ми овако пишете, није твој пријатељ, јер се с вама руга и смије. Ово ваше писмо другојачи одговор иште, но ја желећи бити с вама, као забитом пограничним у пријатељство, удаљавам се од свијех нелијепијех ствари, које би вас могле увриједити.“ А што је друго и могла „једна сламка међу вијорове“? Али је и овај протест доста у онијем околностима.

Кашње пошто је Владика био мир закључио на Цетињу са пуномоћницима везира босанскога и херцеговачкога, пише том приликом и новонаименованом везиру скадарскоме Хаил-паши, да пошље и он своје пуномоћнике на Цетиње, да мир утаначе. Не знамо што му је везир одговорцо; али шљедеће године првога јуна „удари спахија Лекић су 2000 Малесије на село Јастреб; а Асан Хот су 3000 војске и са лубардама, те заузме једно мјесто код ријеке Ситнице. Бећир-бег Бушатлија заузме село Косиће са 4000 Арбанаса. Турци насрну на брдска села изненада; а Брђани, у колико их се на брзу руку могло скупити, дочекају Турке и сломе једно крило. Хасан Хот и Спахија Лекић, видећи се у невољи, побјегну са својом војском у Косовом-Лугу. Чујући остали Брђани за бој, потрче одма у помоћ, те ударе на Бећир-бега, шћерају га у густе драче, оставе пушке, а тргну голе ножеве, па ускоче у турску војску, и посијеку 50 Арбанаса, а Бећир-бег побјегне с војском преко Зете, гдје га Мартинићи дочекају и посијеку 500 Турака. Ту је и Бећир-бег Бушатлија погинуо“. [9]) Ове су цифре Медаковићеве очевидно прећеране; Владика, достављајући овај догађај Татишчеву, своди број мртвијех и рањенијех Турака на 300, а Црногораца мртвијех 17 и једна жена, а рањенијех 35. Црногорци су са бојнога поља понијели осим богатога оружја, неколико коња и три турска барјака. Овај нападај догодио се противу воље везирове; што више морао је дати Арбанасима муниције и неколико низама, јер је његова власт у Арбанији била врло слаба. „Може бити, Турци ће опет на нас напанути, но уздајући се у Бога и у храброст црногорску, не бојим се, да ће они побједити. Ми нећемо водити с њима офенсивно ратовање, али дефенсивно дужни смо *и по нужди са свијема, што на нас нападају, до пошљедње капи крви*“. Овако је Владика завршио свој извјештај руском посланику у Бечу 12 јуна 1839, дакле за вријеме разграничавања са ћесаревином, и пошто је био Али-паша већ повриједио уговор односно Грахова. И збиља, шљедеће године у почетку септембра, дакле мало прије погибије Смајил-агине у Дробњацима, дођоше под село Слатину Асан-Хот, Мехмед спахија и Мехмед капетан са 7000 Арбанаса, да освете ону претрпљену погибију. Мрђен Јанковић и Вук Љешевић су 200 друга сузбију их сјутри дан до града Жабљака, одакле се одупру већом снагом Турци и разбију Црногорце близу Салковине. Ту се 26 Црногораца затворе у једно кућиште, окле су се јуначки бранили, докле им је помоћ дошла. „Жестоки отпор заточеније Црногораца још жешће раздражи Турке те насрну слијепачки на кућиште и примакну се до самијех зидина истијех, па су голијема рукама кано помамни ватали за грлиће црногорскијех пушака. Арбанаси трзаху за грлиће од пушака, да их истргну из рука Црногорцима, а ови опет не пуштаху. Ту се толико напрезало, да су се пушчане цијеви искривиле, а једна се цијев на пола преломила, од које однесу половину Арбанаси, а друга половина остане у рукама Црногораца“. Но у брзо стиже ријечка нахија и Арбанаси оставише бојно поље и на њему спајију Лекића са 120 Арбанаса; а од Црногораца погине Вук Љешевић и другијех 6 Црногораца у кућишту, а рани их се 15. [10]) О овоме нападају Гагићев из-

9) Медаковић, стр. 90. Из овога боја М. прича још овај епизод: „Малић Ћехаја, гласовити арбанашки јунак, да покаже своје особито јунаштво, заигра се на коњу са голом сабљом у руци, па се нагоњаше за једнијем момчетом по пољу — родом из села Калежића — да га посијече. Момче бјеше од 16 година, али се вјешто увијаше испред турске сабље, па се најпослије савије испод коња, увати Ћехају за ногу, свали га с коња, убије га из мале пушке, узме ону голу сабљу Ћехајину, те му истом посијече главу. С њега узме све оружје на довати коња у једну а Малићеву главу у другу руку, и тако дође на Цетиње. Владика се радоваше овом ријетком јунаштву и обдари лијепо овог младог јунака, а он даде Владици сабљу и оружје Малићево. Како узор јунаштва овог младог момка радо причаше Владика и чуваше за спомен то оружје Малићево“.

10) Медаковић, стр. 92.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURĐE CRNOJEVIĆ

вјештај у главноме слаже се са Медаковићем. Намјера је била арбанашка да „Додоше опале и опљачкају. „Владика говори, да ће овај догађај остати у љетописима црногорскијем примјером јунаштва, као у рускијема, примјером храбрости и самоодрицања поступак штабс-капетана Лика против Черкеза". [11]) Тако Гагић завршује свој извјештај о овоме другоме нападају на црногорску границу. А Владици исти Гагић пише 11 октобра: „Ја сам имао част примити два писма В. В., једно од 20 септ. о *славном* сражењу Додоша с Албанцима; а друго од 4 окт. о побједи Морачана над Смајил-агом Ченгићем и прочима зликовцима... Међутим за дужност сматрам предварити вас о томе како се ерцеговачки везир Али-паша јако спремио и већ послао у Дробњаке војску, да освећује Смаил-агу и његову дружину. Не бих рад био да изненада рупе Турци на Морачане и да врате жао за срамоту; и што више да се упустите у озбиљски рат са Ерцеговином и Арбанијом: ја не сумњам, да и Албанци неће у овом случају напасти на нас"... Ми смо већ видјели успјех тога похода херцеговачкога на освету, али се Гагићев страх, да се и Арбанаси том приликом не користују, није обистинио.

Вријеме је, да се опет обратимо Херцеговини. Ми смо већ видјели како је Али-паша мислио о цетињском уговору од г. 1838. Даље ћемо се још боље увјерити, да је он сматрао, као и да не постоји тај уговор. Па к граховском питању погибија Смајил-агина изазвала још *ускочко* питање. У прве је Али-паша тражио, да одјера од себе Владика оне „рђаве људе", који су напали на Смајил-агу; [12]) па је каније захтјевао, да све Ускоке са границе прођера. Међутијем Хасан-бег требињски те зиме сакупи 2—3 хиљаде Турака и нападне граховске чобане, који су се са својом стоком без бриге налазили на зимовишту заједно са никшићскијем Турцима. Граховљана није било него 50, од којих се неки на вјеру предаду својим агама, и од њих седмињу Турци посијеку; а неки су се бранили из својих торина и неколико Турака погубили. Но Али-паша је и изрично говорио, да он не признаје онај уговор цетињски, што је један дипломат турски Гагићу саопштио. То је био Селим-бег, комесар портин у неким пограничним далматинско-херцеговачким питањима. Упознавши се с њим Гагић, говорили су о горућем граховском питању; што више имали су о томе и преписку. То је било г. 1841, када се и сав. Чевкин находио код Владике. Из ове преписке види се, да је Гагић радио, да Селим-бег посредује између Али-паше и Владике. Отуда имамо и нацрт неког уговора између Селим-бега и Владике. Што више, г. Ровински пише, да је владика одио у Дубровник и 6 јула састао се са Селим-бегом и с њим тај уговор утаначио. Но по преписци, која је баш ове године најживља била између Владике, Гагића, Али-паше и истог Селим-бега, рекли бисмо да је тај уговор учинио сам Гагић са Селим-бегом, те га Владика, пишући 4 авг. Гагићу, назива *формуларом* „који сте Ви изволили послати". [13]) Ради тога су се састајали у Никшићу њихови пуномоћници љети пређеће године: али су се преговори разбили. С једне стране Владика је сматрао Грахово, Дробњак и Жупу Никшићку као дјелове Црне Горе; а с друге је Али-паша захтјевао, да се Ускоци из Црне Горе разиду по својим кућама. О томе новоме захтјеву Али-пашином пише Владика Гагићу (августа 1841): „Али-паша би учинио са мном мир, кад бих ја напе Ускоке расељио, но Ви и сами знате, да то нико у свијету не би учинио, пређовательно не могу ни ја за љубав Али-пашину 300—400 наши људи расељити, за то само што он на њих мрзи". [14]) А самоме Али-паши овако одговара 18 окт. „А што пишеш, да ти ја чисто кажем, и питем ли ја царску земљу, — ја никакве царске земље не питем, разма што ти пишем, ако желиш мир на граници, како што ја желим, да ми се прођеш од Ускока и од земље на коју Ускоци живе; јербо сво 50 и више година од како су Ускоци ускочили к нама и од тада су они напи као и остала сва племена црногорска; и вјеруј ми добро, мој пријатељу, да ти сви ти људи лажу, да се Ускоци могу са њиховога огњишта расељити, *зашто докле ми трајемо трајаће и Ускоци и оно своје пушити*

11) Ровински, стр. 107.
12) Гласник, књ. 63
13) Лавров, 117.
14) Лавров, 118.

нећемо никоме“ . . . Па опет Гагићу (21 нов.): „Од пошљедњега мојега к Вам отношенија у прошлом августу па до данас имао сам од Али-паше везира херцеговачкога *само два* писма; али он све којешта такова захтјева, што и не наличи на мир, да се међу нама утврди, као н. п. хтио би он, да се расели најприје какво племе црногорско, па онда да се мир начини“. [15]) То стање тако запето на граници херцеговачкој побудило је једну и другу страну, да шљедећега љета г. 1842 дођу војском Владика на Грахово, а Али-паша на границу граховску. И ту су одма стали да преговарају писмено; па су изабрали обојица своје пуномоћнике, да се састану. Од стране херцеговачке био је Али-бег Ризванбеговић и Баш-ага Режепашић, а од црногорске два сенатора; и они су се 12 јула састали и учинили и примирије до 23 септ., уговоривши, да се међутијем Али-паша са Владиком гдје састану, па да прави мир утврде. Тако се војске мирно разиђу, а Грахово остане у примирју при Црној Гори. Већ се није могло одмицати овијем питањем; стање је било несносно с обје стране; и с обје стране се овога пута озбиљно приступило преговорима без посредника. Најприје је било одређено мјесто састанку Метковићи, па Дубровник. Петар II стигао је у Дубровник већ 31 августа с великом пратњом; Али-паша 8 септ. и још вишом; сјутра дан су одма имали састанак у присуству барона Рознера дубровачког и Ивачића бококоторског окружног начелника, који се био придружио пратњи Владичиној по жељи Владичиној. Ту је био и Гагић, који је био дошао под изговором да посјети Али-пашу, али није учествовао званично, јер није био на то овлашћен. Преговори су трајали три дана, и био је закључен шљедећи уговор примирја: „Дошавши у Дубровник како Владика црногорски Петар Петровић Његош, кавалер руски, тако и Везир херцеговачки, кавалер турски, и састависши се пред два ћесарска чиновника (пред г. бароном Карлом Рознером, дубровачкијем ћесарскијем окружнијем капетаном и пред г. Гаврилом Ивачићем, которским ћесарским окружним капетаном), разговоривши се о границама између независне области Црном Гором и херцеговачкијем пашалуком, нашли су за праведно и добро и утврдили су међу собом: 1. Да граница између Црне Горе и Херцеговине, почињући од врх Кучког Кома до Драгаља, остане тако, како је сада, т. ј. што која страна држи и чим се користује сада, да то држи и да се тијем користује. — 2. Како везир херцеговачки не може без своје више власти ништа ријешити односно Грахова и Ускока, то он обећава, да ће писати Порти Отоманској, да она изради да један чиновник аустријски а један руски, прouче и ријеше граховско и ускочко питање, и како ти чиновници ријеше, обвезују се Владика црногорски и Везир херцеговачки да ће се томе подчинити у свему односно Грахова и Ускока; а до тада Грахово и Ускоци и и с њима погранична мјеста нека остану како се сада налазе. У случају да вишеспоменути чиновци не дођу до 1 јануара 1844 г., онда нека буде, како се договоре међу собом Владика црногорски и Везир херцеговачки, а до тога времена нема право да се сели нико на једну или другу страну, него је дужан да живи свак тамо гдје се сада налази, а кад би ко самовољно прешао, има право да га поврати један другоме. — 3. Штогод би се случило до 1-ог јануара 1844 г. између људи, који се налазе под влашћу Владике Црногорскога и Везира Херцеговачкога, нека по справедљивости разаберу и суде људи, које ће једно и друго правитељство за то послати на границу. — Овај трактат, написан у два једнака егземплара, својеручно потписују и печатима утврђују како Владика црногорски тако и Везир херцеговачки. Дано у Дубровнику 12 (24) септ. 1842 г.“ [16]) Дакле опет неизвјесност и тек примирије! Но главно је, што су се ова два сусједа приближила и лично упознала, те бар за неко вријеме ријешење размирица одмакли. Изгледа, да није један на другога рђав утисак учинио. Што више, они су се побратимили; и толико знамо, да су их аустријски чиновници свуда пратили, тако да нијесу могли насамо нигдје говорити. На сваки начин Али-паша, и ако није био духа Хусејина Градашчевића, ипак је он Херцеговину сматрао као нешто засебно у царевини, те ју је и од Босне био одвојио. У то доба пак опет се била почела бунити

15) Лавров. 118, 119.

16) Ровински, 111.

Босна противу *танзимата*, којега је Већи-паша имао у дјело привести. Порта је морала беговима попустити, који су јој били поднијели тужбу против Већи-паше, те је мјесто њега послала Козрев-пашу из Биограда, који се састао с Али-пашом у Коњици ради договора, како ће извести танзимат и нуфус; али се Крајина једнако бунила; а Али-паша је потајно тај отпор потицао, јер ни он није мислио танзимат у Херцеговини увести. С тога је он морао пазити, да живи у пријатељству с црногорскијем Господаром за сваки случај. И морамо признати, да је овијем уговором то посвједочио. Гагић је био особито задовољан овијем успјехом. Он није присуствовао званично преговорима, али је био уговор заједничко дјело његово и Владичино. Достављајући копију овога уговора у Петроград, у дотичноме своме рапорту вели: „У вријеме преговора, Владика се непрестано самном савјетовао, и трактат овај, који се овђе сматра јединим и важним актом дипломатичким, којим је од Порте призната независност Црне Горе, сачињен је њим и мном без икаквога уплива са стране.“ А самоме Владици пише: „Паметних људи опће је мишљење, да сте ви с отоманском Портом један дипломатски акт закључили, с којим је Порта признала независност Црне Горе, и да се нико није надао, да ће те ви у томе успјети.“ [17])

Иза овога састанка дубровачкога преписка Петра II-ога са Али-пашом сасвијем пријатељскијем духом дише. „И знади истинито послијед нашега састанка у Дубровник, да ти вишега пријатеља од мене не имаш ни Турчина ни Ришћанина; а и ја тебе међу мојијема првијема пријатељима држим“ — тако завршује Владика прво писмо Али-паши послије њихова састанка одмах октобра мјесеца. Шљедеће године 8 марта пише му: „Примио сам твоје пријатељско писмо од 1-ог марта, из кога сам видио и од твога посланика чуо, *да желиш, да дође један мој вјерни човјек до тебе*, али твој до мене; тако ја желим мој драги побратиме, да ти твојега једнога вјернога и паметнога човјека пошљеш, с којијем се могу *о свачему разговорити, и који ће моћи управ све ствари твоје мени приказати*. Такођер сам примио и друго твоје писмо од 3 фебр. у коме ми пишеш за вражје бјегунце те бјеже; ја сам дао жестоку заповијед на Грахово, да немају никога примати, и они ми се сваком клетвом заклињу, да се ни један у њих не свраћа, но да сваки пребјежаје у Ћесарову земљу. Но сврх свега тога ево отправих данас перјаника до Грахова, да с њима потражи и ако пједнога нађу, ту да с њим поступе по нашем уговору учињеноме у Дубровнику.“ Опет свршетком марта пише му: . . . . „молим те пријатељски, да што скорије пошљеш Мустај-бега, или кога оћеш од твојијех вјернијех људи, да се разговоримо и да на неки начин свршимо ове загонетке, те су међу нама неразријешене, јербо ја познајем, да би мнозина ради били, да ја и ти свој образ оштетимо, и да наше ријечи не буду на мјесто, што неће они дочекати ако Богда никад, док смо ја и ти живи.“ Али-паша опет пише Владици (19 јула): „Примили смо твоје љубезно писмо од 11 тек. м. по аги Хајровићу и све смо разумјели, што нам пишеш поради *нашега новога срећнога састанка*. Казивао нам је и Хајровић за свега разговора, што сте о томе имали, и сваки ако Бог да оће се свршити, само ако кривци унапријед буду разабрани. И када буде сада међу нама учињен мирни договор, биће од наше стране и свакоме кривцу проштење. Виђели смо, како нам пишеш, да се могу сви послови свршити преко мојијех посланика, *да се ја не трудим*, и фала ти на пријатељско промишљеније.“ Па му даље јавља, да ће пред Илиндан изаћи у Гакцо и отален му у Острог послати сина Хаџи-Ризванбега, Хасан-бега Ресулбеговића и Баш-агу муселима невесињскога и још кога приличнога; а други му син миралај, да ће доћи из Таслиџе преко Дробњака у Никшић, „и даћемо допуштење да се сваки твој приличан узрок сврши и да се утврди с нашијема сенетима. Гледај и ти, мој драги побратиме, како је љепше и приличније и згодније за општи рахатлук и за непромјенито наше пријатељство. И шаљемо опет агу Хајровића до тебе, који ће ти све пореду казати.“ Па опет 11 јула: „Примили смо твоје љубезно писмо од 27 прошастог по аги Хајровићу и све смо тачно разумјели што нам пишеш. Тако исто и од истога Хајровића, и сви ће наши послови ако Бог да бити лијепи и Богоугодни, док

17) Гласник, Кн. 63.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

буде међу нама како и јест пријатељско поступање.“ Даље му јавља да 11 јула полази у Гацко, а трећи дан по Илину дневи у четвртак да ће његови посланици доћи у Никшиће; „а ти пошљи твога једнога човјека у петак за уговорити у који дан имају доћи тебе на састанак“ .... [18]) И овијем долазимо на једно грозно мистериозно дјело, које се не може с никакве стране поуздано разјаснити. Ови посланици Али-пашини долазе под Острог код Петра II-га, и при повратку на Башиној води буду изненада напанути и шестиња остадоше ту мртва, а тројица утекоше жива! Прије свега ми знамо, да се послије уговора дубровачкога није догодило ништа, што би могло таково дјело оправдати. Осим преписке између Владике и Али-паше, коју смо нарочито навели, имамо томе доказа и у писму Владичином од 29 априла 1843 Гагићу: „Овом приликом не пропушћам довести до вашега знања, да су овдје пре 15 дана долазили посланици везира херцеговачкога, и судећи по свему њиховоме, рекао бих, да ће се брзо нарушити мир, који сам с Али-пашом закључио. *По видимом ради би херцеговачки Турци па и сам Али-паша, да се мир оборжи, но цариградска политика не да им га оборжат*“ [19]) Што су ови Алипашини посланици долазили на Цетиње, што ли у Острог — ми не знамо. Што више, из писма Алипашиног, навише наведеног, ми смо видјели, да је било говора и о другом састанку Алипашином са Владиком, те је Али пашу замијенило баш ово његово посланство у Острог. По једном усменом извору тицало се тврђаве на Грахову; и по свој прилици морао је Али-паша добити наредбу из Цариграда, да ради, да се та тврђава разруши, што би се слагало и с оном жалбом Владичином Гагићу, да цариградска политика хоће, да дубровачки уговор уништи. Предоставив то, питање је: за што се Алипашини посланици онако мучки на Башиној води нападају? Памучина то правда овако: Али-паша је позивао Владику на састанак у Никшић, намјером да га ту убије па да заузме Црну Гору; то је Владика дознао, па није хтио ходити у Никшић, него је он позвао Турке у Острог, гдје су били по његовој наредби убијени. Но очевидно тијем су ришћани у Херцеговини хтјели да оправдају то непојмљиво дјело; а из преписке Владичине са Алипашом ми смо видјели, да није било говора о доласку Владичину у Никшић; Али-паша је изрично писао Владици, да пошље једнога човјека у Никшић код његовијех посланика, да се договоре, кад ће доћи на састанак код Владике у Острог. Медаковић опет говори, да је овијем Владика хтио осветити погибију на Грахову; но она је била већ освећена на Мљетичку. По усменом тврђењу пак једног поузданог савременика, радило се о глави Хасан-бегу Ресулбеговићу, који је био на пријевару напануо граховске чобане; али Хасанбег Ресулбеговић није ни одио у Острог, него до Никшића, па је дружини реко, кад је крећала из Никшића: „Ајте ви, ето мене!“ — те мјесто да пође за њом у Острог, он окрену натраг пут Требиња. Једном ријечи, нема ништа, што би могло на овај догађај и зрачак свјетлости бацити а све прилике, у којима се тај догађај збио не допуштају ни за час претпоставити, да га је Петар II наредио, осим што противу и те саме помисли протестира најснажније душа великог пјесника и брига великога Владаоца. О овом догађају у народу има различитијех версија што најбоље посвједочава његову мистериозност. Тако између тијех версија има и таква, која не допушта, да пане ни мрве одговорности на Петра II-га, него се тврди, да је то била тајна наредба Пера Томова на рачун освете проливене крви Петровића на Грахову. — Но да видимо сада, ко је погинуо? Погинули су: Хаџи-Сали-Бехмен и Авдага Хоталъ из Стоца, и Мустај-бег Мушовић, Аго и Муко Љуце и Аго Хајровић из Никшића; а здраво утекоше Мустај-бег Ризванбеговић и Мухарем Оџић из Стоца и Башага Режепашић из Невесиња са једнијем момком Ризванбеговића из Расна, по имену с Лазаром Кучинаром, који је казивао да су Црногорци викали: „Бјежи Баш-аго, сиромашка мајко!“ По овоме се види, да је Баш-ага уживао у народу лијепо име. Он је био уз то таст Ризван-бега Ризванбеговића, средњег сина Али-пашина. И он је здраво дома пошао са једнијем Ризванбеговићем, што нам у овом случају тако мистериозном у очи пада. С друге стране Авдага Хоталъ знамо да је био велики јунак, и као такав он је морао

18) Гласник, књ. 63.

19) Лавров, 123.

бити јака чињеница, којом је Али-паша морао рачунати. Истина је, да је погинуо и поуздани Ага Хајровић, (ако то није био који други истога имена), Али-пашин поузданик, али је њега могло и нехотице зрно погодити. Осим овога Никшића погинула су још два Љуце и један Мушовић, но за њих не знамо какву су улогу у Никшићу играли, толико знамо да су од двије прве никшићке куће, а Никшић је било гњијездо, које се није много ни Цара бојало. Све ово ми напоминьемо, не било могло послужити штогод за основ сумњи, није ли Али-пашин прст у овоме послу био. Из писама та сумња не проистиче; али из истијех писама, ми видимо, да су писмоноше носиле усмене поруке, које се, очевидно, писмима нијесу смјеле повјерити. Не мари ништа, што је међу посланицима био Али-пашин поузданик; он је могао о томе ништа и не знати, јер је Владика имао свога поузданика, познатог Радована, који је носио писма и поруке Али-паши; што више, ако је између Али-паше и Владике о томе било договора, нико није за то имао знати у околини првога, а врло мало и у околини другога. Ову сумњу још нешто подржава. Пошто је Али-паша прогласио Султаном у другоме Стамбулу, његови дотадашњи другови Смајил-ага Ченгић и Хасан-ага Ресулбеговић мало по мало на својим крајинама постадоше силе, које се Али-паше нијесу бојали, него Али-паша њих. И ми смо видјели већ како је Али-паша о глави радио Смајил-аги; па је сасвијем наравно, да није добријем оком гледао ни Хасан-агу, који је био учинио молбеницу од стране хришћана на Патријарха цариградскога са потписима главара и кнезова и с печатима манастира херцеговачкијех, да Патријар поради код Султана, да дигне с везирства Али-пашу. Хасан-ага је био таква сила, да је хришћанима рекао, ако ишта икоме учини Али-паша, да ће он подићи хришћане и Турке из свега Требиња противу њега. Примивши ову молбеницу Патријар, питао је мостарског Митрополита Аксентија, јели истина што у њој стоји, и ако је, за што се и он није на њој потписао. Кад му је Митрополит казао извор те молбенице, Патријар је послао управо Али-паши ту молбеницу у Мостар; и Али-паша, премда је знао окле је потекла, није смио Хасан-агу на одговорност позвати, нити је икоме ишта за то учинио. [20]) Ето, у каквијем су међусобнијем односима стали Али-паша и Хасан-ага. А с друге стране Хасан-ага и Смајил-ага носили су сву одговорност према Црној Гори за ону погибију на Грахову; што више, Хасан-ага је главама посијеченијех Петровића Требињски град био окитио! Најпослије оваква сила могла је у сваком случају сасвијем паралисати силу побратимства, у Дубровнику склопљеног, и за то је оно морало радити, да га с пута уклони. Ми немамо другога основа овој сумњи осим овијех прилика; а подржава је и то, што је Хасан-ага њешто био намирисао, те није хтио у Острог поћи, него се из Никшића натрагу Требиње вратио; особито је пак подржава оно што је даље слиједило. Послије ове погибије тако угледнијех Херцеговаца на Башиној води, ви мислите, да се подигла сва Херцеговина, да их освети до истраге једне или друге стране. И збиља требало је, да Али-паша подигне војску противу Црне Горе, и ми га видимо на Грнчареву у Корјенићима и на Заслапу са 20000 војске већ у септембру мјесецу; и противу те силе долази и Владика на Грахово са својом војском. Па што бива? Војске стоје једна према другој без боја, а војсковође преговарају о миру! Што више, за вријеме тијех преговора Осман-паша скадарски заузимље два црногорска острва у скадарском језеру, Лесендру и Врањину, а војска херцеговачка разилази се мирно својим кућама, пошто је био мир поновљен и утврђен између Херцеговине и Црне Горе, дочим је Петар II са својом војском хитао на источно бојиште, куд су већ били Црмничани похитали, тек се чуло на Грахову, да су Турци заузели Врањину и Лесендру. Са свијем пријатељски, побратимски, савезнички! И тако Али-паша освећује крв толико првака херцеговачкијех и казни тобожње вјеролоомство црногорско! Не били се у овоме држању Али-пашином послије догађаја на Башиној води нашао кључ оној тајанствености, која онај догађај увија? И ми само у томе случају можемо допустити саучешће Петра II-ога у томе догађају, јер ако је то, онда га виши политички разлози оправдавају, и ту већ вјеролоомства нема.

Занимљиво је и карактеристично, како Гагић извјештава руско посланство у

20) Памучина (Гилфердинг), 44.

Бечу о том догађају, како ли Владици ниште. По извјештају грофу Медему од 2 августа Али-паша је звао на састанак Владику, да га убије; али је Владика за то дознао, па кад је пошао под Острог, гдје не нађе Али-пашу него 20 Турака, није их хтио опримити; ал' да није било Владике, шћаху Црногорци све Турке ту поубијати; — а Владици пише који дан кашње између осталога: „До пошљедњега трактата са Али-пашом ви сте имали право плаћати злом за зло; но сада промислите у каквом су уважењу Турци, у каквом ли Црногорци! Мени је најжалије, што ће се у овом случају помрачити ваша лијепа слава, јер одавна говоре овдје и у Котору, да сте ви противу воље црногорског сената и свега народа наредили да се Турци побију; *ја томе никад не могу вјеровати, јер не видим, што ви тијем добивате. Ваш је садашњи положај критички, и дај Боже, да што добро проће! Како ће те се ви оправдати пред свијетом, када вас осуђују прости и непослушни Црногорци?*“ Ми би смо рекли по овоме, да ни Гагић није гледао на овај догађај као на просто злочинство. Чудновато је, да и Вилкинсон, инглешки путник, који је пређеће године путовао по Црној Гори и Херцеговини, и походио и Владику и Али-пашу, описује догађај у смислу извјештаја Гагићева грофу Медему, перући владику од сваке одговорности. [21]) У овом противурјечију најбоље се огледа тајанственост догађаја, у коју се не може продријети ако не путем којим смо ми на више покушали. У сваком пак случају Владичин просвијетљени ум, његов бистри поглед на заједницу крви и језика Срба различитијех вјероисповиједи, његова патриотска тежња к тој заједници, коју смо већ видјели у Градашчевићевој буни, његова брига да уздржава пограничнн мир и да се држи савјета рускијех, најпослије његови најновији односи са Али-пашом, који обојицу до гроба прате, све то не допушта, да на Петра II-ог остане одговорност за недјело на Башиној води, *ако се искључи политичка нужда, на коју нас разне прилике упућују.*

Но прије него пређемо на источну границу, питање је, какав су уговор Али-паша и Петар II. на Грахову утврдили, и како су граховско и ускочко питање између себе ријешили; по свој прилици, писанога уговора није било никаквога; што вриједе писани уговори обојица су већ били искусили; него је ту била тврда воља једнога и другога, да живе у миру и пријатељству, како су и живјели до смрти своје. Грахово је остало као што је и било, само је Владика разрушио тврђаву Хумачку, али му је Али-паша њезину вриједност исплатио. Ускочко питање такође је легло. Кад је Гагић разумио, како се ствар свршила, пише Владици: „С радошћу јавио сам г. посланику нашему у Бечу о добром успјеху вашем над Турцима при Грахову, и да ћу му скоро послати трактат о окончателном миру међу вама и херцеговачким Турцима.“ Он није мого замислити учињени мир без писанога трактата; али овога пута ми видимо, да баш овај мир усмени остаје у снази до смрти два побратима, дочим они пређашњи писани нијесу имали никакве снаге. И заиста Гагић и као Србин и као руски дипломат имао се за шта радовати и још дивити овоме дипломатскоме успјеху Петра II-ога.

(Слиједи свршетак III-ег дијела.)

21) Ровински. 126.

Песимиста.

Незнам, кад сам на свет пао,
Како ме је свет тај срео,
Ал' знам, кад сам ојачао,
Шта сам у њем' доживео.

Као горски поток што је,
Чисто ми је срце било,
Кад младости бујне моје
Понесе ме у свет крило.

Дух, к'о лептир из мог краја,
За мог некад прамалећа
Лет'о свуд, где беше сјаја,
И по свету тражећ цвећа.

Љубав ми је — море била,
У које сам сав свет слио;
Ор'о — беше воља чила,
Што би небу одлетио!

Јест, такав сам био тада,
Док још нисам свет познао,
А сасвим сам други сада,
Јер свет ме је — отровао.

Сад је срце гадна бара,
— Змијурине с' легу тамо! —
А дух ми је авет стара,
Што се храни — сумњом само.

Љубав море сасуши се
Људске мржње на пламену;
Орлу крило поломи се, —
Прикован је сад за стену!

А негдашњи идеали:
Племенитост и слобода,
Малаксали па нестали —
У свету им нема плода!

Док сам њима венце плео
И за њих се жртвовао,
Свет ме није чути хтео,
Или ме је — исмејао.

„Занесењак!“ — свет се руг'о,
Јер ме није схватит ум'о;
И ја њега нисам дуго
Ни појим'о, ни разум'о.

Сад се оба знамо доста,
Сад ме више и не кори,
Јер ја исти — к'о он поста',
Нити бољи, нити — гори.

Пла̂м је свети изгорео,
Сад је срце тврђе кама,
Па сад мрзим — на свет цео,
А највише — себе сама!

Илија Шумановић.

Утвара — смрт.

Истинити догађај.

То бјеше пред Сретење на св. Антонију, кад јутром запласта снијег — ка обојчине.

Убљена бијела брда не виђаху се од густе магле пласајућег снијега, којом се лаганим одом мицаше један бјелоглавац, заогрнут кабаницом од кострети.

Из малене сухомеђе куће поземљуше, сламом покривене, а данас снијегом обмотане, кутљаше дим ка из вреће.

Проз малена љесом затворена врата често вирјаше око једне бабураве „невјесте“..... као да неког очекиваше.....

Одскочи љеса: „Добро јутро ....ца!“ — бану на врата крупан бјелоглавац, којему сиједи, куси брци и посиједјела, запушћена брада бјеху ледом обливена.

„Добра ти срећа, .. со!“ — скочи посиједјела „нена“, намјештајући му столац, да сједне. Но — на велико њено чудо — на сред поземљуше дупке стаде као укочен.... убеути! —

— Па сад што ћу, Божа мученица? уби се шакама у прси скорчала „нева“ и прифати бјелоглавца, те га положи уз огањ, трпајући на њ аљина, — па сједе .... Јадно бјеше погледат ову већ смрштену „неку“, која ка као на длан чуваше два још жива сина, а два јој старија здрава, читава једног дана прими мати земља. Мучећи, дуго је сједјела уз чкиљећу ватру скрштених рука и наслоњеном главом на колјена. Врзало јој се је по памети: зовнућу га... нећу ..... доћи ће и сам к себе и проговорит, ако га не буде задесила суђена ура.....

— Још он ако ми нестане, — имаће, ћеда: све о мом врату!.....

Издиже главу, да му се јави, ал' он се трже: „Ево ме оћен“! —

— Што ти је јадан — а ко те зове!? — овђе нема нико до мене!...

— Глас ме је љуцки зовнуо сада! —

— Код тебе бјех и ја га не чух..... вићећу на врата да није ко-год.

Лако полако изиђе на врата..... није никога, а снијег утоталио, па пласа.

— Није никога не могах спазит, ово некакав дух мора бит, по коме испријед гатаху..... нешто! —

Он се издиже, па до ње сједе, — поче шапат између њих двоје.

И би и не би по уре пуно, а јачи глас чуше обоје „.. со!“ —

Истрча она да види ко је, — никога није... тишина и мир свуд овладали.

И опет уљезе: — Ово збиља дух мора бит некакав — тепац, ђаво ил' нешто горе! —

Сиједи свилокосац руком столицу прифати, те до ње сједе, па опет шапур међу се почеше.

Да ти се закунем: ура не прође, много јачи глас чу се по трећом „.. со!“

Не пушти њу, но он истрча... обиђра кућу... никога нема; послуша мало, — нико се не чује; зовнуо двапут, — нико

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

се не озва; снијег пласаше, а вјетра ни ћушка. Уљезе унутра, па каза њојзи, а она њему још ближе сједе:

— Ајде нека у мраку да је, па и да се причује, па и да се привиди, но у сред подна двојици се причу и то не једном, но у трипут, без неке новеле то не може проћи! Нијесам ти жива од страха, „..со!“ Ноћас те гледах над једном јамом; много ти зборих: „Макни се отле!“ А ти се над њом све више надносиш... Глава ти стрмаци... упаде доље, а нама некакве паре остави, те их за дуго „ђеца“ бројише. А човјек на сан у јаму главом кад пада, није му добро — то свако каже. — Ја ти се бојим, тако ми Бога! —

— Остави, јадна, јеси ли при себе?! Ово вријеме... ова мутљава... па човјек снијева свашто. И ја сам снијева у јаму да падах, а „ђецу“ неком на аманат остављах, — то овом слути лежању моме, а од сна ништа лажљивије није: „сан је лажа, а Бог је истина!“ —

— Да Бог да сан се о томе обио, ма — опет вељу — од страха тонем жива у земљу, е код мене тај сан на добро не слути.

Настаде мрак, а „ђеца“ дојавише и спратише стоку.

Бјелоглавац бијаше здрав... вечераше... полијегаше, а снијег једнако цијеле ноћи пласаше, те се ујтро бјеше изравнио са стрејом поземљуше, па јој и врата затиска, но „ђеца“ скочише лопатама и разгрнуше снијег, те се могаше изаћи.

Објутри се и престаде; усташе „ђеца“, те пред старцем пропртише до ровина, па и стоку одјавише, те им турише, па к огњу отидоше, а сам старац остаде, чепукајући снијег око стоке.

Ни гладнијаше ни жеднијаше.... ни на што да му нампадаше. Што му се згоди? — ни сам не знаваше.

— Јучерашње причујање без денделеке неке проћ ми се не може... памтим, да оно зваху — утвара... ајде нека једном но у трипута! Да знадох што је, па се не озивах... куд би та срећа!!... жив бих остао, а онако.... одзивање стаће ме главе! Она ми снивала — а и ја снива — стрмоглав у неку јаму да падох!... смрт ће ме за врат овога пута! Но не треба клонут... треба се држат! О томе ником не мислим причат, јер би ми придигли хиљаду новела: „препа се поган, па му се причуја“, — у осталом Бога призивам у помоћ. —

До испред мрака стоја код стоке, па их замину и дођера кући.

Цијелу уру пред кућом стоја, разгледа брда около себе, која бјеху урасла у снијег ка бубрег у лој; погледа у небо, по коме трептијаху јасне звијезде, међу којима се мјесец као старац међу ђецом бањаше својом слабом и блиједом свјетлошћу.

Једном, па другом и трећом дубоко уздахну, па унутра уљезе.

Скувана вечера бјеше постављена насред куће на округластој нискијех нога трпезици. Једном суми, да и не сиједа, но „ђеца“ се ћаху збунит, па и она не вечерат, те сједе.

Прекрсти се, па једном заложи, а другом довати али устима не приноси, но остави ожицу... хујкну и примаче се уз огањ.

— Што ти би, тата? — усташе „ђеца“.

— Нешто ме мало по дробу покоси, ма ви сјете, па вечерате и ја ћу сада како ми лакне. — Ова је болест нама у трагу: ђед ми је болова, па отац од ње; оба су од ње и смрт примили; и није дуга но брзо прекужи; од ње је човјеку и умријет пако. Покојни ђед ми — добро га памтим — болова од ње само два дана, а треће јутро без душе освану. Ја сам досад болова двапут: једном два дана, а другом неђељу и ово трећом сад те ме снађе!

И јошт им „тата“ зборити ћаше, но му штукавица и јаок не даше, но ублијеђе и пренемога се, а „ђеца“ скочише, дигоше вечеру, па доброме старини простријеше, те га уз огањ положише.

Ноге му се ледењаху и као да се с душом бораше, а „ђеца“ му ноге облагаху у студене остом смокрене крпе, да би му се за више живот продужио...

Јаокање и штукање све га више фатаху, а крв му на нос и на уста поче све јаче и јаче кутљати. Дођоше комшије као на чудо, а и поп дође да га среди.

Цијелу ноћ и боговетни сјутрашњи дан крв му оди на нос и на уста, а стоја га јаокање и јечање.

Бјеше се почео фатати први мрак — ујтина једна са шљемена им ујкну — а добри старина изравни пете и, дијелећи се

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆ

с душом, рече нам: „Да сте прости и благословени! Збогом!“

У . . . . . , 3 марта 1891.

Иван Шевић.

Из љубавнијех пјесама

Ј. Поповић-Липовца.

VII.

Болесној

У оку ти ко морска пучина,
Ил' ко мис'о анђелска дубока,
Рекао бих пламен жића тиња
Пр'је времена, прије, душо, рока!..
Њекад очи, два алема кама,
Сијаху ми и срце гријаху!...
Сада туга из њих вири сама,
Не смију се к'о што прије хћаху!..
Њекад груди препуне чезнућа,
Ко океан бурно се подижу...
Да л' те боле, моја жељо врућа,
Ил' од живе жељице уздишу?
Шта је злато, каква бол те тишти,
Што те мучи, што ти живот гаси?
Од мен' жртву коју хоћеш ишти,
Ишти! ишти! часа не почаси!
— Треба ли ти пола жића мога?
Драговољно да ти га одвојим!
Треба л' молит свемогућег Бога,
Да те спасем са животом својим?
Молит ћу га — одрећи ми неће!
Да одрекне — ја неби одрека!
Јер куд слађе, куда више среће,
Но кад би ми ту милост обрека?!

* * *

VIII.

Још је зима! сва природа др'јема...
Прамаљећа још китнога нема!
Ал' у присој сеоца ми мала
Љубичица већ је расцвјетала.
Виђех зору румену и плаву,
Бисер росом гђе јој кити главу,
Кô невјесту када ђевер вити
Вјенчанијем вијенце м окити!
А љубица весела и једра
Свако јутро распучаше њедра...
Да мирисом тајанствене дражи
Бол у души мојојзи ублажи!..
Зима виђе!.. па јој бјеше жао,
Љубичицу што сам мирисао.
Са мразом је љутијем ороси,
Цв'јет увену... зима га покоси!..
Тако за те, голубице б'јела,
Небеса су земљи завиђела;
Силнија су — па ћете отети...
Гђе си Боже, не дај јој умр'јети!

Грађани. **„Липовчев Бријег“.**

*****

У болести.

Хај, то небо пуно сјаја
Што је моме данку било,
У пучину самих ваја
Сада ми се претворило;
Храм се нада срцу руши —
У њему се огањ гаси,
А у болној младој души
Сјета, туга и уздаси; —
Под копреном густе таме
Заспало је сунце моје, . . .
Не смјеши се љупко на ме
Пропало је . . .

Санци мили, рајског слада,
Зар бијасте само варка?
Не грле ми душу сада
Она ваша крила жарка.
Ни вас нема — пчезнусте
На крилима маха жива,
Посред бола, туге пусте
Ваш љубимац сад вас снива;
Ох, како би душа млада
Жељна била да с' окрили,
Па да опет лети с вама,
Санци мили?

Ох, не хити нит ме гледи
Мрачна смрти вјечно гладна,
Од косе ме још поштеди —
Не копај ми гроба хладна;
Поштеди ме до тог часа
Док с' испуни *нада* жива,
Док не чујем светог спаса
Да ми мили род целива;
Па кад видим у слободи
Да ми народ слава носи,
Тада смрти ходи, ходи,
Живот коси . . .

У Лошињу 1889.

Алекса.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Лед се топи . . . . .

Лед се топи снега неста,
Љута зима ето преста,
А у срце бедна света
Нада опет нова слета,
Носећ живот млад.

—

Благи зрачак сунца мила,
Буди земљу из мртвила,
Па се на све стране чује,
Како птица попевкује:
Хајдмо сви на рад!

—

Још ће који данак проћи,
Па пролеће мило доћи,
Донети нам мирис — цвеће,
Да по њему лептир слеће,
Тражећ слатки мед . . . . .

—

Тако већ и *српском* роду,
Паћенику за слободу,
Иде, иде, живот нови,
Кидају се већ окови,
Отапа се лед . . . . . .

Васа Крстић — Љубисав.

Милом своме побри

Алекси Шантићу, пјеснику.

Пјевај брате, пјевај тако
милом роду свом,
пјевај пјесму — и груди му
загријевај њом.

Соколи га пјесмом љупком
на пос'о, на рад,
разгони му с мрког лица
петстољетни јад.

Пјевај пјесме своме роду,
а дати ће Бог,
да побједи Србин мили
душманина свог.

Пјевај тако само даље,
побратиме мој,
док слобода не засије,
клонути немој.

У *Мостару*, октобра 1890.

Светислав.

Преводи.

I.

Вјечна пјесма.

(по руском.)

На св'јету је пјесма једна,
Пјесма стара ка' свј'ет што је;
Мудри кажу за ту пјесму,
Да млађани занос то је.

—

Уз таласе од Ефрата
Запјева је Адам с Евом,
Па од тада све до данас
Св'јет се пуни њеним пјевом.

—

У дубини од срдаца
Престол има, па ту влада;
Сила злата и бисера
Ка' немоћна пред њом пада.

—

Ни вријеме не би кадро
Поништит је зубом грубим,
Да јој св'јетом звук не звучи; —
Пјесма та је — „ја те љубим!"

Ж. Д.

II.

Лијепој пећарици.

(Bracciolini)

сонет.

Постило се, по хљеб шаљем д'јете, —
Пак га чекам. — Лени је дошао,
Па ј' у очи њу гледао право:
Оне су га устр'јелиле клете.

—

Необична љепота Ленина
Не даде му, да се макне с мјеста.
Шаљем другог', — ал' и њега нéста;
Спопала ме мука и љутина.

—

Главом одох, гдје хљеб пече Лена.
Шутим, па се уставим код пећи,
Те остадох онако кô ст'јена.

—

Да нéмаде Лена онда прећи
Другој страни нешто, — оног трена
Скамењен би остô и ја трећи.

Неретванин Љубо.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

III.

За љубав божју...

(Stecchetti.)

— Млади газдо!
Подај нешто рад грјехоте,
од глади сам већ сустао —
бос, нагао, гле страхоте!..
ја нијесам за посао.
Подлегло ми т'јело болји,
за врат сјела љета многа — —
хвала нек је *божјој вољи!*
и ако сам изнемога:
нигдје ништа немам своје...
јад... невоља... то је моје!

— Млади газдо!
Попритечи тешкој муци...
доброме је срцу дика — —
у твојој је данас руци
да поможеш невољника.
Хај, *љубав је божја чиста..*,
да за њене *моћи благе!*
— Ид' отоле, не дам ништа! —
— Дај *за очи своје Драге!* —
— Ево узми.. ти си б'јеdан...
нек ти буде *дукат један!!*

Саво Ст. Рачета.

Понешто о „Горском Вијенцу"!

(Приликом новог издања, са уводом и коментаром Др. Милана Решетара.)

I.

Неће се никад довољно писати о Горском Вијенцу. И ово мало што данас пишем, нека иде к литератури о Његошеву ремек-дјелу. У овом првом дијелу приказаћу Решетаров рад, а у другом ћу говорити о појединим љепотама којим се неумрли спјев китн, и о којима Решетар, као филолог, није се бавио.

Можебит никад се није наша публика оволико заниjела за једним дјелом, колико у ово задње доба за Горским Вијенцем. Похитали су људи са свих страна да набаве најљепши спјев што је икад наша књига дала, а највише из Далмације, (и ово је врло важна чињеница кад се суди о покрету народне свијести и народних моралних интереса на овој страни Балкана). Велико, свеопће одобравање које је примило пажљиви и свијесни рад доктора Решетара при издавању Његошева и српскога ремек-дјела, да се, колико је мени судити, лако тумачити. Нама је свима, већ из маленних ногу, познато било да Горски Вијенац спада у најљепше производе наше књиге, те смо се радо смијали у школама читајући епизоду војводе Драшка, (дубоким мислима, очајничком напају рад погаженог српства и појединим љепотама нијесмо онда још били дорасли); па напокон, кад у неке године дошли, продрijели смо душевним погледом у најскровитије његове љепоте, те нас заније напај владике Данила, дубока и свечана разборитост игумна Стефана, наивна разматрања и просуђивања Драшка војводе, весела и јуначка слика Вука Мандушића, лирски занос кадије Медовића, њежна слика Батрићеве сестре. Осим тога, нема, да речемо, једне српске књиге, у којој није шта споменуто из Горског Вијенца, био стих, било лице које; па и у самом говору мило нам је уплетати по коју мудру изреку из Његошева спјева.

Како дакле да не иштемо како би смо имали увијек на столу, пред очима, књигу о којој свак зна, коју свак спомиње; књигу која нам најбоље представља живот једног важног дијела српскога народа, у свим својим појавама, у бoју, у миру, у јунаштву, у љубави, у посмијеху и у сузама? Како да се сами, читајући, не проразговоримо с Мандушићем, с владиком, с Драшком? да не прозримемо у оне чисте српске душе, у којима се зрцали слободни крш црногорски и његова слободна историја? Веселимо се; Српство љуби своје великане; данас Српство хита душом на Ловћен.

* * *

У Горском се Вијенцу зрцали прави црногорски живот. Је ли ово била Владици намјера кад га је писао, или му је пред очима стала само истрага потурица? Да је само на ово потоње мислио, за цијело би ова књига друго име носила [1]). Него кад помњиво читамо спјев, лако нам је разумјети да је истрага потурица (како Решетар вели) „неки нит који иде од почетка пјесме до њезина краја", а да остало сачињава низ народних призора који се тога нита држи и који би се опет дао у своје чести раставити, а да не оштети поглавити факат. Кад с' овог гледишта судимо Горски Вијенац, по себи нам се очитује главна пјесникова намјера, бива да прикаже свијету чувства, мишљење, ћуд, у једну ријеч: народ црногорски у свим моментима

живота. Овако нам је постао овај „*Вијенац*“ народних појава. Али је пјеснику требало да ове поједине призоре скупи око једног поглавитог, како би дошао до једне умјетничке цјелине; а шта је друго могао Црногорац да изабере, него златну страну своје историје, по којој ће цијели свијет судити да су Црногорци јунаци? По себи се већ разумије да Црногорци, као примитивни народ, не знаду љепше крепости до јунаштва; а владика, и ако учен, и ако човјек који се је дивио у Италији љепоти умјетничких производа оне благосовљене земље, те своја чувства и своје мишљење обогатио и угладио, опет је у њему горјела права црногорска душа; и ако је живио у финоћи наображених земаља, опет је у души својој волио оно сурово али искрено и урођено јунаштво својих сиромашних сународњака; па је за то, као основ своме спјеву, изабрао истрагу потурица, знајућ да ће и својим Црногорцима и себи угодити кад да српској и свјецкој књизи примјер шта је и какав је прави Црногорац. Откад је Црне Горе, он је на опрез; прије 500 г. настанио се у нову домовину да повеже ране добивене на Косову, и данас му још нијесу зарасле. Остали су народи напредовали пером, књигом, длијетом и кичицом; он је крчио себи пут пушком и челиком, а свој лијепи сан морао га је у крви задавити; јунаштво, то му је старина, то му је и забава. Омирови јунаци, то су Његошеви јунаци; рјечитост је у њих велика, лукавост им вири испод трепавица, женска слика може да их гане; али: ко је више глава посјекао? — овом ће мјером судити своје ваљанство. Ево дакле шта је Горски Вијенац; око истраге потурчених Срба овија се низ народних призора, као што око тврде и дебеле гране миришу цвјетови. Али ови су цвјетови један љепши од другога.

* * *

Погодио је Владика што је изабрао поглавиту крепост својега народа: али је погодио и начин како да се опише црногорски живот у разноликим својим приликама. Какав народ може да се хвали оваком књигом. Која ће нам књига овако природно приказати карактер једнога народа, да из те књиге искачу жива лица, да видиш како им прса дишу, како срце бије, како очи сијевају, како им се мисли у глави превијају и зрију? Има у Горском Вијенцу моменат кад су Срби и потурице на окупу да се договоре, како да се сврши она несретна размирица ради вјере. Да си главом међу њима, не би их боље видио и чуо. Ту је Владика мочио своје перо у живо народно срце; ту ти се чини да ће она лица из књиге искочити. Овако је пјесник подигао себи вјечни споменик.

* * *

И ово јест поглавита љепота у Горском Вијенцу; читајући га, осјећамо да и ми спадамо у број оних људи; њихова крв, наша је крв; њихове ране, наше су ране. Ова природност, овај веризам, с којег нам се чини да видимо и да чујемо Његошева лица, и с којег оне нам се слике не нижу пред очима у подоби штампаних стихова, него мраморних релифа; овај веризам, велим, наћи ћемо само још у једном производу наше књиге: у народним пјесмама. Народна је пјесма зрцало истога народа, зрцало у које се није никад огледало оно што народу не припада. Како он мисли, ради и осјећа, онако се осјећа, мисли и ради у његовим пјесмама. Истина, у Његоша двије су особе које говоре: владика и народ; о првој, као о субјективном дијелу Горскога Вијенца, говорићемо касније; али друга особа која из њега збори, то већ није владика, то је народ сам, то је народна пјесма, то је онај дух истине и логике-поштења и разборитости, којим је задахнут сваки производ моралне радње у народу. На овај начин мора да му је веризам урођен; па и ако по који пут прекорачује оне границе, које смо ми покварeници поставили уљудности и чедности, опет је и овакав веризам плод крепости, јер је крепост чисто дно душе свакога народа. Његош се је појавио у Горском Вијенцу не само као пјесник, као особа једна, већ као народ; па ето зашто нам се његово дјело оволико мили; ето зашто је ово дјело српско дјело, наше, само наше; ето зашто у писању, у говору, у разноликим моментима живота, кад хоћемо да су двије ријечи нацртамо карактеристику једне особе, једног призора, цитирамо стихове из Горског Вијенца, каоноти оне који садр-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

жавају синтезу народног мишљења, народног просуђивања; те на овај начин сликамо онај задати призор или особу, да боље не би нам могуће било.

* * *

Рекао сам да су у Његошу двије особе: владика и народ. Видимо сада прву.

Пјесник, као владика, као глава Црне Горе, као човјек који се је морао бринути за своју земљу, те му владање, у онако жалосним приликама, задавало не само материјалне бриге, него и моралне муке, овакав човјек морао је у својој пјесми дати одушка овој муци која му је цијепала поштено срце. Уз то, као учен човјек, није могао мимоићи прилику а да не потроши двије капи мастила у корист својој учености и оној филозофској тенденцији, која га је (особито у „Лучи Микрокозма“) свуда устопице пратила, и у којој је он, како нам Ненадовић приповиједа, и уживао[2]). Болестан, незадовољан са ондашњим српским покретом, невољан ради српске невоље, није чудо ако је искао мира у филозофији. Било је његово срце чудновато расположено, те унутрашњи мукли глас морао је пукнути прије или послије, тамо или амо. На гдје љепше прилоде до Горског Вијенца? Гдје у њему способнијега лица коме би владика повјерио своје најинтимније осјећаје, до владике Данила? Положај владике Данила и пјесника према историји, према крвожедној турској аждаји, донекле је једнак; та бранити Црну Гору од турака бијаше увијек брига цетињских владара. За то, ако мјеште *Данила* читамо *Петар*, нећемо гријешити. Уз ово лице имамо и друго које у Горском Вијенцу говори у име Његошево; ово је лице игуман Стефан; а опет уз игумна, у самом колу набасамо по гдје кад на пјесника, и кад прозримо кроз оне стихове, видјећемо гдје нам се поштена Петрова слика диже пред очима. Ова два лица, Данило и Стефан, на катkада и коло, сачињавају субјективни елеменат у Горском Вијенцу. Петар Петровић Његош приказао нам је на овај начин своју властиту слику; показао нам је шта је и какав је; положио је у руке будућности опоруку своју. — Да видимо дакле човјека.

* * *

„Бољи је републиканац него предсједник француске републике“; овако се је једном изразио млади талијански адвокат, који је владици помагао при описивању Црне Горе и њене историје на француском језику. Ове ријечи, изречене од човјека који је, рад свакидања општења са владиком, могао да о њему изрече искрен и истинит суд, тачно нам карактеришу пјесника. Али владичино републиканство не да се тумачити са примјерима обичних републиканских начела. Његово је републиканство значило: страствена љубав за слободу, одбацивање властитих интереса ради општега добра, благостање појединих људи као цијелу држави и читавом друштву људском. „И овако — каже сам пјесник — доћи ће на земљу царство небеско, које је прије двије хиљаде година Христос наговијестио, и кога владаоци и народи славе и преузносе, а не хоће да га разумију“. Даље каже: „Доћи ће царство разума, али ми ни један што сада живимо, нећемо га дочекати. Човјечанство споро иде напријед Оно сазријева упоредо са планетом на којој живи“. Ова идеална слика неке немогуће али за цијело изврсне републике, ма и кад би се данас остварило, сутра би се срушила можда и ради своје саме врлине. Видимо да и сам владика није много уфао у остварање ове лијепе будућности људскога друштва; али сваки његов корак, свака ријеч што му се је отимала из срца, јамчи нам да му је она слика, и ако за његов положај недостижна, увијек пред очима лебдјела, као заљубљеном витезу слика несуђене драге. Слобода и просвјета, два прва елемента душевна и материјална благостања, сто начела којима је Његош хтио да оствари свој лијепи сан; тим, вели, би се проћерали Турци из Европе, тим би се избавио његов народ.

* * *

Турци — сто муке Петра Петровића Његоша; а за цијело није никад срце људско боље разумјело љубав према домовини, колико његово срце. У самој земљи потурчење је поткопавало темеље црногорској слободи и у исто доба пријечило да морални напредак, најтоплија жеља владичина, крчи себи пут у народ; на граници пријетио је Омер-паша да продре у земљу и да сатре ону малу али слободну држа-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE

вицу, дику свему Балкану, понос честита владаоца. Ове двије грдне погибељи, које су непрестано стале на прагу његове земље, огорчавале су владичино срце, гризле су његово и онако већ слабо здравље, тако да, кад год је могао, или пером или говором, давао је одушка својој витешкој мучи, знајући у исто доба да су његове снаге преслабе да се отресе те вјечне невоље. „Ја пред собом видим — говорио је — гробну плочу, на којој стоји написано: овдје лежи владика црногорски; умро је а није дочекао да види спасење својега народа.“ Али, премда је он знао да је слаб да се отресе пријетеће пропасти, опет га је двоструко гризло индиферентно понашање великих европских држава према његовој јадној земљици и према погаженом српству, те је овим бесмртним ријечима очитовао своје мучно срце једном енглезу, који му је дошао био у походе: „Кад год видите моју слику, сјетите се милиона Хришћана, који су моја браћа, и који, без икаквих права, ниште под нечовјечном турском руком; и ви те турке браните! Кад дођете у богати Лондон, и кад покажете моју слику својим пријатељима, немојте им казати: ово је владалац једног срећног народа, — него им кажите: ово је мученик једнога за слободу мученичког народа. Кажите им: Срби могли би побједити Турке, али немогу да умилостиве вас, Христјане.“ — Дивне ријечи, те би довољне биле да овјековјече честитост и срчаност једнога човјека. Али владика није знао да државници не суде срцем, већ хладним размишљањем. Срце једнога државника мора да је од мождана, рекао је велики Наполеон.

* * *

Владика је често спомињао једну пјесму која каже: да се море претвори у мастило, а небо у лист књиге бијеле, не би се могли наши јади исписати. Са непрестаног спомињања наших невоља, долазио је Његош увијек у неку љутњу, у неко усхићење, те овако само да се тумачити онај његов свечани и занешени начин говора, који је, и у његовом обичном дотицају с људима граничио са лирском епопејом. Жице његове душе биле су непрестано затегнуте и складане са вапајем јаднога српства; јеси ли у њих дирао, српство је одјекивало. Је ли пак Његош збиља очајавао, или се надао у стално ускрснуће српскога и уопште словенскога племена? Имамо неколико података из његова живота и из самог „*Вијенца*“, који нам баш не јамчи за оно потоње. Сиромаштво и страховање што је владало у Црној Гори, кидало му је срце, јер је увијек на то и мислио; нит је тужан знао лијека оваквој невољи. Да! лијека је могло бити, али гдје? у слози словенскога племена. „Моје племе сном мртвијем спава,“ кукао је пјесник, нит је од њега очекивао помоћи. „Словенско племе нема толико ни физичке ни моралне снаге, да избави јадну моју браћу од тиранске турске руке!“ — Кад томе додаш и то што му је срце парала хладна европска дипломација која је без милости трговала са народима, онда које је чудо ако је тужни владика, од вјечита страховања и од срамотног *мртвог сна* својега племена, два пута клонуо духом? Бијаше год. 1836 кад је Његошу пало на ум да с једним дијелом народа остави Црну Гору и да се пресели у Русију. Турци на прагу земље; потурице у земљи самој; шта га је могло спасити од скоре пропасти, ако не исељење? Други пут, слика напредне и слободне Америке, мамила је владара слободњака да у њој нађе оно што није могао да достигне на овој трудој страни свијета. „Хтио сам да пођем у Америку — говорио је неколико година касније — и да више не читам ништа о Европи. Љутим се на туђинце, љутим се на своје. Седамдесет милиона мога племена, мртвим сном спава, кад сви народи напредују и уживају плодове слободе и просвјете.“ Али каже да не би у Америку што се боји непријатеља (та има још праха и олова у Црној Гори, а Црногорац прије би дао осјећ своју главу, него што би такова шта рекô), већ да би само пошао, што га гади успавани дух Славена. Свеједно, владика није се иселио; остао је гдје је морао остати: у Црној Гори!“

* * *

Видјели смо дакле Његоша као представника свога народа, или боље, као народ сам, а видјели смо га и као човјека. Морали смо се с њим, као с човјеком, подуже забављати, јер иначе не би смо могли

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

разумјети субјективни дио Горскога Вијенца, бива лица Владике Данила и игумна Стефана. Из њих Његош говори, те оно што смо већ о Његошеву карактеру рекли, вриједи и за Данила. Јасно је да је пјесник, кад је цртао Данила, морао у неколико преначинити своје властите осјећаје према околностима у којима је онај други владика живио; морао је истакнути његов положај према црногорским потурицам, по што се о њиховој истрази ради у цијелом Горском Вијенцу. Али у игумну Стефану, који уз Данила попуњује пјесников карактер, наћи ћемо опет Његоша, човјека учена и филозофа. Овдје се је пјесник завио у игумнову мантију, пјесник се је просто преобукао, али срце и мисли припадају опет Његошу. Онако преодјевен, дошао је, каже, да главарима црногорским што прича, да распали у њихову срцу чувство вјере и поштења. Свечан је почетак његова говора; каже да му је осамдесет година, а откада је изгубио очњи вид, душа му је више на другому свијету него на овому. Видио је света мјеста која бијаху колијевком хришћанству, те су сада гнијездо мухамедове вјере. Али које чудо, кад се ми морамо подврћи оном закону који каже, да се на свијету све мијења, и оно што је јуче добро било, данас је зло. Тајанствен је овај закон, нама је недокучив; али ако је људска памет слаба да га разумије, опет нам је природа удијелила и физичне и моралне снаге да се тих промјена чувамо, кад оне хоће да нас баце са добра на зло. Бранимо дакле, каже, и нашу јадну постојбину у којој ислам хоће да погази крст а да узвиси полумјесец; погинућемо, јер нас је мало, али вјечном ћемо се славом овјенчати, а небо ће се напокон окренути на милост и спасиће народ и земљу нашу. — Овако говори Његош кроз игумнова уста. Касније, у очи Божића, кад су тежи гласови стизали из земље, и кад Владика још није могао да се ријеши на истрагу потурица, јер му је поштено срце, (срце пјесниково), мрзило овакав начин ослобођења; касније, рекох, опет ступа стари Стефан на позорницу, да осоколи Данила, да га јуначким духом задахне. Данилу, као историјском лицу, није требало да га други осоколе на ту страшну погибију, али јест пјеснику. Рекао бих да Његош хоће да нешто извини Данила што се је на крвну истрагу одлучио, а у исто доба да га и осоколи, јер њему (пјеснику) срце каже да није већ куд камо, да се питање о слободи Црне Горе не може друкчије ријешити него пушком и ханџаром. Ево дакле опет старога Стефана: Ја сам прошао, каже, сито и решето, а ти си млад још и невјешт, владико, па не знаш шта те још чека. Непрестан је рат на свијету, гдје тијело и душа стењу под разним силама, те нико срећан није, а нико задовољан. Јесу ли вас притисле велике невоље, а ви борите се, браћо; ево вас ја причешћујем без приправе и без исповијести, а ја мичем све на моју душу! — Коцка је бачена; покољ ће почети.

* * *

Пукле су прве пушке; то бијаху осветe појединих Црногораца; али велики покољ још није почео: Владика је оклијевао. Тешко му је било да се одлучи, те је проклињао дан у који се је родио, проклињао је час у који га Турци не смакоше кад им је пао у руке, јер му се је чинило да овако, жив и слободних рука а неодрјешит у погибељи, вара свој народ, не дајући он први знак ослобођењу Црне Горе. Али опет мислио да ће се Србин поклати са Србином, не да ни Данилу ни пјеснику мира. Ова његова неодлучност дуго би се отезала, да није брата његова Рада који га кори и тјера да се одлучи. И ово лице брата му кнеза Рада служи да извини и да осоколи Владику. Владика се збиља осоколи, те се тргне као из сна, кличући: „тријебимо губу из торине; нека пропоје пјесна од ужаса, оштар прави на камен крвави!“ — Лако су му текле ове ријечи из уста, али нијесу из срца; јер мало стаде, а свијест му се пробуди говорећи му на тајно: покушај још задње средство, па онда скочи на ноге; позови потурице на договор, углави их да сметну мухамедову вјеру! — Турци су се озвали владичину позиву; али колико их је на окупу и Турака и Црногораца, ни један не зна да отпочне говор. Овај призор, колико је мени судити, најљепши је у Горском Вијенцу. Урођено лукаство и опрезност народа овдје је умјетнички дотјерана до скрајња савршенства. Сви муче и гледају преда се; док на покон кадија Медовић, који је добро знао зашто је позват,

а у исто доба хтио да чим другим забави главаре, рече: „баш ћеферим, ја ћу почет када други неће“, те их на лијепе нукује, да се помире, да ухвате вјеру мира, да објесе крвнице пушке. Али је кнез Роган лукавији од турчина: „Ефендија — одговори му — ти не угонета; па и ако си књижевник, како ми кажу, још ти се хоће памети; потежа је ова наша школа.“ Овај је јасни говор мало збунио кадију и наше Црногорце, те опет свак мучи и гледа преда се. Владика Данило мучи и он; не зна сам како би почео, а опет се боји да његови, особито кнез Роган, не ударе одмах с почетка кривим путем и да не покваре наду, да ће се ова љута размирица, ако Бог да, и на лијепе ријешити. „Боже драги — отпоче напокон — ти који свијетом управљаш, који све знаш, који држиш књигу у којој су судбине уписане, проведри ми више Горе Црне, уклони од ње крв и пропаст; потурице сами нијесу криви; премами их невјера на вјеру, јер шта је човјек друго него живинче? (на ове ријечи турци се погледају испод ока.) Премама ли сјекира међу уши, ево зашто су сметнули вјеру прадједовску.“ Одговори му Скендер-ага; каже турчин да његова вјера мора поплавити Црну Гору; слабија, хришћанска, мора да попусти јачој. Смију се Црногорци слушајући гдје један хоће да се покрсте, други да се потурче; ћорав је то посао, те се подругују свак на свој начин; свако подругивање није друго него *варианта* једне мисли: разговором неће се ништа достићи, нема нам лијека до пушке. Разумију Турци куд смијерају Црногорци, али боље разумију војводу Батрића: „у крв ће нам вјере запливати, биће боља која не потоне.“ — „Шта зборите јестели при себе? — одговара кадија — шта ће оно ваше раскршће липово пред остротом витога челика? Шта ће ваша вјера према нашој?“ — Усхићење заведе кадију Медовића, те пјеснику пружа прилику да напише најљепши лирски комад што имамо. Нижу се овдје све премаме мухамедовске вјере, хурије очи плавети, Стамбол, земаљеко весеље, мунари с којих се гласи име свемогуће; па каква вјера да се с овом мјери? Ми бисмо овдје питали: каква пјесма да се с овом мјери? И сам пјесник као да је знао, да су му они стихови међу најљепшима наше књиге; јер када кадија доврши, устаје кнез Јанко, подиже капу, а понешто и подругујући се говори: „Ефендија овако ти хвала.“ Кадијине ријечи дирнуле су јако Црногорце; подругивање опет је настало, али жешће него прије; чује се и по која љута пријетња, и напокон глас сердара Вукоте, који земљу своју проклиње што ће се до скора застрти костима младих јунака. „Па нека погине наша младост — одговара му честити Вук Мићуновић — а шта би чекала гадну старост кад ти се смрт испод чела смије као жаба испод своје коре! Нека погине наша момчад, овако ће се прославити; јер и ако смо пропали на Косову, опет нас је допала слава, опет смо српску славу ускрснули!“ — Пријетње и подругивања даље би трајала, да се напокон не сваде Мандушић и Арслан-ага. Једва их старији помире да се не покољу. Овако се довршн овај договор. Свак оде својим путем; једни са својим вјерским фанатизмом, други спремни да се жртвују за домовину. Њихов сукоб, кад год буде, биће страшан; једни ће падат за хурије очи плавети, други да о њима слијепац пјева уз гусле.

* * *

По себи нам се сад поставља питање: Јесу ли Црногорци имали право да се пушком и ханџаром ослободе потурица. Ми ћемо одрјешито одговорити: Јесу! А ево зашто. При свршетку XVII вијека бијаху Црногорци, као и већи дио народа на Балкану, на врло ниском степену културе. Заокружени са свих страна од турака, осим на приморју гдје су Млечићи владали, како да у њих продре култура? како да хране срце благим плодом знаности и умјетности? како да ублаже немилосна чувства према непријатељу? Крв је непрестано текла на граници земље; турчин је њих прогонио откад су се у оне горе настанили; колац бијаше награда Црногорцу, који се је дизао да брани себе и кућу; дјеца му забодена на коцљу; жена, кћери, сестре ограбљене да насите животињске страсти бегова и паша. С непрестаних невоља, бијаше и страховање непрестано: Црногорцу се никад није дало мирно спавати; пушка му увијек крај постеље. У оваким приликама, расто је у њему дух освете; ко се не освети, тај се не посвети; око за око, главу за главу. Треба дакле да се

духом пренесемо у оно доба, у оне околности, те да онда судимо ону крваву истрагу. Али колико је Црногорац проникнут духом слободе, толико је и духом вјере. Погазити вјеру прадједовску, а опет примити вјеру најљућега непријатеља, гдје горега недјела за Црногорце? А треба на то пазити да јединство вјере, код примитивних народа, још више кад им пријети вањска погибељ, увијек је јамчило за његову слободу; ово нам свједочи свака страница свјецке историје. Црногорац, урођеном својом логиком, увиђао је своју скору пропаст, а да јој избјегне, морао се је напокон обратити на потурице ријечима: или ви или ми, обојица никако. Турска је влада, наравно, потпомагала потурчене Црногорце, и знала је да ће прије или послије мухамедова вјера преотети мах у оној малој земљи; оружјем није могла да је добије — кушала је вјером. Радило се је дакле не само да се истријеби губа из торине, већ да се уклони пропаст домовине; истрага није била искључиви плод вјерског фанатизма, него и политичке мисли. Потекла је крв, јер ријечи нијесу вриједиле; пијечник живо месо кида да спаси тијело; кад луч догори, свако је средство оправдано. Али чувајмо се; немојмо сравњати ноћ у очи Божића са Вартоломејском ноћи, у првој се је радило о спасу домовине, а потомство зове оне људе јунацима; у другој необуздани фанатизам невину је крв пролио и упропастио земљу, а потомство ће те људе Карла IX увијек називати убојицама.

* * *

Споменуо сам већ у почетку овог кратког прегледа народ у Горском Вијенцу, или да боље речем: скуп појединих лица, осим игумна и Данила, који престављају објективни дио нашега спјева. И збиља трошио бих узалуд ријечи кад бих се трудио да истакнем појединцу црте његова карактера. Ако дигнемо већу или мању рјечитост код једнога, весеље или тугу код другога, опет једно наличи другому, јер једнако је њихово мишљење, једнака њихова љубав за домовину, једнака њихова чувства. Има ипак једно лице које, и ако наличи осталима, опет се од њих разликује ради околности, у којима је живио. Ово је лице Војвода Драшко. Он је био у Млецима, упознао се је са тамошњим животом и друштвом; те данас у колу својих Црногораца, прича шта је видио и чуо и шта о томе мисли. Како он о Млецима суди, онако би судили и сви Црногорци; њега је, по пјесниковој вољи, допала срећа да престави народно мишљење о страном свијету. Било би чисто сувишно кад бих ја споменуо по танко ову свима познату епизоду из Горског Вијенца; у другом дијелу ове мале штудије истакнућу оно што се да из ње извести. Понешто могу и сада споменути. — Млечићи су у оно доба били већ одавна достигли врхунац славе и моћи, толико на политичком колико на трговачком пољу. По оном строгом закону који влада судбином једне државе, њихова је моћ већ пропадала; од силног богаства ослабили физично и морално „бјеху полуђели — каже Драшко — ђетињаху исто као бабе“. Црногорац навикнут непрестаној борби са животом, није могао вјеровати да има на свијету људи који ништа не раде, већ од пусте беспослице грију се на сунцу. Вук Мандушић који је слушао војводу како прича, упита га одмах бјеху ли јунаци? „Не, божја ти вјера; ту о јунаштву не бјеше збора“. Какви су то могли бити јунаци људи напрашене косе а обезубили прије времена! Јунаштво је conditio sine qua non да Црногорац узмогне поштовати човјека; а кад нијесу никакви јунаци, да који су дакле ти људи? Поштену свијест народну гади човјек, који је на свијету да само иде у машкаре и да вас дан лиже некакве преслачке: потежа је црногорска школа. А млетачки судови? Мало бољи него у Турчина; слобода појединих грађана зависи тамо о жбирима и о шпијунима, који те прате устопице на улици да слушају шта збориш, како би те тужили да те суд сјутра пошље на галије. Ријечи које би потпуно одговарале *жбиру* и *шпијуну* нема у нашем језику; веселимо се: и ово је неко зламење! — Али кад нијесу јунаци, пјевају ли бар уз гусле лијепо? „Какве гусле и какву несрећу — одговара војвода — ту за гусле ни збора не бјеше“. Дакако; прве српске гусле које су се прије неколико стољећа чуле, пратиле су слијепчеву пјесму о српским невољама; и мора да је тако било, јер глас наших гусала није друго него стари али непрестани одјек наших јада; па макар се уз

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

њих и љубав пјевала, опет једнако стара суза титра кроз весеље што слијепац из њих извађа. Кад је Драшко Црногорцима рекао да у Млецима гусала нема, за цијело биће онда промислио Црногорац: та какав сте ви народ, Млечићи! зар вас нико не тлачи? не краде вам нико жене и дјецу? ви спавате на меку душеку, а не на голој хриди; рђа се хвата ваших пушака, јер их огањ не чисти; пропадате од беспослице, ђетињите од пропасти! — Плач је наша пјесма, „плач је пјесма са сузама“, каже Његош. Гусле нам спомињу прошле јаде; спомињу нам их да се соколимо, да се у бољу будућност надамо. Када би смо гусле заборавили, заборавили би смо добро што нас чека; заборавили би смо свето право што има сваки народ: да буде јачи и бољи.

* * *

Ко би хтио да истакне све љепоте што су у Горском Вијенцу, морао би га свега описати. У нашој књизи он заузимље прво мјесто. Поред народних пјесама читаће се Горски Вијенац не само као најљепши споменик књиге наше, већ и као споменик народне логике, мишљења и непокварености. Из њега тако искачу праве црте народа, да се по њему може учити шта је и какав је народ. Како сам у почетку ове кратке радње казао, ово је поглавита његова љепота, љепота која ће се до вијек одржати као Омирова и Шекспирова дјела. Али ако морамо бити захвални Његошу што је оваковим ремек-дјелом обогатио наше књижевно благо, опет смо му харни што је на овај начин показао свијету како ваља да се о Србима суди и која је велика разлика између „хајдука“ и правих јунака. Ратови који су за ова задња стољећа упропашћивали Европу, били су, (ако изузмемо ратове прве француске републике), од прилике сами политични ратови; дипломација је дизала војске, било да саму себе спаси, било да се може осветити. Али откад је Црне Горе, Црногорци нијесу знали за друго него за домовину; за њу су се борили, за њу су трпили што није ни један народ трпио, за њу су и гинули, а очајавали нијесу никад: та ево данашње слободне Црне Горе као доказ што може народ који зна да устраје у невољи и да мрзи на живот и погибељи кад се ради о спасу домовине. Још су врућа она брда од крви проливене; њима је Његош подигао химну бесмртну, те прославио себе, прославио народ свој.

* * *

Као што ће се непрестано говорити о великим моментима свјецке историје, јер су тако важни за доба у које су се збили, и тако је велик опсег био њиховог уплива на вјекове и на људе који су се за њима појавили; тако има и књига о којима ће се непрестано говорити, јер можемо рећи да сваки дан што сване, сване у њима по која нова љепота, или се скровита која мисао разјасни да обогати душевно благо једнога народа. У овакове књиге спада за цијело Горски Вијенац. Ово непрестано занимање око једног љуцког дјела, само по себи вриједи колико најљепши споменик, само по себи јамчи за његову бесмртност!

(Слиједи.)

У *Задру*, о Божићу 1890.

Јосип Берса.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Опаске.

1) Рукопис Г. В, који се налази сад у царској књижници у Бечу, од осамнаест је листова in folio, а на првоме написано је туђом руком: Вијенац Горски, Gebirgskranz von Peter Petrovits Njegosch, Vladika von Montenero; erste Abtheilung. Посвете нема, а пун је исправака и додатака. Први говор владике Данила почиње са стихом: Црни дане а црна судбино; а стихови што стоје сад на почетку (виђи врага и т. д.) додани су у рукопису са стране. На првом листу стоји наслов: Изви искра, па опет: Извита искра, и напокон: Извијање искре. Ни један од ових наслова није се Његошу допао, пошто су пером избрисани. Листу на дну налазимо пак четврти наслов, наиме: Горски Вијенац; овога се је пјесник држао и добро је учинио.

2) Ненадовићев пут у Италију са Владиком врло је важна књига за оне који хоће да се упознају са Његошевом душом. Из ове књиге црпим податке за штудију о пјесникову карактеру.

Народне јуначке пјесме.

Из збирке

С. Радуловића и Б. Средановића.

XV.

Женидба Мирковића Вука.

Седам паша просили ђевојку
У Мостару бијеломе граду
У силнога аге од Мостара,
Паше просе — ага им је даје,
Ал на цуру веље мито тражи,
Мита доста хиљаду дуката.
Седам паша вјеру уфатише,
Да ниједан мито дати неће;
Седми паша вјеру преварио,
Превари је паша од Никшића,
И он даде хиљаду дуката —
Те испроси лијепу ђевојку;
Док дарова свасти и пунице,
Потрошио и другу хиљаду.
Па се диже паша од Никшића,
Да он купи киту и сватове,
На поход му ташта бесједила:
Зете мио, пашо од Никшића,
Када станеш купити сватове,
Немој звати туђина ђевера,
Него брата или братучеда;
Ђевојка је одвише лијепа,
Па се бојим големе срамоте;
И још ћу те, пашо, свјетовати,
Немој влахе звати у сватове
Јер су буле јагам на кауре.
Отолен се паша подигнуо,
Здраво паша у Никшиће дође.
Стаде киту купит и сватове,
Окупио пет стотина свата;
Но је мука и невоља љута
На силнога пашу од Никшића,
Брата нема, братучеда нема,
Стрица нема, а синовца нема —
Ни од рода никога својега,
Да га спреми пут Мостара града,
Да му ђевер буде уз ђевојку.
Па се сјетно невесело шета,
А стара га угледала Мајка,
Па је сину мати бесједила:
Сине мио, пашо од Никшића!
Каква ти је голема невоља,
Те се сјетно невесело шеташ,
Љуто си се закарио сине.
Али паша мајци бесједио:
Мати моја, родитељу стари!
Мене јесте велика невоља,
Скупио сам киту и сватове,
А од рода никог не имадем,
Ко би пошa до Мостара града,
Да ђевојци буде за ђевера.
Онда мајка сину бесједила:
Сине мио, пашо од Никшића!
Ако брата немаш рођенога,
Брата немаш, — братучеда немаш,
Ти имадеш богом — побратима.
У приморје Мирковића Вука;
Љепоте му нема на крајину,
Имаш кога спремит за ђевера,
Од њега се застиђети нећеш!
Пиши књигу Вуку побратиму,
Нек ти Вуко дође у Никшиће,
Да ђевојци иде за ђевера.
Кад је паша мајку разумио,
Он изиде на бојеве кули,
Па је ситну књигу накитио,
А шиље је побратиму Вуку,
У књигу га паша поздравио:
Побратиме, Мирковићу Вуче!
Ја сам дивну цуру испросио
У Мостару бијеломе граду,
Па те добро зовем у сватове,
Да ми ђевер будеш уз ђевојку.
Опреми се, Вуко побратиме,
Опреми се што најљепше можеш,
Да ми дичиш киту и сватове —
Да ме не би прекорили Турци:
Алв Вуче немој задоцнити,
Јер те кита чека и сватови
У бијелу граду никшицкоме.
Кад је паша књигу направио,
За њу лака књигоношу нађе,
Па му књигу шаровиту даје.
Отолен се момак подигнуо,
Никшићко је поље суминуо,
Прихвати се ломне Горе Црне,
Здраво Црну Гору суминуо,
Докле сиде у приморје равно
Бијелој кули Мирковића Вука,
Па удари алком на капију,
Авлијека се отворише врата,
Момче пође на бијелу кулу —
Ђе он Вука Мирковића нађе;
Капу момче под пазухом тури,
Поклони се до земљице прне,
Па му књигу шаровиту даје.
Кад је Вуко књигу прихватио
И на књигу печат разломио —
И кад виђе што му књига пише —
Књигоноши три дуката даје:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

На то тоби, књигоноша млади!
Купи капу а поткуј дорина,
Е ћеш с нама одит у сватове.
На се Вуко опремати пође
На чардаку на бојали кули;
Он отвори попете сепете,
На извади дивно одијело,
Све кадифу и жежено злато;
Меће на се танану кошуљу,
До појаса од сухога злата,
Ниже паса од бијела платна;
По кошуљи три танке јечерме.
А врх њих је зелена долама
Од зелене чохе венедика;
Још не рече да се преобуче,
Већ натури токе калајлије,
На токе су до тридесет пуца,
Свако пуце миче литру злата!
Ама што је пуце под гроце
У њем има и три литре злата,
На бурму је пуце начињено,
Да га јунак може развидати,
Кад би ђегод био у планину,
Да с' напије воде али вина;
Још не рече да се преобуче,
Већ обуче гаће и чакшире,
Жуте му се ноге до кољена,
Побратиме, од сухога злата;
На припаса мукадим појаса,
А за појас двије кумбурлије,
Нит су вите пи чекићем бите,
Већ од злата у Млетке ковате,
У њих ништа од гвоздива нема
До два вука од челика љута
И чакмази који ватру дају;
О пушкама ките објесио,
На плећима пуца запучио,
А на главу самур и челенку —
Седам пера два'ест челенака —
Трипајесто ноја-тице крило,
На чекрк је перо начињено,
Те казује који вјетар пуше,
И јунаку те закланја лице,
Да му лице не ожагри сунце;
А припаса сабљу димишкију,
Те он сиђе низ бијелу кулу,
А млађи му коња изведоше,
На усједе Вуко на дорина
И окрену з Богом путовати.
Здраво Црну Гору суминуо.
Докле дође Никшицкоме граду;
Он у поље разигра дорина,
Угледа га паша од Никшића,
Чим га виђе познаде га дивно;
То је паши тврдо мило било,
На сусрете побратима Вука;
Руке шире, у лица се љубе,
Питају се за мир и за здравље
И рекоше да су здраво били.
Отидоше паши на чардаке,
Ту ноћили и дивно им било;
Кад у јутро зора отворила
И јутрења истекла даница,
Чауш викну далбурина рикну:
Азуралај кита и сватови,
Земан дође ваља путовати!
Тад на граду пукоше топови,
Шемлук чини паша од Никшића.
Отолен се свати подигоше,
Подиже се свата пет стотина,
И Никшицко поље суминуше,
Окренуше уз дугу планину,
Докле пољу гатачкоме доше;
На гатачко поље суминуше,
Фатише се поља Невесиња,
Невесиње поље прегазили,
И Бишину зелену планину,
Докле свати под Мостаром доше;
Сви сватови коње разиграли
Под Мостаром бијелијем градом,
Ал' не игра Мирковићу Вуче;
До њега се паша догонио,
На је Вуку ријеч бесједио:
Побратиме, Мирковићу Вуче!
Што не играш претила дорина?
Али ти је дорат остарио,
Остарио ал' је обосио —
Али си се побро препануо?
Но бесједи Мирковићу Вуко:
Побратиме, пашо од Никшића,
Нити ми је дорат остарио —
Остарио нити обосио,
Него сам се побро препануо;
Ја имадем коња од мегдана,
Кад га пуштим пољу на ширину,
Претећи ће киту и сватове,
И могу се наљутити Турци,
На ми добру изгубити главу!
Ал' бесједи паша од Никшића:
Побратиме, Мирковићу Вуко!
Играј твога дебела дорина,
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Док је моја на рамена глава —
Да твојој-зи ништа бити неће.
Кад то зачу Мирковићу Вуко,
Он попушти дизгин на дорину,
Удари га бичем и канџијом
А убоде оштром бакрачлијом; —

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Но како се дорат помамио,
По три копља упријеко скаче,
У напријед ни броја им није —
Док достиже киту и сватове;
Ђе их стиже ту их суминуо,
И најпрви под Мостаром дође —
Под агину од камена кулу,
Око куле окреће дорина —
Вије му се златајли челенка,
Куцукају ките по плећима,
А од себе згодан и прикладан;
Изишла је господа од града
По пенџера на бијеле куле,
Те сехире киту и сватове;
Још изишла златија ђевојка,
На пенџер је помолила главу;
Кад угледа Мирковића Вука —
Од јада је заболъела глава,
На је старој бесједила мајци:
О за Бога, моја стара мајко!
Да гледнога онога јунака,
Што најпрви дође под Мостаром
И обигра око наше куле!
Јели оно паша од Никшића?
На то њојзи бесједила мајка:
Мучи шћери, змија те удрила,
Оно није паша од Никшића,
Но је оно Мирковићу Вуко,
Побратим је паше од Никшића,
Али њега издалека кажу —
Тамо Злато преко Горе Црне,
Он ће тебе бити за ђевера.
То ђевојци тврдо мило било!
У том свати под бијелу кулу; —
Мостарани свате дочекаше,
Разредише свате по конака,
По двојицу и по четворицу,
По петињу — ниђе деветину,
Да је љепша стима сватовима.
Починуше два бијела дана,
Када јутро треће освануло,
Чауш вивну далбурина рикну:
Азуралај кита и сватови,
Кратки данци а дуги конаци, —
Вријеме је нама путовати!
Тад изиде ага од Мостара,
Те дарова киту и сватове,
И изведе Златију ђевојку,
Па је даде паши од Никшића —
Паша даде Мирковићу Вуку;
Но је Паши ташта бесједила:
Зете мио, пашо од Никшића!
Зете мио, кад би суђен био!
Није л' сам те залуду учила,
Да не зовеш влане у сватове —
Јер су буле јагам на кауре!
Боже ти је власи преотели!
Али Паша ташти бесједио:
А небој се, агинице драга!
Задајем ти Божу вјеру тврду,
Кад будемо на првом конаку,
Изгубићу Мирковића Вука,
А узећу лијепу ђевојку
Нека самном под чадором спава.
Јадну Вуку лоша срећа била,
Зашто јунак турски не умије —
Ал' умије прикладна ђевојка,
Разумјела што говори мајка
Силеноме паши од Никшића;
Отолен се свати подигоше,
И мостарско поље суминуше,
Фатише се крила и планина;
Кад су били на првом конаку
Сви сватови попели шаторе,
А на страну Вуко и ђевојка
Разапео бијела шатора
На под њиме пије вино ладно,
Служи му га туркиња ђевојка;
Кад је ноћи по акшаму било,
Бесједила прикладна Туркиња:
Мој ђевере, Мирковићу Вуко!
Зазор ми је и гледати у те,
А камо ли с тобом говорити —
Ал' реку кад чарета није:
Бјежи, Вуко, не унио главу,
Ка' је богме упијети нећеш;
Моја те је мајка опанула
Силеноме паши од Никшића,
Паша њојзи дао вјеру тврду:
Када буде на првом конаку,
Да ће твоју изгубити главу,
Мене повест под шатора свога.
Кад то зачу Мирковићу Вуче,
Скочи момак на ноге лагане,
Па при себе прикити оружје,
А наредна посједе дорина,
Руму пружи Златији ђевојци,
Она њему обадвије пружи —
Па је за се тури на дорина,
Опаса је мукадим појасом,
А притегну од сабље кајасом,
И кријући окрену дорина,
Док изагна њега из сватова,
Па побјеже зеленом планином.
У та доба паша од Никшића
Позиваше два џелата млада:
Ну пођите, два млада џелата,
До шатора Мирковића Вука,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Изгубите Вука побратима,
Доведите Златију Ђевојку,
Нека самном под чадором спава.
Кад дођоше два џелата млада
До шатора Мирковића Вука —
Угледаше дебела кулаша,
Којега је јахала Ђевојка,
А немаде Вукова дорина;
Уљегоше оба под чадором,
Али Вука ни Ђевојке нема!
Џелати се натраг повратише,
Те казују паши од Никшића:
Зло јутро ти, пашо господаре, —
Тебе Вука ни Ђевојке нема!
Кад то зачу паша од Никшића,
Скочи јунак на ноге лагане,
А телара пушти у сватове;
Коњаници коње посједоше,
А за Вуком у потјеру пошо;
Ћераше га ноћи до поноћи,
А када је пола ноћи било,
Сви се вати натраг повратише,
Не врће се коме је невоља —
Не врће се паша од Никшића,
Но га ћера кроз планину пусту.
Кад је сабах зора отворила
И јутрња истекла даница,
Он пристиже Мирковића Вука,
Јер дорату бреме отежало:
Јави му се паша од Никшића:
Копиљане Мирковићу Вуче!
Да си јуче стануо бјежати,
Данас би те паша достигнуо.
Није лако ограбит Ђевојку —
Вјереницу паше од Никшића!
Стани, влаше, да је дијелимо!
То кад зачу туркиња Ђевојка,
Цикну млада као змија љута,
А Вуко је слободити пође:
А небој се, прикладна Златијо!
Него сађи са коња дорина,
Е ћу с пашом мегдан дијелити.
Но Ђевојка Вуку бесједила:
Тебе паша ће погубити,
Мене јадној очи извадити.
На то Вуко говори Ђевојци:
А небој се, туркињо Ђевојко!
Ако би ме паша изгубио,
На мене ћеш даву учинити,
Да сам тебе силом ограбио —
И да сам ти уста затворио,
Да не вичеш зеленом планином!
Паша ћете узет за љубовцу.
И Ђевојке у спушти низ дорина,
Дрхти млада туркиња Ђезојка,
А све лије сузе од образа,
Гледа Вука њеног' вјереника,
Кад ће њему полећети глава.
Вуко врати дебела дорина,
Те сусрете пашу од Никшића;
Љутит паша коња нађерао,
А потрже двије пушке мале,
На Вука је обје окренуо; —
Ал' ни Вуко не сједи залуду.
Но потрже двије ермајлије —
Гађаше се, не погодише се;
Дофатише сабље димишкије,
Да јуначки мегдан подијеле;
Но је паша први замахнуо
И Вука је мало доватио,
Низ прси му токе прокројио,
На јабуку седло прифатио
И у земљу сабљу уставио;
Али Вуко сабљом ударио,
Те је пашу руку ограбио,
Паде рука и сабљица бритка;
Ал је паша добар мегданџија,
У лијеву сабљу прифатио;
Но залуду фајде неимаде,
Њему Вуко мушки навалио
И русу му главу ограбио,
Паде глава у зелену траву.
Вуко скочи од коња дорина,
Те му узе главу и оружје
И његова вранца виленога.
Кад то виђе туркиња Ђевојка,
Весело је на пут искочила
Те сусрете Вука господара.
О грлу се њему објесила,
А Вуко је припе на дорина;
Он пашина поједе гаврана;
Побјегоше зеленом планином,
Окренуше пријекијем путом.
Дан данују у планину пусту —
Ноћью пољем бјеже и равницом,
Док се Црне Горе прифатише; —
Здраво Црну Гору суминули,
На сидоше у приморје равно,
Бјелој кули Мирковића Вука.
На бијелу починуше кулу —
Набавише и попа и кума,
Покрстише туркињу Ђевојку —
Била Злата сад је Иконија,
Вјенчаше је с Мирковићем Вуком.
И њом лијепи пород изродио —
Двије шћери и четири сина —
Прве шћери потоње синове,
Да се шћери рније поудају —

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Да сваове снахе не застају,
Да се два зла у дом не састају.

Н. С. Љесков.

Критичка црта

(по „Недѣљи“.)

Судба, која слиједи књижевне трудбенике, иста је она слијепа старица, чијој самовољи се ми дивимо и по другијем путовима живота. Не зна се, за што она штити њеке срећне, а неке немилостиво прогони, који имају иста, а каткад већа права да буду срећни. Колико има примјера великијех успјеха, популарности и славе, што се не могу схватити! Колико се пјесника прославило без пјесничкога дара; колико је романа уживало симпатија и уплива, у којима није било ни умјетности, ни познавања живота! С друге стране колико је било списатеља даровитијех, који су се морали дуго борити с немарношћу публике и негодовањем критике, или им савијем није пошло за руком да постигну успјех у оној мјери, у којој су га заслуживали. Доста је споменути оно опће нерасположење критике према *Анни Карењини*.....

Чудновато је, што шездесетијех и седамдесетијех година, тако плодоносне епохе руске умјетне књижевности, критика савијем опада. Тијех година написани су најљепши производи Л. Толстоја, Тургењева, Гончарова, Островскога. Тијех година радили су Достојевски, Писемски, Салтиков, Григорович. Поезија је имала своје преставнике у А. Фета, А. Мајкова, А. Толстоја, Ј. Полонскога, Некрасова. А у критици ништа крупнога ни дубокога. Било је, истина, лијепијех талената и у критици, али су они сви по некој чудној случајности умирали у раној младости, не успјевши да се ослободе од жеђе да што прије изнесу нове погледе на разна питања од моде, а да се надахну љубављу к умјетнијем производима, како би их проучили и разумјели слободно и безпристрасно. Умјетна дјела споменутијех писаца служила су само згоднијем поводом, да изнесу њихове у опће мало интересантне и незреле мисли. Та критика није се ни дотицала онога, што је у тијем дјелима било особитога, у чему се појављивала стварајућа снага и индивидуалност ауктора. Тако се критика односила према Тургењеву, Гончарову, Островскоме. Особито се њезино несхватање појавило пред производима Л. Толстоја и Достојевскога.

Г. Љесков, истина, није стојао у првијем редовима књижевнијех трудбеника те епохе. Он није дао никакав правац у књижевности, нити је имао шљедбеника. Но пажњу критике заслужује сваки таленат. А таленат је г. Љескова несумњив, и то таленат не обичан већ савијем оригиналан. Ако г. Љесков нема шљедбеника, није ни он ничији шљедбеник. А то много значи.

* * *

Руска књижевност је тако реалистичка, да је карактеристика рускијех белетриста с те стране постала скоро излишна. Осим не много изнимака руски писац је вазда реалист, т. ј. представља истинити људски живот, истину извјесноога бића.

Г. Љесков и по времену свога књижевнога рада, и по карактеру тога рада припада савијем школи рускога реализма, само с том разликом, што се он може назвати реалистом у смислу више искључивом, него споменути наши белетристи. Стварање овијех има у себи и философије, и поезије, и дубоке анализе душе; у производима пак Љескова — само представљање бића. Ал је за то он изванредни познавалац бића. Он савршено познаје и најразличитије сфере нашега живота, и најскровитије кутиће његове. Њему је позната не само средина властелина, духовника, трговаца, занатлија, сељана; он умије живо представљат и живот расколника, и кадетског корпуса, и бонице манитијех, и нихилистичке комуне; читајући његове производе, не можеш да се не дивиш тој савјесности, којом је ауктор изучавао свој предмет, и бризи, од које није утекла никаква подробност тога предмета.

Остајући свуда реалистом, г. Љесков исто не представља вазда једнако појаве живота. Некад је његово представљање сатиричко; у другијем производима пред нама је само умјетник, који с епском мирноћом прича о различнијем пригодама живо-

та. Пређашња критика највише се бавила Љесковљевом сатиром и нападала га је тобож с његова карикатурног представљања младога покољења.

У сатиричке производе г. Љескова долазе романи Некуда и На ножахъ, приповијетке Смјехъ и горе, Загадочный Человѣкъ и дијелом хроника Соборяне. Највећом буком и скандалом дочекана је појава романа *Некуда* и успомене ауторове под именом Загадочный человѣкъ. У роману се упознају неке особе, о којима ауктор прича у својим успоменама. Може бити да је још ко себе упознао нацртана у роману, и тијем се разумије поменута бука и скандал. Наравно, сасвијем је непријатно познати себе у којој комичкој особи сатиричкога романа; с друге стране је такође сасма неделикатно, а каткад и управо за осуду изнапати печатњом приватан живот својих познаника. Но колико је у томе погријешио г. Љесков, то је ствар његове савјести; књижевна критика не може да исљеђује, дал' је откривена чијагод домаћа тајна. То није њезин посао. Њу занима само питање: какав књижевни значај има производ, што је пред њом.

У роману *Некуда* ауктор је комички представио цијело коло *нових људи*. Те људе заболјела је сатиричка жаока романа и подигли су вику, да је то клевета и карикатура. И умјеренији критици тврдили су, да у роману нема умјетне истине, јер и нихилисти, као и други људи, могу искрено осјећати. Но је ствар у томе, што сатири и није сврха сасвијем да представља лични живот својих особа. Она изналаза оно што је достојно исмијавања и осуђивања. Салтикова нико није прекорио са једностраности у представљању *Помпадура* или *Ташкенаца*. Сада се лако може увидјети, како комички призори и карактеристике у роману *Некуда* сасвијем живо и истинито представљају оно, што је било, и како је у њима сасвијем мало сатиричког прећеравања.

Људство не може да не заблуђава, и свако се доба карактерише својим заблудама. Има идеја, којима је суђено да владају с људма извјесног доба. Подлажући се тој власти, људи извршују дјела, којима се чуде слједујућа покољења, која су се ослободила од оне власти, а може бити покорила се другој. Том влашћу су извршени велики хисторички догађаји као крстоносни походи и велика француска револуција. Том је влашћу урађено много глупога и смијешнога. Пазити какве пошљедице у друштву доводи власт тијех идеја — јесте једна од најинтересантнијех задаћа, и није чуда, што су студије умјетника на ту тему вазда обраћали пажњу. Таква је тема занимала и г. Љескова, и он ју је обрађивао не у самом роману *Некуда*.

* * *

Подложност утисцима — јесте опће својство свијех умјетника. Но у наше доба утисци спољашњега свијета не облађују са свијем умјетником. Њима се противи већ сложена личност његова, самосвјесна, с опредјељенијем кругом интереса, с установљенијем погледима и навикама. Она сваки нови утисак или одбаца, као сасвијем њој несродан или непотребит, или улази у готово ткиво душевнога живота умјетникова и појављује се тек као саставна честица тога његова ткива. Сад је снага стварања — лична. Спољашњи свијет представља се вазда под углом погледа ауторова. Ма како да је пространа и слободна, на примјер, производна сила Лава Толстоја, но у његовијем се производима вазда осјећа узнемирени скептик, који тражи истине сопственијем силама. У производима Тургењевовијем свуда је разлита пријетска туга романтика. У Салтикову — постојана борба природнога исмијавања живота са хуманитарнијем осјећањем к *бједнијем људма*.

Али има људи, на које тако живо и силно раде спољашњи утисци, да човјек скоро вазда живи живот спољашњих импулса, тако да сасвијем заборавља самога себе. Такво заборављање самога себе припада младости онијех дана, када бивају *нови сви упечатљиви природе*. Тако су се одавали упечатљењу млади народи, који су у својим епским умотворинама оставили обрасце наивнога представљања живота. Данас је таква упечатљивост ријетка. Она је својство немногијех натура, које су сачувале непосредственост и одсјев младости, успркос свега уплива времена и пространог искуства у животу.

У број тако ријеткијех темперамената долази и г. Љесков. Упечатљивост — јесте његово главно својство, најживља сила ње-

гова таланта. У његовијем производима ви не ћете наћи рефлексија великијех, вјечнијех питања, који смућују ум човјечији; у њима нема борбе сумње и противурјечија, нема какве владајуће страсти, тежње, или наде, — нема ничега што би састављало продукт усредоточене и удубљене у себи личности. Но за то су они у највећем степену богати плодовима дубокога посматрања и необичне упечатљивости према појавама живота што их окружава. Читајући Љескова, ти гледаш то, што чине туристи. Справљајући се на пут они остављају дома све послове, бриге, па и све важне мисли и намјере, и узевши собом мање пртљага а више новаца, мирно се крећу по површини земље. Ова је површина састављена изванредно различито и занимљиво. Како турист иде напријед, он непрестано сријета нове слике природе, нове људске типове, нове облике битисања и случајева живота. Све се појављује неочекивано и једно се прима свјежом пажњом путника. Читање Љескова је слично томе путовању. Овај пут води вас и у градове, и у села, и по шумама и по степама. По њему се налази много људи различијех звања, положаја, и карактера. Пред очима вашим збивају се разни призори људског живота. И све је то представљено живо, јасно, стварајућим заносом. Гдјегод вам се чини да подуже починете. Тада пред вама стоји у свој подробности слика каквог кутића живота. У овијем подробностима описивања ви ћете вазда наћи што ново, за то што остро око и пажња ауторова далеко прелази мјеру обичне пажње. У његовијем умотворинама има нешто од старинскијех епскијех прича. Њега заноси интерес к ономе, што је створила природа, што се налази на свијету, пуноме чудества и изненађења. У њему је млада жеђ упечатка, која га постојано гони напријед, у нове сфере живота, да рашири а не да збија своје творчество.

Тијем својствима талента г. Љесков мора да успијева најбоље не у романима и сатиричкијем стварима него у епском приповиједању, чега има у збирци његовијех умотворина довољно. Најљепша од тијех приповиједака беспорно јесте Очарованый Страньикъ. У њему се таленат г. Љескова појављује у свом пуном обиму и сили. По својој конструкцији приповијетка је сасвијем проста. У њој нема никакве фабуле, никаквог заплета. Није ништа друго него испричана у хронолошком реду историја живота, у којој један догађај потијече из другога. Но ипак је приповијетка изванредно богата умјетном садржином.

Иза ове долазе најљепше његове приповијетке Несмертельный Голованъ, Соборяне, Шерамуръ и Коливанскій мужъ.

Осим романа сатиричкијех, г. Љесков је написао још два романа: Обойденные и Островитяне. Као што је већ речено, г. Љесков је посматрач живота, мајстор у сликарству, изванредни описивач природе. Али то није доста за роман. Роман требује не само представљања природе, него и умјетног представљања унутрашње драме. А за тога потребит је таленат другчијег слога него г. Љескова. Његови романи имају спољашње занимљивости, у њима има заплета радње, има и драматичке колизије. Него ауктор остаје вазда приповиједач догађаја, он се не лаћа онијех средстава умјетнијех, која откривају човјечју душу и објашњавају карактере људи.

Драматски су положаји замишљени ауктором доста добро. Него унутрашњи живот херојина оба романа остаје заштрт. У њима су најљепше епизодске особе. Но ту опет находимо оригиналност природе, а не анализ душевнога стања.

Та карактеристика г. Љескова довољно објашњава, зашто су му приповијетке боље од романа. Али како је овај ауктор могао писати сатиричка дјела? Сатира потребује суђења над животом, а том суђењу нијесу основ упечатљивост и умјетничко осјећање. Ако погледамо изближе у сатиру г. Љескова, неће нам бити тешко опазити, да морални и општи основи њезини не састављају продукт личне мисли ауторове. Он суди живот не с тачке погледа какве теорије, што је промислио или изабрао. Он је усвојио онај поглед на живот, који се органски сложио у цијелом народу, који није производ једног ума, вазда узак и једностран, него плод искуства свега историчкога живота народњег. Тај поглед помага само схваћати и осјећати истину и красоту природе, човјека и народа. Обдарен чувством те истине, г. Љесков умио је схватити свој народ и произвести у свом Очарованом Странику његов карактер,

а у Несмертелном Головану његов идеал. У опће је г. Љесков писац сродан свом народу; он није искусио несрећу духовне усамљености, и како мало их у наше доба, може рећи о себи, да

. . . . Идя съ народомъ въ храмъ,
Я съ нимъ молюсь однимъ богамъ.

Народне женске пјесме.

1.

Ђевојка је мјесеца корила:
Ој мјесече, један невјерниче,
Што не гријеш ноћем до сабаха,
Ко што сунце грије до акшама.
Час огријеш, час у облак зађеш;
Таквог јадна ја имам јарана,
Час ме љуби, час се на ме љути.

2.

Ој Цавтате, дично мјесто,
Свеђер гиздаво,
У теби су перивоји
И сунце жарко,
По сред тебе језер-вода
Љети студена,
Ђе долазе све ђевојке,
Младе вјерене,
Међу њима једна била
Сјајна уреса,
Што љепотом предобива
Звијезде с небеса.
На језеро починула
Па говорила:
Вољела бих љубити се
С љутим змијама,
Но немила загрлити
Својим рукама;
Вољела бих љубити се
С трњем и драчом,
Но немила пољубити
С јадом и с плачом.
Мисли цура поносита
Нико не чује,
За младића поносита
Она не знаде;
Из ненада к њојзи скочи,
Па јој говори:
Што кликујеш љуте гује
Грлу сњежаном,
Које ти је од јунака
Било грљено;
Што кликујеш лицу твоме
Трње са драчом,
Много си се целивала —
Често са плачом.*)

3.

Требевићу, висока планино,
С тебе ми се види Сарајево,
И у њему три сњијега б'јела,
Један ланьски, други ономланьски,
А трећи је од ове године,
На сред њега мало прокопњело,
Туна кажу дворе Љубовића,
И у дворе брата и сестрицу;
Сестра брату златом јаглук везе,
А брат сестри тели дибу шије;
Сестра брату ријеч говорила:
Удри често пуца низ њедарца,
Да не продре рука од јунака.
Проговара љуба Љубовића:
Заовице, питома ружице,
Кад сам дошла за братом твојијем,
До пола ми пуца распучио,
А од пола зубма искидао.

4.

Седефу мајка будила:
Устани шћери Седефо,
Заплака ти се Осман-бег,
И твоја луда Емрија.
Седефа мајки говори:
Ти мислиш мајко е ја спим,
А ја се душом дијелим;
Већ зови мога драгога,
Што сам се ш њиме гледала
Највише морем пловећи
У шајки лађи без весла:
Руке му весла бијаху,
Јаглук му једро чињаше.

5.

На ту страну Дубровника
Ђетелина до кољена,
Гајтан трава до рамена;
Туна пасу три пауна

*) Ову сам пјесму чуо у Цавтату.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

И четврта пауница,
Чувала их ђевојчица,
Једна божја љепотица:
На куђељи златној преде
Са вретеном од биљура;
На њу ми је кошуљица
Дивна веза перашкога;
Врх кошуље сукњичица
Дивна кроја паштровскога;
На ноге јој папучице
Дивна шава скадарскога.
Гледали је три делије,
Три делије у димлије;
Један стаде бесједити:
Бих је радиј пољубити
Но на Босни везир бити.
Други опет проговара:
Ја је радиј пољубити
Него царем вечерати.
Трећи вели и бесједи:
Луди биште што рекосте;
Ја је радиј пољубити
Него с душом у рај бити.

6.

Тек јасан мјесец истече,
Даница за њим сустопце;
Даница њему говори:
Причек' ме мало, мјесече.
Говори јасан мјесечев:
Немам те када чекати,
У наше поље даждь паде,
А у пољу је виноград;
У винограду наранча,
А под наранчаном постеља,
На њој ми сједи ђевојка;
С очима свилу точила,
Рукама бисер низала.
Ал' иде момче на коњу,
С копјем јој свилу помрси,
С рукама бисер распросу.
Ђевојка њему говори:
Јуначе луди лудаче,
Или си силан пресилан,
Или си један у мајке,
Или си млад не ожењен?
Момак ђевојци говори:
Нити сам силан пресилан,
Нити сам један у мајке,
Него сам млад не ожењен.

Забиљежио **И. Златичанин.**

Писма с пута.

Побратиму А. Мародићу.

IV.

Драги мој Шајо,

Ево ме у Оцињу. Млечићи су сматрали, да с Баром свршује Далмација, а с Оцињем да почиње Арбанија, имајући обзир на језик. Како је у томе обзиру било у доба Млечића тако је и сада. Оцињани, који су нас прихватили с параброда, с нама су се разумјели натуцајући италијанскијем језиком, што су као поморци научили, јер то знаш, да је језик италијански по свему истоку приморском раширен; ал нијесам ни ја знао колико је Италија издржавала италијанскијех школа својим колонијама по истоку, прије него је Рудинијево министарство, по свом програму увађања економије, смањило њихов број, што је дало повода Кришпинијем присташама, да подигну оптужбу на ново министарство с толиког непатриотизма. Али немају разлог. У Оцињу немају ни једне своје куће, а камоли школе, па ево се италијански исто говори; дакле, по свој прилици у подржавању и ширењу свога језика по леванту биће Италија и без потребе на више мјеста трошила.

Оцињ (Olchinium, Ολχίνιον, Љцињ,) спомиње се из римског, византиског, па српског доба са приморскијем градовима: Баром, Будвом, Котором. У рату бугарског цара Самуила противу српског Владимира Оцињ је био тако јака тачка, да га Самуил није могао освојити (г. 1005), те с тога „гњеван и разјарен, крене плијенити, пљачкати и рушити приморје: спали Котор, оштети Дубровник и сва села и земље тако опустоши, да није остало живе душе чак до Задра, па се преко Загорја врати у Преспу". [1]) Касније Немања гледајући Дукљу и Далмацију отьчьство и рождение свое истовоую дѣдиноу свою у Грка, удари оружјем на њу, разагна Грке и освоји градове: Дан, Сардоникију, Дривост, Росаф (Скадар), Свач, Оцињ, Бар и Котор, у коме себи двор подиже. [2])

1) Историја Срп. Народа. Срећковић, прва књига, стр. 257.

2) Мајков, 7. Даничић, који је превео Мајкова, не употребљава ни **Уљин,** ни **Улцин,** него **Оцињ,** што и одговара старосрпском Љцињ, јер се

За вријеме Балшића Оцињ је такођер био важан град поред Бара и Будве; али смрћу пошљедњег Балшића Млечићи освоје сву доњу Зету, коју деспот Стефан Лазаревић опет ослободи, али Скадар, Оцињ и Будва осташе у млетачкијем рукама, докле деспот Ђорђе Бранковић, сестрић деспота Стефана, опсадом Скадра не принуди Млечиће, да мир траже. Г. 1425 деспот Стефан остави Зету Ђорђу Бранковићу, ком се Млечићи обвезку плаћати иљаду цекина на годину за посједовање Скадра. У то доба на позив једне странке Стефан Црнојевић превезе се из Пуље у Пантровиће једнијем дубровачкијем бродом. Како су неки радили да с тога заваде Ђорђа Бранковића са Дубровчанима, ови му справе два посланика Мароја Рестића и Марина Гундулића, да га позову да посјети Дубровник. Бранковић прими позив и са женом и дјецом укрца се на брод, који је био дошао нарочито из Дубровника, а заповиједао га је Ђорђе Палмотић, и пође у госте у Дубровник; а на повратак из Дубровника изкрцао се у Оцињ, одакле је одма, услиједсмрти деспота Стефана, пошао на његов престо, оставивши Зету Стефану Црнојевићу (1428). Стефанов је савременик и савезник био Ђорђе Кастриотић Скендербег, славни вођа арбанашки; али докле су они ратовали с Турцима, Млечићи су ширили своју власт по приморју арбанашком и зетском. И отада Оцињ остаје у рукама млетачке републике — те прослављене краљице мора.

Но ми знамо по једној повељи Ђорђа Страцимирова Балшића од г. 1388, да је била у Оцињу читава трговачка колонија млетачка, још из времена његовијех предака;[1] и одиста све, што се има још видјети у граду оцињскоме, како сама утврђења тако и унутрашње грађевине, говори ти, да је то млетачки град био. И Млечићи су га држали до г. 1571, које га Турци освојише, пошто им на вјеру тврди Оцињ врата отвори, сигурно уиљед опсаде, глађу принуђен; али Турци сву посаду млетачку, па сигурно и све грађанство под мач окрену, осим заповједника града Мартинега, који се спасе с неколициньом на једном бродићу, да каже што је било . . .

Отада је Оцињ био у турскијем рукама мирно све до г. 1718, које се подигоше Млечићи и Црногорци да га освоје. Црногореском је војском заповиједао главом Митрополит и Господар црногорски Данило, а млетачком маршијал Шуленбург; и кад је град већ био да се преда, дође глас, да је република закључила мир Пасаровички с Турском; и тако опет остаде Оцињ у турскијем рукама све до г. 1878, које га Црногорци освојише; ал' по Берлинском трактату морадоше га опет оставити, докле га, уиљед оне демонстрације савезничке флоте јевропскијех држава, Турска не уступи Црној Гори г. 1880 са приморјем до ушћа Бојане у накнаду Плава и Гусиња.

Послије овијех тек додирнутијех главнијех историчкијех момената града Оциња, да ти, мој Шпцо, дам појам, како данас изгледа. На једној големој хридини, која се изнад мора и на пола у море високо подигла, стрше високе зидине у наоколо; а унутра се виде с мора високе а уске куће на два-три тавана, већином старе опале, све једна сврх друге, као да их не [illegible] уличица, од прилике као што оно с мора изгледа у маломе стари [illegible] Шибеник, само што Шибеник није ограђен на хридини. На између тијех полуразвалина промаља опет један окрнути мунар. А према тој мало пријатној слици с југо источне стране опет као из мора зелени се главица, а из те зелени бијели дворац по укусу нивајцареке куће. На се између ова два бријега улази у малу Оцињску луку, коју отточива игало покривено најситнијем пијеском. Туда по обали има новијех грађевина. Ту је лијепа кућа гувернера оцињског војводе Сима Поповића, па до ње конзулат отоманске Порте, па је једна џамија с новијем мунаром, мало даље аџенција аустро-угарског парабродског друштва Лојда и уред лучки, опет даље кућа са пространом баштом, унаоколо лијепом оградом, митрополита Хаџи-Саве, и ту обала свршује; па је мало навише кућа с баштом цареко-руског министра Аргиропула, баш на путу, који води у они дворац, што се бијели из густе ловорике. И то је најљепша зграда, што је турска вла-

[1] Милаковић, (итал. Прев. Каш.) 33.

у српском језику л претвара у о. Улцињ и Уцињ ја држим да долази од италијанскога Dulcigno. По нашем приморју, с којим је Оцињ био у најживљој свези, не чује се друкчије него **Оцињ.** Тако га још и Качић зове у свом „Угодном Разговору".

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

давина у Оцињу оставила. То је био дворац пашин, а сада је Књажев.

Изнад средине лучке обале диже се зелени бријег, и узањ се виде неколике куће, јевропске грађевине. Па између овога бријешка, што се с обале на више пружа, и старог града почиње стара варош турска, и пружа се на више до пазара, опет између оног бријешка, маслиницима застрта, и другог мало већег, што се диже испред града, а зове се Метеризи, по ком су се настанили нови насељеници, већином бокешки усташи Побори. Пазар изгледа као свака источна чаршија: мали дрвени дућани, један до другога, сасвијем спријед растворени, тако да с двора можеш све видјети, што имају на продају; па њихове кафанице, гдје сједе у одјељке преграђене скрштенијех нога; а куд год идеш, чујеш гдје неко виче: „бозе!“ — то је неко пиће, што се продаје на чаше. А такођер видиш изложене турске слаткише: халву, локуме и т. д. Еле прави тип турске вароши. Па не мањка ту ни висока сат-кула; има и неколико џамија с монарима, с којијех у своје вријеме редовно мојезини запијевају; а такођер се види тамо овамо између расутијех кућа и гробова расутијех.

При крају вароши је колонија циганска; па подалеко су цркве католичка и православна при тако званој Бијелој гори, са свијем каменитој, гдје нема ни листка зелена. Ту су и гробља хришћанска. Црквица је православна грађена милостињом, коју су купили по Црној Гори и у Подгорици људи, који још живе; а знаш колико их је било тада? Пет кућа! И имали су свога свештеника, који је живио пушкарскијем занатом. Католичка је црква виша, и новија. Католика је било такођер неколико кућа за вријеме турско. Турскијех кућа около шест стотина. Циганска колонија бројила је преко хиљаде душа. Ови ће бројеви и данас важити, само што је број православнијех кућа нарастао до двије стотине од како је наш Оцињ. За то је ограђена прошле године лијепа православна црква с кубетом и с пространијем крилима и то у спомен погинулијех јукака при освајању Оциња. Звоник још није готов, јер ће бити велик, четвороуголан, а звона ће лијепа и велика доћи из Москве, као што се отуда и иконе за темпло чекају. Само темпло као и сву цркву израдили су Дибрани. Црква је на лијепоме мјесту подигнута — између града и Метериза, а освећена је у недјељу пред Божић Митрополитом Савом. Казивали су ми, да је било ту присутнијех, који су од радости плакали. А промисли се само, како су се марали радовати они добри хришћани, који су ону скромну црквицу далеко од града милостињом градили! Међу овијема је честита старина г. Ђоко Стојовић, данашњи капетан вароши Оциња.

Оцињани мухамеданци листом арбанашки говоре и по томе би се рекло, да су арбанашког поријекла; но њихово искључиво занимање — поморство, то не подржава. Оцињани су тако гусарили по јадранском мору, да им ништа није могла ни сама Порта, докле им није у Валдиноће бродовље спалила. У почетку овога вијека имали су до 400 бродова мањијех и већијех; а и данас их имају шездесет, колико нема цијела Бока! Познато ће ти бити, како је пропало бродовље на једра, од како му пароброди преотеше рад. Али се Оцињани ипак још држе; или боље држи их велика економија, која им допушта, да се и мањом бродарином задовоље. По овој нарави њиховој прије би се рекло, да их је овдје населила турска влада с које обале азијатске или афричке, што одговара и њиховом предању, и њиховом физичком саставу, које не сличи арбанашком, и њихова одвратност од земљорадње, којом су могли живјети онако плоднијем околнијем земљама. Само што имају велики маслиник, до седамдесет хиљада корјена маслина, тако великијех и старијех, да можемо сумњати, да ли су их они и садили! Али међу њима имаће и која арнаутска породица, као што има и српска породица Ресулбеговића из Требиња, из које је данас пресједник суда оцињскога војвода Арслан-бег и један командир друге бригаде Мехмед-бег Ресулбеговић.

Као што варош стара изгледа сасвијем турска, тако у граду све ти говори да су га Млечићи градили, већ ако што па млетачкијем основима нијесу Турци крпили. Тако одма кад се уљезе кроз троје малијех врата градскијех с лијеве стране има џамија, која је очевидно подигнута на основима прије ту бивше цркве. На доњему прагу од врата на џамији има натпис латински, који нијесам мого дићи, јер се био

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

почео сутон хваћати, а и вријеме је пријетило. С мора је било почело из црњавине сијевати. Мујезин се таман огласио на крњем мунару и стао меланхолично запијевати доста пријатнијем гласом. Ја сам стао ту и слушао сам га, докле је свршио; а можеш себи преставити, какве су ме мисли и осјећаји обузимали посред онијех остатака млетачког владања, па турског, на сињему мору ослобођеноме! Одма испред цркве, сада џамије, виде се и сада као неке у маломе прокуративе. Више ми није у очи пало ништа знаменитије, осим основа до извише врата једног великог двора, грађена великијем фино истесанијем камењем. Изнад врата је остао грб, као да је јучер изрезан, са натписом: Nemo propheta acceptus est in patria sua. Бог ти сам зна, који је пророк овдје у заточењу овакав двор био себи подигао! Остале су куће обичне грађевине али чврсте, високе, уске, као што је и главна улица тако уска, да једва двојица могу успореду одити.

Град је у оно доба морао бити неосвојив, како с мора тако и са суха; од мора га бране високе хридине, на којима су опет високе зидине; од суха су опет високи горостасни зидови, налик онијех у Новоме са сјеверне стране. И отолен се о свечаностима вије застава и пали из топа.

Толико о самом Оцињу, а о његовој околини, прије свега не могу ти ништа писати јер је нијесам обилазио; а друго, сва је она равница до Бојане пуста, осим што је на ушћу Бојани мало мјесто *Шинкол* (Св. Никола). На овој равници је Загањско блато, које ју је било већином покрило и у баруштине претворило, одакле се грозница развијала и сам Оцињ тровала. Једна од првијех брига Књажевске владе била је, да се ова равница пресуши; и ради тога ископан је један канал до мора, четири километра дуг а седам метара широк, којим се вода у море слијева, и који је државу дошао до 20,000 фиорина. На тај начин исушила се велика земља, која је почела обилнога плода давати. Али народ је наш уплашен, да је мјесто болесно, те се мало ко ту насељава; а кад би било довољно раднијех рука, те кад би се вода свела у само блато, мање би и болијести било, као што се већ у Оцињу опажа у здравственоме обзиру лијепи напредак. А и из политичкијех узрока требаће што прије посрбити овај крај до Бојане, која је природна граница између српскога народа и арбанашкога. Ти си сигурно читао што о споразуму постигнутом са отоманском Портом о регулисању Бојане; кад се план те радње изврши, онда ће овај крај у сваком обзиру новијем животом проживјети.

На сваки начин тај се нов живот већ опажа. У околини оцињској већ је засађено лијепијех винограда, који су већ почели рађати. Заслужује да ти именујем виноград дра Ђоке Петковића и по простору и по рационалној економији, која служи за узор свакоме. И вино је оцињско већ с младијех винограда изврсно. Какволи ће бити до које године, кад лоза најача! Одиста, кад би се засадила лозом сва она околина оцињска, што сада ниски грм покријева, Оцињ би се самијем вином обогатио. Колико ли блага лежи још у земљама, што се исушују около Зогањског језера, које су почеле већ фаволозни плод у житу давати!

Све то обећава Оцињу лијепу будућност.

С. К.

Кад је саграђен Дубровник?

Стара историја Словена нарочито историја јужнијех Словена, пуна је тамнијех страна, које још нијесу довољно расвијетљене. С тога само што се узимље, да су јужни Словени досељеници а не аутохтони, не могу се те тамне стране наше историје лако ни да ријеше и расвјетљивање њихово задало је историчарима нашима много узалудна труда. Узмимо само бајку о „досељењу јужнијех Словена;“ колико је наслута измишљено, па ни једна не одговара историји.

Наши историчари много су разбијали главу, када је саграђен Дубровник, та Атина српска. Па ипак нијесу расјекли гордијскога чвора.

Чувени историчар словенски госп. Ф. В. Сасинек расвијетлио је многу и премногу тамну страну древне историје словенске. Тако је ријешио и питање, када је саграђена српска Атина.

Ево што он о томе вели:

Константин Перфирогенита приповиједа, да су Дубровчани прије живјели у Епидавру. Ну када су Словени, који су

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

живили у овоме дијелу царства, разорили римске градове, заузму и варош Епидавар. Грађане су страном сасјекли, страном заробили, остали су се збјежали у гудуре и ту подигли нови град — Дубровник. Овамо су долазили насељеници и из другијех вароша. А од онога времена, када су неки грађани из Солина дошли у Дубровник, прошло је пет стотина година. [1])

Јер је Константин ово писао год. 949., дошли су Солињани у Дубровник 449 год., када је Дубровник већ постајао.

Приврженици особе не могу то да доведу у свезу са особом самом, што је сасвијем природно, те мисле, да је Константин годину погрјешно записао. Али то не стоји, јер је познато, да је Константин био тачан у записивању година. Они веле, да су Авари разорили Солин на сиђем мору за цара Хераклија (610—641) и да су тада Солињани добјегли у Дубровник. Обадва та мишљења нетачнина су, јер Авари нијесу разорили Солина на мору него Солин (Сланкамен) на Дунаву [2]) и јер Константин ништа не вели о бјекству него говори о мирноме досељењу Солињана у Дубровник. Отпада дакле и вријеме, да је Дубровник сграђен у VII. столећу, јер се никако не може да свеже са историјом.

Ако је Епидавар разорен године 404. [3]), то се онда дивно слаже са Константином и Дубровник је сграђен између година 404. и 449. Близо је памети, да је сграђен ближе години 404., да је до год. 449. био већ прилично велика варош, када су у њега дошле неке обитељи из великога и богатога за онда Солина.

Али рећи ће се: „Епидавар су разорили Готи а не Словени, као што вели Константин". Тај је приговор сасвијем излишан. Јер су Готи управо Гети Словени били [4]), и проповиједање је Константиново истинска истина.

Висланеки Гети покренути Хунима год. 375. поплавили су под именом Склавина (Словена) земље јужно од Саве и помогли су аутохтонијема Словенима овијех земаља, да се ослободе од римскога господства, да поруше овуда многе римске градове а међу њима и Епидавар.

Књижевни преглед.

Човјекова трагедија од *Имбра Мадача* превео *З.—Ј. Јовановић*. У Н. Саду, штампарија А. Пајевића, 1890. Страница осмине. Цијена 1 фнор. 50 нов.

По самом наслову овог пјесничког дјела зрио човјек — поље уман ствара себи унапријед појам његов и једа га хвата, па стоји пред њим двоумећи, хоћели га растворити или не...

Трагедија се ова развија у културнијем сликама главнијех епоха историје човјечанства од Адама до нас, а главне су јој особе Адам (човјек у опће) и Луцифер, — Луцифер, којему на небу додија живот вазда пети и глас дјечијих хорова, који све хвале.

Ја волим отпор, борбу и расхармонију,
Што диже, крепи снагу и даје нови свет,
Где дух не мора чуват свој узан, скромни кут, —
Ко хоће самном тамо показаћу му пут.

Да се зауставимо пред сликом Милцијадова доба, када у Атини демагози побунише свјетину противу славног војсковође, којега на повратку с бојног поља рањенога народ осуђује на смрт као издајника. На што вели на то Милцијад?

Тај писки народ клети, то нећу, не могу.
Није кривица његова, што удес удеси.

---

1) Rausaei olim tenuerunt urbem Epidauram nuncupatum, at postea cum reliquae urbes expugnatae essent a Sclavis, qui in hoc thematae sunt, haec etiam urbs ab ipsis capta fuit; et civium alii quidem interfecti fuere, alii vero in vicinis abducti. Qui autem fuga salutem invenire potuerunt loca praeruptia inhabitarunt, ubi nunc urbs est; primo exiguam illam aedificantes et postea iterum majorem, mox rursum et quartum, paulatim aucta multitudine pomoerria, protulerē. Ex iis autem qui aliunde Ragusium, hi sunt: Gregorius, Arsaphius, Victorinus, Vitalius, Valentinus archidiaconus, Banentius, pater protospatharii Stephani. Ex quo autem cives Salonitani Rausium demigrarunt, anni sunt D in hunc usque diem, indictione VII, anni (mundi conditi) 1457, (Christi nati) 949. Const Perph. ap. Migne: t. 603. p. 263.

2) Parlamentar 1890. Бр. 9. стр. 5.

3) Devastato a Gothis atque fere a fundamento everso, circa annum nostrae salutis 404. Epidauro, nobilissima Dalmatiae urbe, Joannes, Epidaurius civis a archiepiscopus, fuga sibi consulens, Tribunium petiit, ibique, translata sede atque titulo suae Ecclesiae, diu commoratus est. Seraphinus Razzius ap. Migne: t. 113. p. 303. in nota.

4) Јавор 1889. бр. 37. — Parlamentar 1889. Бр. 3—16.

NACIONALNA BIBLIOTEKA KNJAŽEVNE ĐURĐE CRNOJEVIĆA

Немаштина га жигоса жигалом робовства.
Па не зна ни сам како је оруђем постао,
Оруђем слепим неколко букача бунтовних.
Ја беах крив, ја беах луд што могах вероват,
Да ј' свети дарак слободе за 'ваку дериштад.

А Луцифер Милцијаду:

Е сад си, брајко, изреко надгробни натпис свој;
Моћи ће доћ' и на друге гробове велике.

Милцијад Луциферу:

Повед ме Луциферу мој, повед ме другим стазама,
С којих ћу гледат смејућ' се светско шаренило,
Врлине туђе и туђ јад, мудро, саможиво.
А теби жено, која си — тако ми с причиња —
Вила ми негда навитњак у некој пустињи,
Теби ћу рећи једну реч из огорчаја мог:
Луда ћеш бити, прелуда и мати не мати.
Ако м' у сина улијеш грађанске врлине,
Исмеваће те праведно најнижа блудница,
Која се вере странпутом гасећи срам и стид.
Играј и певај, једи, пи!
Лотињу поштуј, хвали, поштење попљуни.
А ја ћу сада стратишту. Грешан сам, признајем:
За вишом мисли ходах слеп, — и то је, то ми је грех.

Ал' ипак човјек (Адам) не може, да се одрече врлина грађанскијех; па на другом мјесту говори Луциферу:

Не воде мене сада ташта надања
Знам да ћу по сто пута циља омашит.
Ал' ништа за то, нека. И шта ј' то управ циљ?
Та циљ је престанак дичнога борења.
Та циљ је смрт и гроб. Живот је борба, труд,
И борба сама себе собом награђује.

Но Луцифер му не да нигдје да прослови, обара све што је човјеку најсветије.

Та зар би Леонида
У оном уском кланцу жртвов'о живот свој
Да му не беше Шпарта отаџба, завичај,
Која га ј' оном црном чорбом хранила,
Где није новац никад ни видео ни знао,
Па да је мјесто тога лукулски благов'о,
— Звао би се Леонида, ал' не би био тај.
Та зар би пао Брут да ј' бир'о друкчи пут,
Да је на меко крило своје Порције
Лег'о да с' одмори, у сну заборави
Убојне напоре и мегдан љут?
— — — — — — — — — — —
Да је Сибинљан доп'о у гњездо трухлежно,
Да није наш'о друштво врло и достојно,
Зар би му све до данас остао светао гроб?
Ил Лутер да је нешто рим-папом постао,
А Леон да је био немачки професор,
Можно је да би Леон реформе заснов'о,
А Лутер да би њему анатем даров'о.
Би ли се знало име Бонапартино
Да није био бујан народ француски,
Те је за њега гин'о и пад'о као луд?

Трећа је особа Ева, која спасава Адама (човјека) од очајања, од самоубиства у овој долини плача.

Од мене си се украо, драги друже мој
Па како бјеше хладан пошљедњи пољуб твој.
И сад ти је на челу брига ил' срдитост;
Ја те се чисто бојим . . . .
— — — — — — — — — — —
Ако ме саслушаш биће ти лакше све . . .
— Та будућности до сад ми и не имаемо,
Ил' ју је нека сумња оку нам скривала,
Та је сад магла пала ... будућност извјесна ј' . .

Адам.

Шта зборим,Ево, шта је то?

Ева.

Добро је, није зло.
Сад ће се одмах лице твоје разведрити.
Ал' ходи, то се може само пришапнути,
Како ћу да ти кажем кад не погађаш сам!
Овде под срцем мојим — ја — чедо — осјећам...

Ово спасење долази при свршетку трагедије. Ева је задовољна и Бога хвали. Ал Адам би хтио да му је нешто јасније. А Господ му одговара: *бори се, уздај се!*

Тако се обистињава оно, што је у почетку Луцифер реко:

Уз живот сада иде и самрт упоред,
Уз светлост иде сенка, миру се смеје рат,
Врхунац моћи, снаге притиска малаксај,
Под срећом рије јад, а очај вија над.

Сасвијем сагласно са онијем анђелскијем ликом:

На теби ће с' увек наћи зима с летом,
Ружно с лепим, трн са цветом,
Горка суза са осмејком,
Јарка светлост с тамном сенком,
И стигнуће много што-шта
Божја срџба и милошта.

Дјело је вјерно огледало живота човјекова, и за то што је вјерно, истинито, чини толико силнији утисак на читаоца, који је тај живот већ искусио. За то не знамо, дал' се „оне песимистичке слике Адамових сања разрјешавају у оптимистичан акорд" — као што је рекао Vienac, који наставља: „Утјецај је Гетеова *Фауста* очевидан. Пјесник је јамачно имао на уму Фауста, Мефиста и женска лица у II. дијелу Гетеове драме. Ипак је Мадачево дјело самостално. Концепција је управо силна, идеја узвишена, а поједини су призори твор великога таланта. Јокај је с

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

правом рекао: Човјекова је трагедија племенит плод много искушана живота... Мадач је гигантски мисаони свијет бесмртнога правака њемачких пјесника и пророчанскога мислиоца скупио у конкретан облик, и вјечне истине, које су разложене у *Фаусту*, у јасним сликама свакому разумљиво приказао. То је јамачно непрелазна заслуга, а да нитко не прекори Мадача с имитације. Познати њемачки естетик Фишер назвао је ово дјело силном душевном радњом, којом се мађарска књижевност може поносити; пјесма до душе пркоси свим умјетничким правилима и законима, али уза све то не смијемо дјело корити са ситница; Мадач је истина пјесник без форме, али је велик пјесник."

Ето какво је најновије дјело, што је истекло из пера Змајованова. Већ је критика једногласно признала, што Змајован преведе да не изгуби ништа од своје оригиналне љепоте; а за *Човјскову Трагедију* то мора у толико више важити, у колико је у искуству сопственога живота преводиочева нашла потпуног одзика и потврде, те можемо поуздано унапријед претпоставити, да дјело у преводу није ништа изгубило ако није добило.

Кишфалудијево друштво у Будапешти, то најзнаменитије мађарско књижевно-научно друштво, цијенећи заслуге, које је стекао Змај преводећи на српски производе мађарске књижевности, још г. 1867 изабрало га је за свога члана, а г. 1889 из истог признања у свечаној сједници прославило је четирдесетогодишњицу књижевнога рада Змајева на начин достојан и друштва и пјесника. Тако је овијем својим радом пјесник наш учврстио ту спону у царству душевноме између српскога и мађарскога народа, што има свога великога значаја, но који се не меже уочити и оцијенити како треба у данашњој политичкој борби и опреци народноснијех интереса оба народа. Али оно остаје вазда племенито дјело више тежње к душевноме братинству народа.

Ово дјело требало би да се нађе у књижници сваког образована Србина, тијем прије, што га је сам пјесник о свом трошку на свијет издао; с тога треба да се сви пријатељи наше књиге постарају, да овај тако одличан њезин трудбеник бар материјално не штетује, ако већ није суђено српском књижевнику, да се својим књижевнијем радом материјално користује.

Дјело је штампано и латиницом, чим је пјесник срушио онај кинески зид, који наш народ дијели у два табора, те бар за њега неће се моћи рећи, да је узрок у разлици слова, ако не нађе довољно одзива у народу.

САРАЈЛИЈН СПОМЕНИК.

Идуће јесени 15-ог октобра навршује се сто година, да се је у Сарајеву родио Симо Милутиновић, велики српски пјесник. Потпуно свијесни те на првом мјесту своје, сарајевске славе, Сарајлије саставили су велики одбор, који је издао позив на цио српски народ, да се купе прилози за споменик великом Србину у његовом родном мјесту. Сасвијем розложно одбор вели у своме проглasу: „Само Српство Босне и Херцеговине и ако би споменик подигло, не би имало оне важности, као кад би видјели искупљено васколико Српство, из свијех крајева, у једном колу, — на да сложно и заједнички ради око споменика Симе Сарајлије"; — а одбор „вјерује у пробуђену свијест српску и тврдо држи, да се српски народ неће оглушити о овај српски проглас и позив; јер се тиче части и образа српског; — јер споменик треба да буде достојан и пјесника, и српског народа, а и Сарајева! — Сарајева, јер се наша дјеца, наш подмладак, на коме Српство остаје, купи овамо, да се ту изображава и спрема за будући живот; на помислите, како ће овај споменик утицати на наше Срнчиће, на нашу узданицу"!

Овијем покретом Сарајлије су своју дужност учинили; и ми се уздамо, да ће и цијело Српство њихов проглас схватити и уважити, те му се радо и одазвати, као што је и заслужио „дивни, небом осијани српски пјесник српске народности, кога је трудно и зазрети а камоли проћи мимо," — како га је први прославио харни му ученик, велики српски геније, Његош.

У Биограду је већ склопљен одбор за скупљења прилога; и овдје на Цетињу

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE

већ се о томе ради; *Српски Глас* је почео доносити већ прилоге, који су се почели у Далмацији купити; а било је на ту свршу већ и неколико бесједа приправљено, међу којима ћемо споменути светосавске бесједе акад. ђачког друштва Стражилова у Грацу и Зоре у Бечу; а бесједа, коју су вриједни Мостарани у корист Сарајлиног споменика приправили, дала је до близу двије хиљаде фиорина чистог прихода!

Ради се о дјелу красном и племенитом, у које може учествовати сваки Србин по својим силама, који може проценјенити што је красно и племенито. Што више, ради се и о једном врло корисном дјелу у данашњој културној борби, ком не би смио одрећи своје лепте ниједан Србин, ком је до одржања побједе српске културе противу навале оне западњачке.

За то напријед, да се узможемо са свијех страна српскијех скупити у Сарајеву око споменика славног Сарајлије ведра чела и мирне савјести, да смо учинили, што смо дужни били!

---

† NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Франо Миклошић

(1813†1891.)

Концем фебруара преминуо је у Бечу овај велики Словен, славни син најмањег огранка словенскога стабла, вриједнога словеначкога племена, вреник (једногодишњак) великога српског пјесника Његоша.

„Посинак, пријатељ и помагач старине Вука Караџића, учитељ језикословља словенског, утемељитељ данашњег изучавања језика у свих грана и племена словенских — пише *Јавор* — доконао је свој огромни, горостасни рад око правцедавања и унапређења те најдивније, *прве* умотворине све словенске — *језика словенског*, од памтивјека и разгранака му потоњих; преминуо је, отишао је на онај свијет у насеља вјечита на збор и сабор великих учитеља словенских: Добровскога, Востокова, Копитара, Шафарика, Караџића, Срезњевскога, Ханке, Даничића, Кукуљевића и других и других, славних и великих у Словенству, у свијету словенском!.....

„Потресени из ненада гласом овим од жалости големе, свесловенске, не умијемо за овај, први мах наћи праве ријечи жалостиве и тужне заплијевке нарицања — да искажемо читаоцима листа овога, шта је изгубило свеколико Словенство, шта ли нарочито Српство, смрћу овога великога језикословца свесловенског и књижевника славнога и преславнога — дра Ф. Миклошића... шта је и колико је урадио Миклошић у препорођају народне нам књиге српске народне — помажући нашем старини Вуку у радњи му око језика и издавања на свијет језичкога блага народног; како је и докле је упутио у рад благодетни свога достојнога ученика Ђура Даничића — једном ријечи: какав је и колики је пријатељ био дугог вијека свога народу српском свему и свуда!... Exegit monumentum aere perennius — себи у свијету полустољетним радом својим на књизи свесловенској; наша Monumenta Serbica и Lex Dušani и славословље српских народних пјесама јесу такођер станац-кам темељни у постољу горостасног споменика тог!...“

Отац науке о старом словенском језику, био је и учитељем свијех данашњих учитеља разнијех словенскијех језика у великом Словенству. У Српству су његови ученици на гласу: Јован Бошковић и Љубо Стојановић у Београду, Јован Живановић и Александар Сандић у Карловци — Новом Саду; а у самоме Дубровнику Будмани, Зоре, Решетар; но доста је споменути име пок. Ђура Даничића међу ученицима Миклошићевијем, да цио наш нараштај на гробу толикога великана побожно капу скини и рече: Лака ти црна земља, велики апостоле највеће светиње наше, лијепога нам језика српскога, — слава ти вјечна!

Наши Листови.

Пред нама су четири прва броја **Босанске Виле**, која је почела опет редовно излазити, и то из прве српске штампарије у Сарајеву, коју је ту отворио г. Ристо Савић. Овај лист се особито одликује богатством народнијех умотворина, и за то је

удешен и за шири круг читалаца више од једног нашег књижевног листа. Умјетне пјесме су му од *В. Крстић-Љубисава, А. Гавриловића, Вл. М. Јовановића. Риза-бегкапетановића, Љубинка, Јова Дучића, Алексе Шантића* и *Л. Николића*; приповијетке од *Каменка Монашевића* и *Л. Грбић-Вјелокосића*; из путнијех биљежака од архим. *И. Дучића*; даље се наставља лијепи научни рад *Из историје српске књижевности* под овијем оглављем: Усмена књижевност. I Језик. (Облици говора писанога и неписанога. Вредност људскога говора. Постање. Дефба; језици моносилабни и флексивни; главне особине сваке гране. Кад су управо учени људи почели изучавати језике? Какво се сродство нашло тада међу језицима? Српски језик; вредност; старина; сродство са осталим индојевропским језицима; особине српскога језика; Срби и Хрвати, — језик и статистика.) У првоме броју долази лијепу слику Митрополита *Ђорђа Николајевића* са одушевљенијем чланком *Слава Ђорђу Николајевићу* приликом његова светосавског поклона од петнаест хиљада фиорина, којим је основао фонд српској школи у Блажују. Лист се добро уређује; излази два пута мјесечно на великом табаку; а цијена му је 4 фиор. на годину.

Уредништво и власништво **Преоднице** прешло је у руке врло вриједнога књижевника и српског пјесника *Драгутина Илића*. Пред нама је већ 9-ти број и можемо овај нови књижевни лист опет препоручити. На њему раде још шљедећи сарадници: од пјесника: *Војислав, Драгомир Брзак, С. Аврамовић, А. Шантић, Милорад Ј. М., Р. Ј. Одавић, Томир:* од приповиједача: *В. Кондић, И. Вукићевић, Б. Нушић, Јанко Веселиновић, С. Машавуљ, Ч. Поповић*. Од превода из руске књижевности споменућемо шљедеће радње: Кнез Луповицки или долазак у село, комедија у два чина *К. Аксакова* и Крокодил, необичан догађај или пасаж у пасажу, истинита прича од *Достојевског*, које се још настављају; даље из италијанске књижевности Демократија Госпође Керубине, приповиједка од *Е. Кастелнуова*, а из француске: Како је Жаржај ушао у рај, приповиједка од *Додса*, и Дете, прича од *Г. Мопасана*. Забава дакле превлађује, што лист препоручује особито нашем женском свијету.

Културне биљешке

(„Балканска Царица“ — опера) г. Дионизија Ди-Сарно-Сан-Ђорђа почетком марта представљала се два пута у Тријешћу пред мноштвом најодабранијег публике, у којој је било и неколико главнијех тријешћанскијех преставника музикалне умјетности, и како тријешћански листови нишу постигла је такав успјех, да су два од најодличнијех чланова српске колоније у Тријешћу, г.г. Шкуљевић и Аничић понудили вриједном композитору, да штампа своју оперу о њихову трошку, — што је он са захвалношћу примио; тако ће брзо *Балканска Царица* и у музици свијета угледати. Г. Дионизио Ди-Сарно-Сан-Ђорђо, као што му и име говори, сународник је великијех мештара Белинија, Доницетија, Вердија и другијех; а учитељ је которске музике, гдје се оженио са једном Српкињом из једне од најодличнијех кућа старога Пераста. Ми му од срца честитамо!

Одговори Уредништва.

Загреб. — Слав. уредништво Напретка. — Примили смо све у реду и лијепа вам хвала!

„Херцеговцу“. — И вама морамо одговорити: пјесама имамо да претек и на набор Ми би смо радо дали прилике свакоме почетнику, да своје силе окуша, кад би нам простор листа допуштавао. Ипак то чинимо, колико год више можемо, успркос мрговољу многијех.

Брчка. В. К. Љ. — Примили смо све у реду, али треба да чекају ред и прилику.

Одговори Администрације.

Приједор. Г. В. К. — Ми смо Вам одма послали све свеске прошле године; ако нијесте примили, тражите на пошти. Свеску за фебруар шиљемо Вам опет. Нијесте Ви први, коме по други пут поједине свеске шиљемо, премда одовле свакоме уредно крену! Каква их љубав ил мржња на пут задржава, ми не знамо.....

Сентомаш. Г. В. И. — Ви сте прошле године 22 фебр. предали на тамошњој пошти 3 фиорина у име Ваше претплате, чим сте је и подмирили.

Уређује **Др. Л. Томановић.**

NACIONALNA BIBLIOTEKA ĐURĐE CRNOJEVIĆ

I g III ch. 7

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу пођајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Бранко.

Дубровачка „чакавштина“.

— Трећи чланак. —

Премда се у опће не обазирем на оно што пишу политичке новине о научнијем стварима, опет овога пута треба да се обазрем на чланак „о језику старога Дубровника“, који је штампан у бр. 5—7. овогодишње „Црвене Хрватске“, јер знам да га је писао Госп. М. Кушар, професор у српској гимназији у Дубровнику, чије је дјеловање на пољу славенске филологије већ добро познато.

Но прије него рећем коју о главној ствари треба да се дотакнем два поредна питања. У броју 5. одмах при почетку г. К., спомињући моје садашње мишљење да су „Срби“ и „Хрвати“ *један* народ под *два* имена, вели ово: „Но том новом увјерењу, што га је стекао г. Решетар, ми се дајбуди надамо, да неће више тврдити, како је то до сада чинио, ваља рећи с дозом српског фанатизма, да је сваког Дубровчанина, дапаче сваког припадника дубровачке опћине ред и дужност, сматрати се Србином и радити у Дубровнику у прилог српске мисли, тобоже за то што је тај град по језику припадао свеђ Српству“.

Што то говори г. Кушар о мени није сасвим тачно! Док сам се држао познате Миклошићеве тврдње, бива да су „штокавци“ — Срби а „чакавци“ — Хрвати, (за коју г. К. мисли да „није сасвим раскламана те би могла у њеком смислу бити и истинита“) дотле сам доиста мислио да је „ред и дужност“ сваког Дубровчанина да се сматра Србином не само с тога што је „штокавац“ већ и с тога што је Дубровник и по прошлости својој и по положају између српске Херцеговине и српске Боке свакако српски град; па сам за то искао и да Дубровчани припадају српској страници (узимљем на име да г. К.-у ријечи „радити у прилог српске мисли“ значе баш то а не њешто друго!). Од припадника напротив, који су досељени у Дубровник из којега „хрватскога“ краја, нијесам никако искао да се сматрају „Србима“ нити да „раде у прилог српске мисли“, већ сам једнако искао, гдје год се не ради о каквом начелном питању, које баш дијели на политичком пољу „Србе“ од „Хрвата“, да Хрвати који су досељени међу Србе буду добри Срби а Срби који су досељени међу Хрвате буду добри Хрвати. Тако сам мислио и тако сам у Сплету и радио, па ако је то „српски фанатизам“, како се тада има звати дјеловање онијех „Хрвата“, који доселивши се у „српске“ крајеве немају прече посла но да тјерају „хрватску“ пропаганду? Него о овому нећу да даље говорим, јер сам уверен да је сасвим излишно, паче много штетно говорити о тому, је ли што „српско“ или „хрватско“, па с тога ја слободно пуштам г. К.-у да зове моје Дубровчане „Хрватима“, само што и ја са своје стране узимљем себи слободу да зовем његове Рабљане „Србима“, па мирна Босна!

Друго је поредно питање, којега се морам дотаћи, чакавштина и њезине особине. — Госп. Кушар свршава свој чланак овијем ријечима: „Сада пошто је језик најстаријих (дубровачкијех) пјесника сачувао још много чакавачких особина, то излази јамачно, да су стари Дубровчани били чакавци, те ако је чакавштина особина хрватска, да су и по језику како и по свем осталом били прави Хрвати“. Г. Кушар дакле још увијек доказује њешто помоћу „чакавштине“ и „чакавскијех особина“. Такијех је „чакавскијех“ особина он налазио много и у данашњему дубровачкому дијалекту, на сам му ја у првому својему чланку о чакавштини, који је штампан у *Новој Зети* (у новембарској свесци год. 1890) до-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

казао, да се скоро све те особине дубр. диалекта не смију никако звати „чакавизмима“, јер су познате и другијем српскијем крајевима, гдје се ни у старије доба није говорило *ча* мјесто данашњега *што*. Зато ја мислим да имам право упитати г. К. а, кад хоће да говори о „чакавштини“ као о њеком особитом диалекту, да одговори на онијех пет питања, која сам ја истакао у првому чланку, бива:

1) ко се има звати чакавцем а ко штокавцем?

2) који су „чисти“ штокавци а који под сумњом да су негда били чакавци?

3) који су разлози с којих се смије сумњати да су сви штокавци икавци и приморски јекавци били негда чакавци?

4) у којем ће се случају звати „чакавском“ особином нека особина, која је позната само чакавцима и једному дијелу штокаваца?

5) хоће ли се напокон звати „чакавском“ или „штокавском“ особином нека особина, која је само позната једному дијелу чакаваца и једному дијелу штокаваца?

Нека г. К.-р одговори на ова питања, нека рече затијем које су то *многе* „чакавске особине“ које се сачуваше у језику старијех дубровачкијех пјесника, па му ја обећавам — како сам му доказао да се не смију звати „чакавскијем“ оне особине у данашњем дубр. диалекту, које је он тако звао, — да ћу му доказати да и у старијех дубр. пјесника има много мање особина, које су иначе познате само чакавцима, него ли ваљда он мисли. Него да то буде, треба свакако да г. К. рече чисто и бистро, који је то диалект што се зове „чакавштином“ и која су му обиљежја, а ако не зна, нека то искрено и поштено исповиједи, као што сам ја учинио у почетку другога мојега чланка!

Што толико иштем од свакога, који хоће да говори о чакавштини, да прије свега даде тачну дефиницију што њему значи то име, није пуко цјепидлачење већ пријека потреба, јер н. пр. док би г. К. без сумње рекао да на острву Крку има само „чистијех чакаваца“, професор ми Јагић пише да се је увјерио, да има тамо и „штокаваца који говоре *ча*“. А кад по мишљењу проф. Јагића има и на острву Крку „штокаваца који говоре *ча*“, ја сам врло рад да чујем, што ће по мишљењу г. К.-а напокон изаћи да је „чакавштина“ и да су „чакавизми“, јер о тому не сумњам да ће једном више и он изаћи на сриједу са својом дефиницијом „чакавштине“, када му се није милила ни она прваша моја ни ова садашња!

Мало сам се одужио око ова два поредна питања, али су мени драги чисти рачуни и у филолошкијем питањима! Сада могу прићи на саму главну ствар, бива има ли се вјеровати да се је у Дубровнику у XV. и XVI. вијеку баш онако говорило како што пишу најстарији пјесници? Ја сам, како је познато, о тому послу истакао мисао, да су два најстарија пјесника Ш. Менчетић и Ц. Држић којешта заимали у Марулића, а млађи се повели опет за њима. Ту моју мисао г. К зове два пута „апсурдном“. То је врло оштар суд, али је ли оправдан? Ја се надам да није! Проф. Јагић наиме, прочитавши мој други чланак о чакавштини у Дубровнику, ово ми пише: „К самој ствари не умијем Вам што казати: можда имате право, а можда немате ни Ви ни ја. Питање је врло тамно и замршено“.

Моја мисао дакле, да су се Менчетић и Ц. Држић у језику доњекле повели за Марулићем, неће бити тако „апсурдна“ као би рекао г. К. да је прикаже. Јер осим њекијех језичнијех особина има још нешто што су најстарији дубровачки пјесници без сумње узели у Марулића, а то је метар. Обични је Марулићев метар дванаестерац с цезуром иза шестога слога и с римом између свака два стиха пред цезуром и на крају стиха, а то је и обични метар Менчетићев и Држићев. Како тога метра нема ни у најстаријим народнијем пјесмама а нема га ни у туђој којој поезији, то се не може сумњати да су га Дубровчани узели у Марулића; ако нећемо само да речемо да су Марулић с једне стране а Менчетић и Држић с друге ваљда „случајно“ приредили исти метар за своје пјесме, али свак на своју руку и не знајући један за другога! —

Али има још нешто! Проф. Јагић ми пише, да му се чинило, да је и Ханибал Луцић већи „штокавац“ у стиховима него ли у прози, а да се је исто тако о томе увјерио код Иванишевића. Ја то не умијем другочије протумачити него овако: Луцић и Иванишевић нијесу писали у прози него *предговоре* и *посвете* а Иванишевић

још три четири *молитве*, па како сасвим разложито нијесу ништа од тога држали *пјесничкијем* производом, то су ту узели свој родни (хварски, брачки) диалекат без *икакве* примјесе. Напротив у стиховима поведоше се доњекле за дубровачкијем пјесницима, те од њих узеше којешта што се у оно доба у њихову крају није говорило али је њима било познато из дубровачкијех пјесама, па се нијесу жацали да и у своје пјесме пренесу што год оданле, да им тако и облик буде њешто „поетичнији“. То је дакле појав једнак појаву што је константован код дубровачкијех пјесника: у стиховима дубровачки пјесници имају којешта што се налази и у чакавскијех пјесника, док тога у њиховијем предговорима написанијем прозом нема. То је двоје дакле опет једно, те се једнако и тумачи: што је писано прозом (предговори, посвете, молитве) није се држало пјесничкијем производом, па та проза приказује много вјерније прави говор којега краја него ли га приказују стихови, у којим, њешто хоте а биће њешто и нехоте, диалекат чакавскијех пјесника утјецао је на штокавске пјеснике а диалекат штокавскијех на чакавске. Ето ја то тако тумачим, а ако се г. К. не слаже с мојим тумачењем, бићу му у велике захвалан ако изнесе боље („паметније“ рекао би г. К.!) тумачење.

Проти мојему тумачењу г. К. је изнио два аргумента, једно што би Менчетић и Држић, да су се повели у ичему за Марулићем, најприје имитовали његову драмску и набожну поезију, а друго, кад би се и повели за Марулићем у језику, да би били потпуно прихватили његов језик, или барем досљедно употребљавали осебине у њега узете. Што се првога тиче мени се чини да је ствар сасвим једноставна и јасна: по својему осјећању и мишљењу Марулић је више нагињао побожној и моралној поезији а Менчетић и Држић напротив љубавној; мени се чини да другога разлога ту не треба нити се смије искати, јер би иначе требало искати и друго њеко тумачење и тому што Ветранић, премда је иначе у сваком погледу много ближи Менчетићу и Држићу него ли Марулићу, опет је пјесничкијем предметима и облицима, што је гојно, много ближи Марулићу него ли оној двојици. — На питање пак: зашто Менчетић и Држић нијесу потпуно прихватили Марулићев језик или барем досљедно употребљавали језичне осебине узете у њега? мени се чини да је прилично „паметан“ овај одговор: Менчетић и Држић нијесу *хтјели* (а не би ни *умјели!*) да прихвате сасвим Марулићев диалекат, јер без сумње нијесу жељели да се одвише одалече од дубровачкога говора, кад су им пјесме биле највише намијењене Дубровчанима, а нијесу досљедно употребљавали језичне осебине што узеше у Марулића, јер нијесу умјели тога чинити нити су ишли за тијем, већ су само искали да њекијем облицима (а биће и ријечима), које не бијаху обичне у Дубровнику, наките своје пјесме, као што ће и данданас Дубровчани (и који му драго други) *накитити* оно што пише којим обликом или ријечју или реченицом са стране, премда би једнако добро могао рећи и онако како се у Дубровнику говори, него се и њему чини да је љепше и коректније онако како се говори изван Дубровника. — Нека ми дакле г. К. не замјери што сада, када знам да и проф. Будмани мисли што и ја, а проф. Јагић онако ресервирано говори, поред његове одлучне и крепке тврдње да је моја мисао „апсурдна“, опет не могу да се је оставим.*)

Од дубровачкијех пјесника ја сам дослије спомињао само два најстарија, Менчетића и Држића, али треба да споменем и остале пјеснике XVI. вијека, јер г. К. не вјерује, да су се они опет поводили за оном двојицом (премда су и ти млађи пјесници у дјеломичној имитацији чакавскијех осебина ишли у њечему и даље од самога Менчетића и Држића), него вели: „нијели зар много наравније држати да су оне осебине живјеле у дубровачком говору?“ — То мишљење г. К. може се чинити „наравније“ од мојега, *али како ће се*

*) И у 2-ом броју овогодишњега задарскога „Narodnoga Lista“ њеки безимени писац, говорећи о мојој расправи о чакавштини, свршава овијем ријечима: „... то слиједи неопходно, или да је стари Дубровник био хрвацки град, или да Решетарова писанија не вриједи ни луле духана“. У полемици што је била између Српскога Гласа и Народнога Листа без моје „писаније“ ја нијесам нити цигле ријечи написао, па ако овдје спомињем ту доиста народну али не баш фину реченицу Нар. Листа, то чиним да констатујем како се безимени писац Н. Листа и г. К. дивно слажу у крепкому осуђивању мојега чланка; иначе и аргументи им нијесу много различити!

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

тада протумачити то што баш онијех језичнијех особина, за које ја узимљем да су у пјесника XVI. вијека посредна или непосредна имитација чакавскијех пјесника, нема у дубровачкој прози истога вијека, нема их ни у предговорима прозом написанијем од самијех пјесника? Јер то се за цијело не може ни промислити, да би у истом граду и у истом вијеку *пјесници* на један начин говорили а *прозаисти* на други, а још се мање смије казати, да је *исти пјесник* на један начин говорио у пјесмама својим а на други у предговорима, или на један начин у стиховима а на други у комедијама! А баш би то требало чинити кад би смо хтјели вјеровати г. К.-у, да се је у XVI вијеку у Дубровнику баш онако говорило како што пишу пјесници у својим пјесмама. То је за мене најбољи доказ да су пјесници XVI. вијека другоачије *писали* него ли су говорили. Тај мој аргументат иште г. К. на мјесту (у бр. 6.) да ми га уништи, али на неки врло чудан начин; он вели ово: „Г. Решетар позивље се надаље на два три прозаична дјела, писана у Дубровнику у XVI вијеку и на комедије Марина Држића, да докаже како се је онда у том граду говорило чисто штокавачки. Али проф. Јагић показује како нема никакве вјеројатности да би она дјела у прози била писана дубровачким дијалектом. Ми нећемо сад да судимо ко има у том питању право, Јагић или Решетар. Допуштамо дапаче да су како што комедије Држићеве тако и она прозаична дјела писана збиља нарјечјем дубровачким онога времена, како хоће г. Решетар. Само одрешито поричемо да између поменутих дјела и комедија с једне стране а пјесничке литературе дубровачке сдруге стране имаде битна разлика у језику и да су она писана чистом штокавштином. Кано што у оним дјелима писаним прозом исто тако и у Држићевим комедијама долази, по тврдњи самога Решетара, поред јекавских доста и икавских облика па и других чакавизама, као *најде, вазети, обујати, међу, зач* и др. мјесто штокавачких *нађе, узети, обузети, међу, зашто*. Једина је разлика међу прозом и поезијом у томе да су у оној чакавачки облици ћешто рјеђи неголи у овој.“ — То говори г. К. али то није баш тако! Прије свега није истина да се ја позивљем само „на *два, три* прозаична дјела писана у Дубровнику у XVI. вијеку и на комедије М. Држића;“ ја се позивљем: 1) на лекционар Рањине; 2) на ћирилски мисал у Липискому; 3) на ћирилски зборник загребачки; 4) на *Либарце вележуховно и богољубно од молитве* од Б. Градића; 5) на *Либарце од дјевства и дјевичкога бића* од истога Б. Градића; 6) на *Розарио с дружбом прислављога имена Језуса*, од А. Гучетића; 7) на *Розарио Б. Д. Марије* од истога А. Гучетића; 8) на *Зрцало духовно* од М. Орбина, и 9) на комедије М. Држића. Хвала богу ето нијесу „два, три“ дјела већ их је *девет*, при чему нијесам (као што је учинио ђеко у ђеком другом доказивању о Дубровнику!) бројио и млађа издања истога дјела, само да изађе више бројева! — Није надаље истина, да „проф. Јагић показује како нема никакве вјеројатности, да би она дјела у прози била писана дубровачким дијалектом“; проф. Јагић каже само сумњу јесу ли она прва три дјела писана баш дубровачкијем диалектом, а онијех осталијех шест није ни споменуо, па с тога није никаква потреба, да г. К. суди између проф. Јагића и мене ко има право, јер и проф. Јагић без сумње вјерује, као што вјерујем и ја и као што допушта и г. К. да је онијех шест задњих, што ја споменух, написано баш дубровачкијем диалектом. Зато ако се г. К.-у баш хоће да суди између проф. Јагића и мене, нека пресуди, имали право проф. Јагић када сумња јесули она прва три дјела написана баш дубровачкијем диалектом или имам ли право ја који мислим да јесу. — А што г. К. говори да између дубровачке поезије и дубровачке прозе XVI вијека нема *битне* разлике, то му и ја потврђујем, јер доиста и поезија и проза XVI. вијека у главноме приказују исти диалекат, т. ј. дубровачки; али се не ради о тому нити сам ја икада о томе посумњао, него треба ово протумачити: зашто пјесници пишу н. пр. врло често *зач, ма, тва* и т. д., *видил, рекал*, и т. д. *вазети*, каткада *ча* и *крозач*, док прозаисти, па и сами пјесници у стварима писанијем прозом, не пишу никада *зач* него довијек *зашто*, никада *ма, тва* и т. д никада *видил, рекал* и т. д. него увијек *видио, рекао* и т. д., никада *вазети* него увијек *узети*, никада *ча* и *крозач* него увијек *што* и *крозашто?* Није дакле истинито, да су у прози „чакавачки“ облици ћешто рјеђи не-

го ли у поезији, већ је истина да има облика којих у поезији *има*, а *нема* их у прози, *нема* их ни у самијех пјесника када пишу прозом! Већ нам то (а биће тога још више!) сили да рећемо да има нека *разлика* између пјесама и прозе и та се разлика тиче врло обичнијех ријечи и облика; јер куд ће те обичнијех ријечи него ли *што, зашто, узети, моја, твоја* и т. д. *видио, рекао*, и т. д.? Да су Дубровчани у XVI вијеку уз те облике говорили и *ча, зач, вазети, ма, тва, рекал, видил* и т. д., зашто не би и прозаисти барем каткада узимали те облике из живога говора него као за инат увијек писали *што, зашто, узети, моја, твоја, видио, рекао* и т. д ? или су се зар договорили да неће писати њеке старије облике (који су се по мишљењу г. К. *говорили* у њихово доба уз млађе!), само да пјесници узмогу њима да наките своје пјесме? Мени се чини да је једини „паметан“ одговор, да их прозаисти XVI. вијека нијесу писали јер их нијесу ни говорили ни чули, а пјесници су их писали, јер су се заводили за Менчетићем и Држићем а ш њима заједно доњекле за чакавскијем пјесницима; а ако г. К.-у овај се одговор не чини да је доста „паметан“, нека нађе он паметнији, али нека не говори да су у прози „чакавачки“ облици само рећи него ли у поезији, него нека пружи да има њекијех облика, којих у поезији *има* а у прози *нема*, а што се специјално мене тиче, нека не говори, да „по тврдњи самога Решетара“ излази, да у прози дубровачкој XVI. вијека има и *вазети* и *зач*, јер ја тога нијесам нигдје тврдио него баш противно!

А сада мислим да могу мирне душе прићи к приговорима г. К.-а мојим аргументима и тврдњама. — Први му је приговор ово: „г. Решетар мучи се да докаже, како старе дубровачке листине XIII—XV. вијека приказују дубровачки говор онога времена, али за цијело више доскочицама него ли ваљаним разлозима“. Пустимо за час моје *доскочице* а видимо његове разлоге; ево их: „Оне су писане ћирилски, а ћирилици у правој дубровачкој литератури ни трага; спомињу за језик име српско а код дубровачких пјесника тому имену нема нигдје потврде, даначе они познаду толико Србе, да их не разликују од Маћедонаца (Александер Велики је по Гундулићу био Србин); писари дубровачки писали су у оним листинама, како опажа и проф. Јагић, чак уводне формуле у духу источне цркве (д8ха светаго аминь), а познато је какви су непријатељи те цркве били стари Дубровчани.“ Мени се чини да ти разлози г. К.-а нијесу јачи од мојих „доскочица“! Што су дубровачке листине XIII—XV. вијека писане ћирилицом, ствар је што се сама собом разумије — та писане су људима који су умјели читати само ћирилицу! па и ако у правој дубр. литератури ћирилици нема ни трага, опет је у Дубровнику увијек било људи, који су умјели читати и писати ћирилицу. Није пак тачно, да те листине „спомињу за језик име српско“; ја барем нијесам нашао него да се г. 1362 међу њекијем свједоцима спомиње и Нико Бѣлик диіакь српски (Slovinac IV, 351), а то је пријевод латинскога му имена notarius sclavicus, док су стари Дубровчани све што се је српски звало „српски“ латински звали „sclavicus“. Није надаље тачно, да су у тијем листинама „чак уводне формуле у духу источне цркве (д8ха светаго аминь)“, јер и католици као и православни вјерују у духа светога, него је истина да су и дубровачки писари као и сви остали српски писари, — па били католици или православни или богумили, писали ћирилицом или глагољицом у својим саставцима употребљавали гдје више а гдје мање облике и ријечи узете из црковнога словенскога језика; да тај разлог г. К-а вриједи дакле исто толико колико кад би ко рекао, да глагољске листине с отока Крка не приказују крчки дијалекат, јер и тамо има црковне словенске примјесе („духа источне цркве“), а Крчани су за цијело били добри католици као и Дубровчани. У опће боље је да не спомињемо „непријатељство“ старијех Дубровчана према православној цркви, јер кад би се мирније говорило о тому послу, видјело би се да су стари Дубровчани према мишљењу онога времена били много мањи непријатељи православне цркве него би данданас њеки тер њеки жељели да католички Дубровчани нашега времена постану непријатељи своје једнокрвне православне браће. У задњу г. К. спомиње још ово: „сувише ваља да напоменемо, да ко тврди да је језик оних листина дубровачко нарјечје онога времена, тај ваља да

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE

узме да се је у оно доба у Дубровнику чишће штокавачки говорило него ли се сада говори, јер су оне листине чишћом штокавштином написане. А то неће нико паметан вјеровати". Ја мислим да разумијем куда циља г. К., али свакако, прије него ли му одговорим на тај задњи његов разлог, молим га да ми одговори на ово питање: који су биљези „чишће штокавштине" у старијем дубр. листинама према садашњему дубр. диалекту? Одговарајући на ово питање нека не заборави да његова „најтврђега знака *чакавштине*," т. ј. икавскога изговора, има у ћирилскијем листинама много више него ли у садашњем дубр. диалекту. За то — да завршим опет питањем! — мјесто да рече „то стоји да је цијело рухо оних листина потпуно недубровачко, иностранско, па ће ваљда бити и језик," нека нам г. К. радије рече: кад дубр. листине по његову мишљењу нијесу у главноме писане дубр. диалектом, да којим су? босанскијем или србијанскијем или херцеговачкијем? па гдје су тада у њима особине босанскога или србијанскога или херцеговачкога диалекта и које су то?

На други приговор г. К.—а мојој тврдњи, да између језика дубр. прозе и дубр. поезије XVI. вијека има њека разлика, већ сам одговорио па могу прићећи трећему, гдје говори о облицима, за које ја мислим да су их пјесници сковали а нијесу их чули од народа ни нашли у другијех пјесника. — Што се првога такога облика тиче, а то је *ничу*, које се у значењу *ништа* налази један цигли пут (у Златарића), сам нам г. К. лијепо тумачи, како се то Златарићево *ничу* не смије мијешати с данашњим *ниш*, што га говоре њеки чакавци, јер је ово постало од *ништо* тијем што је *то* при крају отпало, док у *ничу* ово *то* није још ни прирасло узањ; али што даље говори: „у XVI. вијеку имало је *ничу* још живјети код чакаваца у смислу *ништа*", то му не вјерујем, док не изнесе примјере из чакавскијех књига гдје збиља *ничу* значи *ништа;* како је ријеч *ништа* врло обична ријеч, то ће се ваљда наћи који примјер из старине. Док се ти примјери нађу, ја ћу опет говорити да се *ничу* мјесто *ништа* није говорило, него се Златарић преварио: знао је да чакавци мјесто *ништо* када значи *нешто* говоре и пишу и *ничу*, па је промислио да му је слободно написати *ничу* мјесто *ништо* и када ово значи баш *ништа* (лат. nihil). — Напротив за *идан* и *идан* мјесто *један* и *један* има право г. К.; та се два облика говоре у њеким крајевима а нашао сам их и у старијем ћирилскијем листинама, па су се *ваљда доиста* говорили уз *један* и *један* и у Дубровнику у XVI. вијеку. — Што се пак тиче облика *дојем, најем* мјесто *дођем, нађем*, за које г. К. износи свједочанство да се говоре у Трпњу на Пељешцу, тога нијесам знао па ми је драго што то сада знам. Али одатле што се *сада* чују у Трпњу таки облици, не мора баш слиједити да су се говорили и у XVI. вијеку у Дубровнику. Паче одатле што се ти облици као *поје* у друб. пјесника налазе *само* у риму с другом ријечју што свршава с-*оје* мени се чини да је много разложитије казати, да су пјесници таке нагрдили облике као *пође*, да им изађе рим; то је исто као н. пр. оно у Гундулића *царна* (мјесто *црна*) у риму с *Варна*: у Дубровнику се је по готову говорило *црн* а не *царн* па је опет због рима Гундулић склопио рим *царна — Варна*. — За облике напокон *вадрит* и *вамрит* (мјесто *удрит* и *умрит*) г. К. признаје, да се не може доказати, да се игдје говоре или да су се говорили, па опет он не вјерује, да су те облике сковали Менчетић и Држић по некој кривој аналогији, већ упућује на старе ћирилске рукописе, гдје се такође каткада пише *вьдарити* мјесто *ударити;* али што то доказује? доказује да су и њеки писари старијех рукописа, као што су говорили *узети* а обично писали *взети*, тако исто говорили и *ударити* па грјешком каткада писали *вьдарити* мислећи да је и ту српско *у* према црквеному *вь* као у *узети*. То дакле не само не обара моје тумачење облика *вадрит, вамрит*, него га даначе поткрјепљује, јер му износи паралел из старе ћир. књижевности! —

Четврти приговор г. К.-а тиче се тога, што ја констатовах, да *старији* пјесници Менчетић и Држић воле *млађе* облике као *доћи-дођем*, а *млађи* пјесник Ветранић воли *старије* облике као *доћи-дођем*. Г. Кушар говори: „ту појаву не умије он другчије протумачити него опет својом конјектуром да су ти пјесници, бива овај пут Ветранић, писали њешто што нијесу говорили." Него ја нијесам нигдје рекао да облика као *доћи-дођем* није било у

NACIONALNA BIBLIOTEKA ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Дубровнику у XVI. вијеку; напротив с тога, што их има доста често у старијем дубр. листинама, а каткада и у дубр. прози тога времена (примјере изнијех у Јагићеву архиву XIII, 365. 371!), ја вјерујем да су се помицали још XVI. вијека, али врло ријетко те се све више губили пред млађим облицима *доћи-дођем*. То нам потврђују и пјесници: старији облици налазе се (осим Ветранића) само њеколико пута у Менчетића и Држића: види се да су облици као *дојти-дојдем* у Дубровнику изумирали, док их је XVII. вијека сасвим нестало. Смисао дакле мојих ријечи није оно што говори г. К. већ ово: кад су облици као *дојти-дојдем* старији те се очито види да изумиру у Дубровнику, то бисмо се надали да ће и два пјесника XV. в. (Менчетић и Држић) чешће употребљавати старије облике него ли пјесници XVI. вијека, као што дубр. листине XV чешће имају те старије облике него ли прозаисти сљедећега вијека. Него та нам се нада разбија о Ветранића! он, који је млађи од Менчетића и Држића, има особито у мирскијем пјесмама претежно старије облике! Кад пак узмемо у обзир да су у свих дубр. писаца (пјесника и прозаиста) XVI. вијека *врло ријетки* старији облици, то се не може сумњати да су и у говору били исто тако ријетки. Дакле кад Ветранић употребљава *врло често* а у њекијем пјесмама скоро искључиво старије облике он *пише* како се у Дубровнику у XVI. вијеку *није говорило*, па је то и сам Ветранић признао тијем, што је у драмама, које су се приказивале пред пуком, узимао скоро увијек облике као *доћи—дођем*, док је у лирскијем пјесмама, које су читали само „пјесници и књижници", узимао скоро увијек старије облике. Г. Кушар ми ово задње не вјерује, већ мисли да је најнаравније мислити да је то прости случај, те пита онда како да се драме у осталим чакавачким особинама не разликују од пјесама, јер се други чакавизми једнако находе и овдје и тамо?" Ја не знам јесу ли „чакавизми" баш једнако подијељени у Ветрановићевијем дјелима, али свакако при њихову читању причинило ми се је, да је језик у драмама би стрији и мање натруњен непучкијем књижевничкијем елементима него ли је језик у лирскијем пјесмама; то би требало тек потанко испитати, али то јест истина да се у првијем скоро увијек налази *доћи—дођем* а у другијем скоро увијек *дојти—дојдем*, па поред сумње г. К.—а не могу вјеровати да је то прости случај! О овом истом послу г. К. вели још ово: „... док је тумачење г. Решетара усиљено, како се види по томе што стоји у опреци с другим његовим тврдњама. Он тврди наиме да су само Менчетић и Држић узели своје чакавачке облике од Марулића, а остали дубровачки пјесници да су их узели од Менчетића и Држића". То није истина! ја сам тврдио и тврдим да су се пјесници XVI. вијека повели уопће за Менчетићем и Држићем у имитацији Марулићева (чакавскога) говора, али нијесам никако и нигдје рекао да су ти млађи пјесници натрунули свој говор *само* онијем непучкијем елементима што су их нашли у оне прве двојице; дапаче ја сам изнио њеколике особине *(ничѣ—ништа, шћ* мјесто *шт, пођем* мјесто *пођем*), којих *има* у млађих пјесника а *нема* у два старија.

Задњи је приговор г. К.-а мојој тврдњи да су предговори, који су прозом написани од њекијех пјесника својим пјесмама, написани чистом штокавштином, док у самијем пјесмама има и чакавске натруне. Г. Кушар напротив говори ово: „... увјерамо се лако да нема међу језиком приступа и језиком пјесама никакве разлике, или ако има која ситна разлика у томе што се у пјесми находи који чакавачки облик више него ли у прози, то смо ми већ на другом мјесту казали како се има протумачити та разлика", (наиме у XVI. вијеку чакавачке су се форме држале већ као застарјеле па се у говору слабије употребљавале, али се је зато поезија њима чешће служила, јер архаизми спадају међу пјесничке наките). Да између приступа и пјесама нема разлике у *језику*, то и ја признајем, паче ја сам тврдио (на стр. 385-ој XIII. књиге Јагићева архива) да је у главноме исти диалекат и у пјесника и у прозаиста XVI. вијека, *„само што су пјесници узели у свој говор њеколико особина, које су нашли у чакавскијех пјесника за којим су се поводили"*. Али ако нема разлике у *језику* има у њекијем језичнијем особинама; па баш у онијем истијем особинама, којим се разликује дубр. проза од дубр. поезије, разликују се и предговори од пјеса ама

CETINJSKA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆA

пристају уз прозу: пјесме имају често *зач* *), а проза и предговори никада, пјесме су претежно икавске, а проза и предговори претежно јекавски, пјесме имају врло често облике као *рекал, видил* а проза и предговори пишу *рекао, видио*, пјесме имају често *мо, тва* и т. д., а проза и предговори *моја, твоја* и т. д., пјесме често *вазети* а проза и предговори *узети*, пјесме имају често *међу* а проза и предговори га немају. Ја сам увјерен да ће се наћи још многа особина којом се дубр. проза (а ш њом и предговори прозом написани) разликује од поезије, кад се једном лијепо упореди једна с другом, а камо ли да би се могла занијекати у опће икаква разлика међу њима! Него г. К. напокон признаје да ваљда „има која ситна разлика у томе што се у пјесми находи који чакавачки облик више него ли у прози“, па он хоће то да протумачи као да су те особине, којим се баш поезија разликује од прозе, биле већ као застарјеле па се ређе говориле а пјесници их употребљавали као архаизме да наките њима своје пјесме. То би у себи могло бити, да није дубровачкијех листина! Али док има тијех дубр. листина, које се (међу њима наравски особито оне XV. вијека!) слажу с дубр. прозом XVI. в. баш у оним стварима, у којим се ова одваја од дубр. пјесама, — дотле ћу ја још једном тврдити: „све што је у њихову *(т.ј. пјесника)* језику а *противи* се језику старијех дубровачкијех листина XIII—XV. вијека и дубровачке прозе XVI. вијека, није се у Дубровнику *говорило* већ се је само од пјесника *писало*“; — а то ћу све дотле тврдити докле ко не обори моје „доскочице“, којим сам поткријепио своју мисао, да дубр. листине у главноме приказују дубр. диалекат а не који други, и док не покаже којим су диалектом написане ако нијесу дубровачкијем. Зато, пошто ни дубр. листине ни дубр. проза нема никада *ча* ни *зач* већ увијек *што* и *зашто*, ја ћу једнако тврдити да Дубровчани нијесу никада били *чакавци*, као што су дијелом њихови пјесници, већ увијек били *штокавци*, па ћу исто тако тврдити, опет на темељу тијех истијех дубр. листина и те исте дубр. прозе, да су Дубровчани били најприје *скавци*, као што је по свој прилици у најстарије доба био цијели српски народ, па доцније тај изговор промијенули на јекавски с нешто икавске примјесе, али да нијесу никада били већином икавци као што су опет пјесници.

Ето то ја тврдим и то ја браним. Него „питање је врло тамно и замршено“ рече Јагић, на сам спрaван да се о тому разговарам и да слушам туђе разлоге па да према њима, ако треба, и мијењам своје мишљење. То сам, чини ми се, доста јасно показао кад без страха и без отезања остави Миклошићеву хипотезу о диоби српскога језика у диалекте и њихова изједначивања се именима „Србин“ и „Хрват“, јер смо разлози Јагићеви увјерише да она хипотеза не одговара ни прошлијем ни садашњијем приликама српскога народа. Али прије свега разумијмо се о чему говоримо? За то питам од г. Кушара, ако мисли још говорити о „чакавштини“ и о „чакавскијем особинама“ старијех Дубровчана, најприје да рече што он зове „чакавштином“ а што „чакавском особином“ и који су баш „чакавизми“ што он налази у старијех дубр. пјесника па ћемо се о тому, ја уфам, мирно и тријезно разговарати. Напротив о тому јесу ли, како што он говори, стари „Дубровчани и „по језику како и по свем осталом били прави Хрвати“ нећу ни писнути, јер је специјално за мене то питање испрљено. За мене су и стари и млади Дубровчани Срби, као што су ми Срби и Биограђани и Сарајевци и Загрепчани и Сплећани, чему се не смије нико љутити, јер ја са своје стране дајем право Србину који себе Хрватом зове, да зове и Биограђане и Сарајевце и Загрепчане и Сплећане „Хрватима“; тијем ћемо и ја и он избјећи свакој свађи

*) Г. Кушар управ вели: „Чујмо опета самога г. Решетара (Видн: Архив на страни 376 и потоњој): ...зач находи се до душе код свих тих пјесника (т. ј. М. Држића, Лукаревића, Златарића и Рањине), али пуно ређе него ли зашто, тако код Лукаревића само 4 пута а 48 пута зашто, само код М. Држића стоји чешће зач него ли зашто“. Тога г. Решетар не говори! Ја на тој страни Јагићева архива говорим ово: „... на два су противна краја М. Ветранић који има 949 пута зач а 240 пута зашто и Лукаревић који има 48 пута зашто а 4 пута зач. У осталијех су пјесника обје ријечи од прилике једнако пораздијељене или једнако ријетке.....“. Напосе у горепомонута четири пјесника ствар стоји овако: М. Држић има 44 зач а 26 зашто, Лукаревић 4 зач а 48 зашто, Рањина 34 зач а 32 зашто, Златарић 107 зач а 68 зашто, — свега у све четворице 189 пута зач а 169 пута зашто. Није дакле у њих „пуно ређе“ зач од зашто него напротив чешће се налази зач него ли зашто!

о имену а показаћемо да разумијемо и желимо да српски народ на културному пољу буде једно а не двоје!

У Спљету, 7 априла 1891.

Др. **Милан Решетар.**

НА ГРОБУ

Свог премилог кума

РАКА (ПЕТРА) МАРТИНОВИЋА

Гимназијалног Професора.

Аох, Перо, дивни куме!...
У јек чиле људске снаге,
Смрт од срца отрже те
Њежних чеда, љубе драге,

Јадне мајке, сјетна брата,
И родбине твоје присне,
И безбројних пријатеља,
На ко тужно да не вресне:

За такијем пустим баном,
Р'јетким оцем и супругом,
Вреним сином, красним братом,
И презлатним таким другом?...

Ком не пуца камен-срце;
Ко да љуто не протрне;
Ко да сузе не пролије,
На твој удес кад ум сврне?...

Јој!... ти си нам права жртва
Омиљелог свог наука;
Ах, в'јек ти је прекратила
Занимања твојих струка;

Јер њеси ни ти штедио
На св'јет труда ничесова:
Помно тражећ, испитујућ,
У природи чуда нова...

Твоја памет није себи
Вај! граница постављала,
Но природних око тајна
Дан се и ноћ забављала;

Док си светог учитељског
Свога звања дужност сваку
Свето, сдушно, часно, славно
Обвршива' свећ на длаку;

И док чуством хришћанскијем,
Ка' жив пламен пламтио си;
И заносним родољубљем,
Као ватра горио си. —

Ох! те црте остају ти
Вјечитијем спомеником;
Ох! и црте твога труда,
Би ће Роду вјечном диком!...

Огромно си дјело писа':
Ка' плод твоје научности,
Да га предаш у насљеђе
Народне нам књижевности,

Која би се поносила
Проученим твојим радом,
Као поље преизврсним
Пролетнијем својим садом. —

Али, аох!... коб не дала,
Да нам ни тај потхват врли
Ти доконча, — па да сплете
Себи в'јенац неумрли!...

Но и опет в'јенац они
Ког је њему задобио,
Његов подвиг, труд, ученост
И врлина ђердан цио:

Вјечно ће се зеленити
Над његовом часном раком;
Јер не вехне, — што се стече
Знојем чела, вољом јаком. —

А сад на в'јек, — збогом куме!...
Земљица ти лака била;
И у крилу вишњег Бога
Душа ти се веселила! —

Котор, 10 априла 1891.

Ј. Сундечић.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

ПЕТАР II. ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ

Митрополит и Господар Црне Горе

и

Пјесник српски.

Пише **Др. Л. Томановић.**

III.

До уочи четрдесет осме године.

Други пут у Русију. Гагићево ислиједњивање. Побједа Владичина. Разграничење са Ћесаревином. Крвава сукоб на планини Паштровској. Посредовање руско. Грахово. Смрт Смаил-аге Ченгића. Догађај на Башиној води. Односи, уговори и коначни мир са Али-пашом. Односи на Арбанашкој граници. Врањина и Лесендра. Осман-паша Скопјак. Његова политика подмићивања и сплетака.

(Наставак.)

Остр Врањина ниче из Скадарског језера између ушћа Ријеке Црнојевића и Мораче. Од запада к истоку пружа се до два километра, а у ширину од сјевера к југу од једног и по до једног километра, у облику два каменита брда, висока до сто метара.[1] На њему је први српски зетски Иларије оградио манастир св. Николе, који су Немањићи, почињући од св. Саве, великијем даровима и привилегијама на велику знаменитост подигли. Примјеру Немањића слиједили су Балшићи и Црнојевићи. Што више, и велики Амир Султан Мухамед узимље под своју особиту заштиту Врањински манастир, да нико, ни паша, на санџакбег, ни кадија, не смије овоме манастиру или његовијем калуђерима што узети, или зулумом или какву досаду учинити.[2] Тако је тај манастир знаменит био! У њему је зетска митрополија за вријеме Црнојевића за неко вријеме имала своју столицу, одакле је Иван-бег пренио на Цетиње. Отада је у манастиру живио по који калуђер, а како је остр каменит, на њему је било само једно мало сиромашно сеоце, које и данас већином рибањем живи. Тако није имало што да привлачи на Врањину похлепу турску, као што су привлачиле на њу успомене из прашлости мисо хришћанску и српску. Но поред тога значаја народно-историјског, Петар II је надозрио на Врањини још један значај у његовом раду на ширењу и осигуравању граница црногорскијех. Између Врањине и Вира као да плута Лесендра. То је једна повелика хридина, с које се може бранити приступ с језера на Врањину и улазак у Ријеку Црнојевића. На томе оточићу Петар II био је оградио кулу, и у њој поставио стражу, која је бдила на тој важној тачци противу љуте Арбаније. Сасвијем је наравно то сметало Турцима и г. 1843 у септембру мјесецу, док је Петар II с војском био на Грахову прама војеци свога побратима Сточанина, скадарски везир, Осман-паша Скопјак нападе изненада на Лесендру и Врањину са 50—60 оружанијех лађа и топовима. На Лесендри је било у кули 25 друга, који су се храбро бранили; али узалуд, кад им није могла по води помоћ стигнути. Непријатељ је успио, да се искрца на тај оточић и тешкијем гвожђенијем ћускијама пробије зид на кули, па унутра стаде бацати бумбе. Тако од храбре посаде 7 осташе мртви, а 18 њих рањенијех заробе. Пошто је пала Лесендра и Врањина је готова била. Врањинаши су први дан јуначки одбијали непријатеља, али пошто су видјели, да је Лесендра у непријатељскијем рукама, ноћу на својим рибарскијем чамцима умакну кроз турску флотилју на црногорски бријег.[3] Сјутрн дан Турци запале село Врањину од 30—40 кућа и загумају славни врањински манастир из основа, да му трага није остало. У томе паду Врањине и Лесендре остало је мртвијех, рањенијех и заробљенијех Црногораца до 60 друга; а Турака три пут више. Кад је чуо Владика на Грахову, што се збива на источној граници, он похита, тек је мир учињно с Али-пашом, куд су већ били полећели Црмничани, да бране своје огњиште. „Владика не имаше нити брода нити икаква водена превоза, да своју војску превезе, те да на јуриш преотме острве, на којима су се Турци већ били утврдили и исте окитили лубардама. Владика се заустави са својом војском на танком Рту; а са Међеђега гађаше са малом лубардом кулу на Лесендри, али једно што је била мала лубарда, а друго што је одвећ удаљена била, није се могло ништа учинити. И ту у мало што није погинуо Владика: растом висока у црвеном ћинтерцу уоче га Турци на дурбин, те окрену лубарду управо на Владику. У тренутку, у ком приступи један Црни-

1) Ровински, 113.

2) Н. Зета. I г. 178 и 179.

3) Ровински, 114, 115.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐEVI CRNOJEVIĆ

чанин Владици, и само што му Владика пружи руку, долети зрно из лубарде, те погоди Црничанина у врх главе и ту му се пролије мозак. На то повичу главари Владици: *Мичи се отолен, кумимо те Богом, е ћеш погинути!* — А Владика њима: *Ја не мичем, дађавољу: није ни мени ништа милији живот него вама!* — Владика је био у свему Црногорац и није марио да се заклања и да буде међу ма којима него међу првијема, кано што је то од вазда било у кући Петровић-Његоша. Не могавши Владика отети острве, поврати се са војском на Цетиње".[4]) Достављајући то Гагићу, Владика му овако писмо (од 24 октобра) завршује: „Турци још стоје около Врањине; на Лесендри ће бити около 4—5 стотина војника; имају топове и ту граде тврђаву. Ми немамо флотиље с топовима; а по суху неможемо их напанути; но колико узможемо и како узможемо, борићемо се с њима, док не оставе ови островчић, ако је и мали, но који за нас чини велики губитак."[5]) За тијем у брзо опет (19 нов.) извјешћује руског консула у Дубровнику: „Сва средства, у мојој власти стојећа, ја сам употребљавао и употребљавам, како би тај остров опет освојио од Турака, но признати морам, да за сада никакве прилике томе није, јер Турци довезли су 15 топовима снабдјевени бродова и преко 40 превозни лађа, па с првима се свуд унаоколо чувају и бране од нападенија наших, а другима промјењују и поткрепљују своју војску на њему. Истина и ми смо наперили два топа, те тучемо укрјепљенија, која су Турци на поменутом острву учинили, но будући, да су наши топови стари и рђави и к томе ни зрна не имајући доста, па и што их је нијесу од калибра, за то и неможемо имати жељнога успјеха; али при свем том барем узнемирујемо непријатеља па и штете му по нешто чинимо. Да ми којом срећом имамо неколико бродића с топовима, Турци би одавна чистили с Лесендре; или барем да паша скадарски ту војну на свој трошак води, и тако би Лесендра до сад наш био; *обаче видим, да је то посао све саме Порте.* Тим се најјасније види, да је то управо њен посао, што су и сами Албанези преко нашег сердара ријечкога и војводе цеклинскога, кад су се ови с њима на разговор састали, *чинили ми од стране порте предложенија и обећања, шта мислите какова! Да ће Порта мени онаква иста права и отличија дати, којима је негда она бившега српскога књаза Милоша подобрила. Но то су предложења и обећања заварајућа, која су кадра опсјенити само онога, који својој сопственој ползи и угодности опште благо жртвује, али никад онога, који у срећи свога народа тражи и налази своју сопствену срећу.*"[6]) Колико је Петра II-ог морало узмемиривати то што је у освојењу Лесендре назирао непријатељску мисао противу Црне Горе саме Порте, толико га је вријеђао предлог, да ступи с Портом у исти однос, у који је прије Милош Обреновић био ступио: а међу тијем пише Гагићу, који је држао, да је с Лесендром Црна Гора изгубила и риболов, један од најважнијех извора свога благостања, што више, кључ од врата својих — како се он грофу Медему изразио, престављајући му важност Лесендре —, да и ако су завладали Турци Лесендром, и ако су ту довели флотиљу своју, ипак не смију никуд даље ни носа показати; а што се тиче риболова, не могу му такођер ништа наудити, јер се он не находи у откривеном језеру, него у ријеци, у коју Турци не смију уљести; али он исто не губи времена, него преко истога Гагића ступа у преговоре са Антоном Шолетићем, протом у Гружу, ради грађења бродовља, којим би могао изгубљене острве опет повратити; па свршетком декембра сам тијем послом креће пут Тријешћа и Беча, и успут сврће на Корчулу и ту најимље шест мајстора осим онијех, што је имао Шолетић наћи. Но по свој прилици Аустрија није хтјела издати мајсторима пасапорте, и тако се Владика морао одрећи те мисли, а обратити дипломатскијем путем.[7]) У Бечу Владика препоручи ствар руском посланику и аустријском министру, а биће се и сам лично заузимао код отоманског посланства. На сваки начин из Беча се вратио охрабрен обећањима: па од своје стране подузимље акцију дипломатску непосредно са Осман пашом Скопјаком, везиром Скадар-

4) Медаковић, 107.

5) Ровински, 115.

6) Лавров 128.

7) Ровински, 117.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

скијем, с којим с тога треба да се изближе мало упознамо.

Осман-паша Скопјак родом је био из Скопља од старе знамените српске породице. Отац му Сулејман-паша био је сила таква, да је у причу остао. Он је и Дробњаке походио, и ту седмињу објесио, а 24 бирана Дробњака у таоство одвео. На је најмлађега сина, овога Осман-пашу, ожењио са кћером Смајил-аге Ченгића. По свој прилици за вријеме Градашчевићеве и Бушатлијне буне, он је био на страни цареној; ипак је био у немилост пао, те га находимо у заточењу у Адакале у подунављу, дочим му је жена живјела у Лијевну. Пошто су се били осилили Смајил-ага Ченгић и Хасан-ага Ресулбеговић на Херцеговини, и наумили, да уклоне с везирства Али-пашу Ризванбеговића, обрате се Милошу Обреновићу писмом, које му је понио Тома Јеџуџ, молећи га, да се заузме код Султана, не би ли успио, да дође Осман-паша на мјесто Али-паше у Херцеговину. Милош им по истоме књигоноши одговори, ал' у исто доба пише и Али-паши, па писмо ово упути завјереницима, а одговор, што је њима био справио, упути Али-паши. Тако је Али-паша дознао за сиј план својих противника, и његови противници, да је Али-паша тај њихов план открио. Но ми смо већ видјели, да Али-паша није могао ништа својима противницима; толико, што им се намјера изјалови овом погрјешком Милошева писара, или лукавством самога Милоша. Но ако није Осман-паши пошло за руком, да постане везиром на Херцеговини, ево га ми находимо везиром на источној граници Црне Горе, у Скадру, одакле се огласио пријеварнијем освојењем Врањине и Лесендре.

Владика дакле, повративши се из Беча на Цетиње, пише Осман-паши, да настоји, да се уздржи мир на граници, а што се тиче Врањине и Лесендре, како старији наређе, онако ће и бити. За тијем се између њих отвара преписка, те се Владика у другом писму жали, на турске нападаје на Црну Гору; па и самог Осман пашу овако апострофира: „Што сам теби ланик учинио, и је ли Црна Гора с пашалуком Скадарскијем у миру била, а ти, како чу, да мене дома није, преко мира опали оне 20 рибарскијех кућа у Врањину и намјести око ње лађе и топове царске, ухвати 10—15 старацах и богаљах на њу, те их и данас мукама мучиш. Ти знаш и сам лијепо, да ништа од овога, што си учинио, није право; и ја сматрајући тебе као намјесника царскога у Албанији, знам да се за такве послове хвата не би, да те нијесу Арбанаси окренули." На позив Осман-пашин, да му пошље 2—3 Црногорца на договор, он му одговара, да Црногорци нијесу вични преговорима, него ако жели мира с Црном Гором, нека остави острве, што је узео, па је мир готов; „нећеш ли се мањи, ја свакако задијевати никога нећу, но ћу чинити како су ми рекли старији, и чекати удовлетворенија од блистателне Порте Отоманске." Преписка се даље продужује све живља. Владика се брани од приговора, да је он цареку земљу притиснуо, сигурно што је оградио ону кулу на Лесендри. „Ја мислим теби је познато садашње стање европске политике; ја сам један човек мали и су мало моћи спрама великијема силама, али да сам виши и могући, ја се не би пружавао, ти знаш лијепо, на узимање земаља, које принадлеже блистателној Порти Отоманској" (29 априла 1844). Но и ако је овако мирољубље дисало из њихове преписке, ипак је граница била затворена свакоме промету и саобраћају; Владика је то стање подржавао, да тијем поспјеши обећану му у Бечу руско-аустријску дипломатску интервенцију, у коју није сумњао. *„Ја се твердо уздам у правицу моју и моћну ријеч, дату ми у Бечу, да ће Турци непремјено бити удаљени с наших острва;* само молим ваше Сијателство, да благоволите постарати се, што прије то у дјело привести." Тако је писао Петар II. графу Медему, руском посланику у Бечу, 4 маја; а већ 18 маја пише далматинскоме гувернеру у Задар, који га је извијестио, да се предузела дипломатска радња односно Врањине и Лесендре, захваљујући аустријској влади, која се стара увести мир и срећу у ове крајеве. „Ваше Превосходитељство извјештавате ме, да су наредбе дате паши скадарскому набљудавати мир с нашом страном; такођер ми је то исто дато на знање и од стране руске; но ја вићу овоме објављенију сасвијем противно поведеније реченога паше." А Гагићу пише 2-ог јуна: „Судећи по скадарском паши, који ми недавно писа, да ће и варош да гради ове године на Врањини, никаква за-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE

повиједа није дошла из Цариграда, по којој би у покој оставио Црногорце, или ако је и добио, а оно он не мари за њу; од тога двога ће једно јест." У исто доба жали се и самоме рускоме канцелару графу Неселроду на Порту, која издржава читаву ратну флотиљу на скадарском језеру, те толико штете и немира доприноси Црној Гори. А што се тиче два острва, овако завршује: „Сохрани Боже, ако би се признало законитијем то заузеће. То би била велика радост дивљијех варвара, што нас окружавају, а мени и моме племену убило би понос национални, но тврда је моја нада у мога великодушнога покровитеља". Докле се Петар II. тако уздао у диплом. помоћ аустро-руску односно изгубљенијех острва, Осман-паша је започињао рат нове врсте противу независности црногореке, много опаснији од рата досадашњега. Искуство га је учило, да гвожђе и олово не може ништа учинити тој независности, те се он лати злата. Започео је редом, најприје Куче мамити и митити. „Ти митиш Куче моје људе, дајеш им хаљине свитне, дајеш им пара и оружја да мене и своје правитељство не познају; то се не чини тајно него јавно; је ли то игђе у свијет, ма код вас јест; него све то радите најпослије за горе своје. Да сам ти ја писао за ово, што чиниш, ти би рекао: примам Цареву рају; *него раја царева цару харач даје а не мити се*". Тако је писао Владика Осман-паши, користећи се и тијем злом, да потврди и докаже своје право над Кучима, који су се били придружили к Црној Гори баш под његовом владом. На оправдавања Осман-пашина, Владика му одговара: „Ти кажеш, да Куче звао нијеси, него да су сами дошли. како ваздашња раја царева; а ја исто као и ти знам чисто за ваше интриге, које чините у Кучима, да их мутите с осталијем нашим племенима... него Кучи су слободни као и остала наша племена, и ја за њих не заводим с вама никакве препирке, док бисте их почели угњетавати или у наша општа стара права ударати. Него сада разумијех, да је неколико Кућа похватано од Ваше регуларне војске; јербо они су слободно тамо ходили, како умиритци с пограничнима Турцима. Него те молим, мој драги пријатељу, ако је то истина, да су похватани, пиши, нека их пуште у слободу, а ја ти се јемчим за њих, да они не смију, колико ни остали Црногорци никаква немира на граници чинити... А што ми пишеш за пазар у Вранину, да ти од онда мир држиш, од како си наредио, да се отвори пазар у њу, то није никада било мјесто од пазара па неће ни од сад; ја мислим, ти и сам знаш исто, као и ја; него што те људи наговарају, да то пишеш и да се не макнеш из тога нашега острва, они људи, који су непријатељи свакога добра и мира внутрењега и извањскога" (30 јула 1844). Ето какве је опасне засједе Осман-паша замишљао противу Црне Горе, противу којих је дух црногорства у Петру II-ме показао своју несавладљиву моћ. „Чујем да паша и скадарски главари подате куће од раје и од Турака и да Бог зна какве лажљиве сплетке мотају, да их пошљу у Цариград, те бајаги да тијем докажу, да су Вранина и Лесендра њихова сопственост... *Не дао Бог, да би лажни Турци ову опште познату истину могли у лажне хаљине облачити и показати пред проницательнијем руским министарством;*" — тако пише Владика (11 августа) руском консулу у Дубровнику. Но ствар се отезала, што је младога Господара све више узнемиравало. У фебруару (23) г. 1845 пише он графу Медему: „Особитијем задовољством разумио сам, да се питање односно Вранине и Лесендре строго проучава у Цариграду; но мени се ствар овдје представља сасвијем друкчије. Турци не мисле острва враћати, јер их непрестано укрјепљују и држе на њима јаку посаду. Праведност моје претенсије њима је позната, и постала им је предметом јавнога посмјеха. Благородна нежност Ваше душе, Графе, може лако схватити ту мују увреду, *и ако се Ваша обећања, ваздашња блистателна надежда душе моје, не испуне, моја ће част пострадати, а живот је без части као тијело без душе*". Владика је тијем већијем правом очекивао посредовање дипломације у колико — „да нијесам — наставља он у истоме писму — прошле године долазно к вама у Беч, ми се шћасмо огледати с Турцима ради њихова ниског поступка; а ако без лађа не шћасмо моћи прећи на острве, ми шћасмо на другом мјесту."

Међутијем Осман-паша скадарски настављао је свој посао. Владика пише Гагићу 2-га априла 1845: „Ево неколико времена да се турска политика с нама са-

свијем измијенила: Турци сад обећавају Црногорцима корете и џамадане свитне, златом, сребром или свиленијем гајтанима украшене, фине фесове и свакогодишњу награду поред хаљина у новцу, с тијем условијем, да Црногорци буду непокорни својему правитељству и да сију сјеме раздора по Црној Гори. На што више, неће Турци да пусте оку жита или соли на турскијема пазарима купити онијема Црногорцима, који су по два и три конака хода удаљени од пазара црногорскијех и аустријскијех, што ти Црногорци неће примити дарове и обећати им се, да ће противни бити својему правитељству. Већ онијех покрајнијех Црногораца, те су до Арбаније, стотина или двије примили су више речене дарове, па нијесу их примили ни из каквога другога узрока, него да им је наручније и слободније пазарити. Паша скадарски чрез своје муселиме дао је од стране својега правитељства јавно прогласити по градовима, с Црном Гором граничећијем, да који год Црногорац хоће бити противан својему правитељству, нека иде да прими од њега дарове, који се састоје у хаљинама свитнијема богато украшенијема, у финијема фесовима, у житу и парама, а врећијема људма и у пушкама сребрнијема, и обећава, да ће им се та награда сваке године повторавати, макар се Црногораца и на хиљаду појавило. Истина да се ја свему томе ругам и у овијема садашњијема обстојатељствима чудим, али опет постављам себи за дужност саопштити Вам, молећи Вас, да изволите довести до знања Вашему начелству, каква гадна и подла орудија политика турскога правитељства употребљава против нас. Тако исто молим Вас, да и ово саопштите, како је још прије неколико дана на ново подкријепљена Вранина су неколика топа и с неколико џебане и војске. Осман-паша, *који ево од неколико времена ласка се са мном* и пише ми за ово, да се не чудим, што он подаје подкрјепљенија Врањини, јербо, вели, да ја чуо, ђоја да сам ја скупио војску, да ударим на Врањину; али он тога гласа није чуо, нити га је могао чути; него само лажама прикрива своје планове." Из овога се писма довољно види, на каквој је муци био Владика према Осман-паши; докле је он мислио и радио, како ће да поврати острве, што је изгубио, дотле се појављивала опасност, која је пријетила Црној Гори, како није никад прије. Није знао што ће прије: дали ће ову нову напаст одбијати, или за острве се заузимати. Исте године у августу пише Гагићу: „Ја никада послије онијех увјеренија, која су ми дата у Бечу, нијесам могао помислити, да ће ове ствари, до дневи данашњега овако остати, и ја доиста и данас тврду надежду имам, *и не дао Бог, да ми се да помислити, да ће ме ова надежда изневјерити.*" Из овога се види, да је Петар II. био почео губити стрпљење а и наду у помоћ дипломације. И у тој муци заузимље се, не били му пошло за руком, да Осман-пашу Скопјака претвори у другога Али-пашу Сточанина, те му концем августа пише: „Немој, Осман-паша, слушати злобне Арбанасе, да подижу у теби ненавист противу Црногорцах; Арбанаси су народ саевијем други, и ако су сада под твојом заповијести, а ти с нама једноплеменик, и ако си различита вјероисповједанија; *и ти се можеш поносити дичном слободом црногорском, ако не у ове дивље ћошкове, а оно барем пред великијем и просвештенијем свијетом, јер су (т. ј. Црногорци) с тобом једне крви и једнога племена*". Руска је дипломација радила, да Владику умири; али је он отворено њој дао знати: „Што се тиче обећања Решид-пашина, оно ће бити ништожно, како и сва досадашња обећања турска: Турчин се добар показује спрама европских сила, а спрама нас су Турци они исти, који су били у 17-ом вијеку". На у истом писму (26 марта 1846) навађа шљедеће главније тужбе противу Осман-паше: „Прво, паша Скадарски има од свог правитељства потајни налог, да може од правитељственијех новаца до хиљаду ћесах трошити на мутње црногорске међусобне. Друго, ако би села црногорска, која су по граници турској, какову распру имала једно противу другога, он једнијема шиље џебане на дар, колико год хоће, и такођер им даје и обећаје у одијелу од свите, у жито, у оружје и у паре свакојему, који му обећа, да ће међусобни немир учинити, или га учини. Впрочем треба знати, да се ово догађа у кучкој нахији, која је од нас удаљена, па и то у онијема селима ове нахије, која су по граници турској. Глупост и нискост овога поведенија турског Ви ћете лако оцијенити, како би и сваки честни и благородни Европејац.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE - CETINJE

Треће сам ви писао, да су ми у руке дошли до 10 барјака турских, које је турско правитељство дало некијема Црногорцима из Кучах ради побуне међусобне". У течају исте године Владика се још тужио Гагићу на поједина непријатељска дјела турска на штету појединијех Црногораца. „Што се ја жалим на Турке, то је против црногорскога обичаја, и то неколико вријеђа моју част; али је томе јединствени узрок, што се ја савијем одајем умному руководству рускога правитељства, којега наставленију рад сам точно слѣдовати". Но ово нијесу биле просте жалбе; Владичина је сврха била, да јасније нацрта руској дипломацији положај Црне Горе према Турској, не би ли се нашла побуђена, да се срчаније заузме бар за ствар Врањине и Лесендре, која је све више узнемиривала младога Господара. На је почео најпослије и помало отворенije говорити с руском дипломацијом. „Што се тиче наставленија мојега покровитеља, ја њима шљедујем и шљедовању вазда *у надежди, да ће и министарство на неки начин појаче требованије Порти учинити, да се Турци удаље с два острва, неправедно од нас узета*".[8])

Уз ову бригу придође и друга. Суша је била и ове године сву љетину утамањила. То Владика јављаа Гагићу „*са душевном горешћу, налазећи неку утјеху у том, што ће вас, као мојега јединоплеменика, тронути моје мучно стање*". А још је грђе зло, што је Осман-паша обећавао жита свакоме Црногорцу за сву годину, ако се јавнијем противником своје власти покаже. Опасност са стране Осман-пашине политике била је тијем постигла свој врхунац; и ми можемо лако себи представити под каквијем је теретом стењала патриотска душа Владичина у овом „мучном стању".

Да мало одахне сашао је тога љета у Боку, да се купа. Био се настанио у Перасту, па се из јутра и послије подне превозаше у Столив, гдје бјеше изабрао мјесто за купање; и за мало се једном ту купајући није утопио.[9]) А концем септембра крене пут Беча, па се заустави у Тријешћу, гдје је куповао жита за сиротињу црногореку. Тада је продао и брилијантни крст напрени, што му бјеше даровао Цесар бечки за успомену омеђашења црногорско-аустријскијех граница. У Бечу пак, одиста, хтио је коначно извијестити се, како стоји ствар изгубљенијех острва; па ако има икакве наде, још боље је препоручити. Тада је Владика печатао и свој *Горски Вијенац* код Мехитариста у Бечу. Том приликом се састајао заузимањем некијех Срба, и са књазом Милошем Обреновићем, који је већ од неколико година живио у прогонству у Бечу; и то лично познанство би узроком, те Владика из посветне пјесме *Праху Оца Србије* избриса оне стихове, који су се на Милоша односили. Тако треба тумачити утицај односа између пјесника и књаза Милоша за вријеме њихова заједничког борављења у Бечу на ону знамениту посветну пјесму. Што се тврди, да је Владика хтио посветити *Горски Вијенац* књазу Милошу тобоже из државне нужде, не били му Милош дао потребиту своту новаца, да огради флотиљу на Ријеци Црнојевића, којом је мислио опет освојити Врањину и Лесендру, — та тврдња најбоље свједочи, противу те измишљене посвете. Мисао о флотиљи Владику је заузимала, кад је г. 1844 кренуо с Цетиња пут Беча, као што смо навише видјели; и што мисао није и остварио, није био узрок оскудица у новцу, јер су већ били погођени прото с радницима у Гружу и на Корчули; него је узрок био, што је овијем радницима аустријска влада сметње на пут стављала. И од тада се Владика већ није повраћао на ту мисао. У осталом Владика се имао коме обраћати у нужди за помоћ новчану. И овога пута он је собом носио 20,000 дуката, те је половину у Тријешћу за жито промијенио, а другу половину у бечку банку на добит ставио. У опће, од како је био израдио у Петрограду повишење годишње руске помоћи, Владика није трпио оскудице у новчанијем средствима. Што више, он је био напустио и сабирање порезе по народу; а већ смо видјели, колико га је муке стало да је уведе. А ми ћемо имати прилике, да прегледамо укупно финанцијско стање државе и Господара, гдје ћемо се увјерити, да пјесник-владар није био у

8) Лавров, 127—149.

9) „Из Котора узме једнога кадета, да га научи пливати. Владика да покаже, да се је научио пливати, пружи се на море на сјекиру и рукама и ногама пут морске дубљине, на потону. Ађутант позове одма кадета, и овај одма повиче за барку, те ухвати Владику за перчин, којега је већ два пут било избацило море, те га са барком изведемо на пличину". Медаковић, стр. 113.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE

таквој нужди, да тражи новчане помоћи код онога, кога је био добро познао у вријеме Градашчевићово, и с којим већ није имао никаква посла. Но ми ћемо се на ову ствар опет повратити, кад буде ријеч о *Горскоме Вијенцу*.

У фебруару остави Владика Беч, па се задржао у Тријешћу, гдје му је познати трговац Вучетић даровао два велика гвоздена топа.[1]) Из Тријешћа пође у Млетке, гдје је у државном архиву радио неколико дана, а концем марта врати се на Цетиње.

(Сврха слиједи.)

Прилози за коментар „Горскога Вијенца“.

Држим да неће бити сувишно, ако у прилог коментара „Горскога Вијенца“, кога је с тако лијепим успјехом започео г. Др. Милан Решетар, додамо и с наше стране неколико примједаба. Али морам овдје признати, да ми не допушта ни вријеме, ни околности, да се овим предметом позабавим у оноликој мјери, колико важност самога предмета тога заслужује, но се надам, да ћу се моћи опет кад тад (на пути) предмет повратити, те се мало више с њим позабавити, јер и ако нам црногорска историја *мало зна да прича о главнијем мужима „Горскога Вијенца“*, опет морам изјавити, да је пјесник „Горскога Вијенца“, барем како се мени чини, *баш имао у виду и утврђене карактере и дјела познатијех лица*, а не напротив, као што каже г. Решетар (стр. 34). Ова лица служе у исто вријеме и као типови појединих племена црногорских, из којих су она узета. Ми би могли написати историју свију лица „Горскога Вијенца“ изузев зар јединога игумана Стефана, па се надамо, да ће когод то у своје вријеме и учинити, што би одвећ нужно било за потпуно разумијевање „Горскога Вијенца“; али за сада нека то стоји, јер би то захтјевало мало више и труда и времена, а да пријеђемо на наше примједбе.

Стр. 21.

Дан и народ како ћуку тица.

„И народе је срећа дала да их јачи покорава, као што је (малијем) птицама досудила, да их виша (ћук) лови.“ — У Црној Гори постоји народна изрека: „то му се зна као ћуку тица“. Ова се изрека употребљава онда, кад оће да се каже, да неко мора сваки дан подизвјесно да добије неки приход, или макар што друго, као што ћук подизвјесно мора сваки дан да поједе по једну тицу, која му по народном мишљењу, сама дође и пред ногама падне. Према овоме рекао бих, да се горњим стихом оће да каже само брзо напредовање Турака у њиховим освајањима, те бих га, заједно са предидућим стихом, протумачио овако: „Вражје племе (Турци) тако живо покори (позоба) народе, да им се зна, да сваки дан покоре по један народ, као што се зна ћуку, да сваки дан поједе (позобље) по једну тицу; иљедећа четири стиха сматрао бих као објашњење и допуну к страни 21.

Стр. 56.

На трон сједиш неправо узети

„На пријестолу грчкијех царева“. — Мислим, да овдје не треба разумјети *само* пријестол грчкијех царева, и ако на такво тумачење може навести ријеч *сједиш*, него и остале пријестоле порушених балканских држава. На, шта више, усудићу се претпоставити, да овдје треба разумјети *само* пријестол српски, јер је то пријестол *неправо* (издајом) узети. Тако исто и у стр. 58 не држим да ту иде ријеч само о св. Софији, него у опће о хришћанским храмовима порушеним и претвореним у џамије, коњушке, бање и т. д.

Стр. 86 и 87.

Час проклињем лањски по сто путах,
У који ме Турци не смакоше.

Мислим, да не би горе било, да се уз оно тумачење, које г. Решетар доноси уз ове стихове дода још и то, да црква, за коју је Владика Данило ишао у Зету да је освешта, постоји и данас. Она се налази у селу Српској, под гором Српском, а близу десне обале ријеке Цијевне. У потоње вријеме она је лијепо украшена обилатим даровима Књаза Николе.

Ж. Драговић.

(Наставиће се).

1) Медаковић говори, да је Вучетић даровао ове топове, а има верзија у народу, да је Шпиро Гопчевић, други велики трговац трјешћански из Боке и то г. 1844.

Уређује **Др. Л. Томановић.**

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЦРНЕ ГОРЕ ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ